anima

BASARABIA

prin vocile ei

Ilustraţia de pe copertă:
fotografie din albumul *Acasă* de Mihai Potîrniche

Imprimat la Tipografia Editurii Anima
ISBN 973-9053-08-4

BASARABIA
prin vocile ei

INTERVIURI REALIZATE DE
DR. ELENA SIUPIUR
DE LA
INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE, BUCUREȘTI
(octombrie - decembrie 1991)

editura anima

CUVÎNT ÎNAINTE AL EDITORULUI

Despre cartea de faţă s-ar putea spune că este o carte de conjunctură. Dacă este dedicată basarabenilor care trec acum printr-un nou moment de grea cumpănă în istoria lor, ea se adresează totuşi celor de dincoace de Prut, celor care, prin forţa lucrurilor, printr-o paradoxală forţă a lucrurilor, ştiu atît de puţine despre ceea ce este şi, mai ales, despre ceea ce a fost dincolo de Prut.

Nici o carte de geografie, nici o carte de istorie nu poate valora mai mult, ca informaţie, decît contactul direct cu realitatea. Iar contactul direct cu realitatea din Basarabia relevă călătorului o lume unică în felul ei. O lume unică prin tragismul şi prin frumuseţea sa, dacă ne este permis să alăturăm aceste două cuvinte. După ce treci Prutul şi, mai ales, după ce treci de poarta imensă din grilaj de fier care închide şoseaua pe toată lăţimea ei, păzită fiind, de o parte, de soldaţi înarmaţi, şi asaltată, de cealaltă parte, de un puhoi de civili ce vor să treacă dincoace, îţi continui drumul spre Chişinău pe o şosea militară ce trece printre vii. Şoseaua de beton, care nu trece prin nici o localitate, care nu are nici un indicator, parcă se preface a fi a nimănui, în timp ce viile îngrijite trădează prezenţa unor mîini de gospodar. Aşa e drumul dinspre Bucureşti spre Chişinău. Dacă vii însă dinspre Iaşi, e altfel. De la Ungheni şi pînă la Chişinău, satele se înşiruie pe şosea aproape neîntrerupt. Intri într-un sat pe strada Ştefan cel Mare şi ieşi tot pe strada Ştefan cel Mare, ca să intri în satul următor din nou pe strada Ştefan cel Mare. Iar cînd şoseaua nu trece printr-o uliţă mare de sat, cînd nu e străjuită de fîntîni aşezate în faţa porţilor, aşteptîndu-i parcă pe călători ca semne ale ospitalitalităţii, atunci e străjuită de şiruri falnice, dar prietenoase de nuci bătrîni ce-ţi şoptesc parcă, precum nucul lui Druţă din poveste: „Las' că e bine, Ioane!".

„Las' că e bine, Ioane!" pentru că, deşi peste toate satele pare a fi aşternut un anume cenuşiu, caracteristic tuturor localităţilor din ţările sovietelor, de sub cenuşiul acesta răzbate clocotul vieţii, transpare bogăţia gospodăriilor, hărnicia gospodarilor şi dărnicia grădinilor şi cîmpurilor întinse pe spinări de obcine. O ţară blîndă, bogată şi prietenoasă, peste care pluteşte însă acel straniu cenuşiu, acel verde-cenuşiu în care zac împrăştiate resturi de fiare delabrate, ca-n filmele lui Tarkovski.

Şi-n acest peisaj se vorbeşte o limbă românească cu litere chirilice! Dacă ne e permis să zicem aşa, deşi se scrie acum cu litere latine, de vorbit tot cu litere chirilice se vorbeşte. În două sensuri. O dată pentru că, ruptă fiind de evoluţia sa de dincoace de Prut, populaţia de dincolo a păstrat mult dintr-o românească mai veche, care aduce de multe ori cu limba cronicarilor de altă dată. Şi a doua oară, pentru că limba e marcată de elemente ruseşti, începînd de la melodia şi topica frazelor şi pînă la calchierea sau transpunerea directă a unor cuvinte şi expresii. Şi totuşi, limba română din Basarabia a rămas, din anumite puncte de vedere, mai pură decît limba celor din România, căci, de pildă, printr-o şansă în mijlocul neşanselor, a scăpat de poluarea cu expresii ale „limbii de lemn". S-a păstrat ca o limbă naturală, a poporului, politica fiind făcută pe aceste meleaguri în „limba sovietică". Şi precum limba, aşa şi spiritul. S-a păstrat aici, parcă, o anume moralitate creştină din alte vremuri, căreia a venit să i se adauge o profunzime a sentimentului de sorginte slavă. Cîţi nu am plîns citind *Clopotniţa* lui Druţă, pentru că ne erau atinse corzi mai profunde, poate de mult uitate sau neglijate ale sufletului.

Aşa cum românimea din Ardeal, din confruntarea sa cu ungurii sau, mai bine zis, cu austroungarii s-a ales cu o anume demnitate a individului, românimea din Basarabia a fost marcată de influenţe slave răsăritene. Este vorba aici de un episod din soarta mereu repetată a României. Căci România, aşa cum din punct de vedere geologic, este aşezată pe trei plăci tectonice ce-şi dau întîlnire undeva sub munţii Vrancei, din punct de vedere politico-istoric, s-a aflat mereu la intersecţia unor capete de imperii. Multe imperii şi-au găsit un capăt aici, începînd cu cel al lui Alexandru Macedon şi cel roman şi pînă la cel habsburgic, otoman sau rus. Toate au apucat să muşte dureros din fiinţa neamului, să-i răpească temporar cîte o bucăţică, părăsind-o apoi şi – iată reversul medaliei – lăsînd-o în acelaşi timp îmbogăţită cu noi experienţe şi influenţe culturale. Acumularea acestor experienţe tragice şi asimiliarea atîtor influenţe în matca acestei civilizaţii carpatine a făcut populaţia de aici fundamental ospitalieră cu refugiaţii din varii imperii, fundamental tolerantă cu străinii şi neobişnuit de receptivă la cultura lor. (Căci vorbele ce i-au fost scoase de curînd, că ar fi intolerantă, sînt, evident, contrafăcute.)

În plus, printr-o ironie a soartei sau, poate, printr-o lege a naturii, ceea ce a fost cel mai cumplit lovit în ei, a căpătat, de fiecare dată, cea mai mare vitalitate. Aşa cum românii din Ardeal, loviţi cîndva, în primul rînd în demnitatea lor, au căpătat o apăsată demnitate, în Basarabia, ceea ce a fost în cel mai înalt grad lovit, s-a reînvigorat cu cea mai mare forţă: cultura de limbă română.

Căci Basarabia a avut parte de una din cele mai cumplite practici sociale ale secolului: de încercarea de a extermina fizic spiritul. Aşa cum Germania hitleristă a încercat să ucidă, prin teribilul holocaust, spiritul evreiesc din Europa, tot aşa, învingătorii ei, sovieticii, au încercat să ucidă fizic spiritul unor popoare: pe al cecenilor, al tătarilor şi nu în ultimul rînd pe cel basarabean, moldovean sau român din Basarabia, cum vrem să-i zicem. Contradicţia in adjecto din expresia de exterminare fizică a spiritului ascunde toată absurditatea şi grozăvia unui atare demers. Căci un spirit nu poate fi exterminat, după cum a dovedit-o istoria, nici măcar prin distrugerea fizică a tuturor purtătorilor săi. Poate fi însă deformat, chinuit, schingiuit.

Prin distrugerea fizică a basarabenilor, prin omoruri şi deportări, s-a încercat exterminarea spiritului român din Basarabia şi chiar exterminarea spiritului european, căci „criteriile" desemnării indivizilor ce urmau a fi supuşi desfiinţării au fost pe de o parte de „rasă" şi pe de alta de „clasă". Orice urmă de spirit individualist vest-european trebuia extirpat, spre a fi înlocuit cu spiritul colectivist-nivelator slav, în forma sa dusă pînă la cea mai absurdă extremă, cea comunist-stalinistă. Cu orice preţ, şi în cea mai mare grabă. Cu preţul nimicirii unei mari părţi a populaţiei şi a înlocuirii ei cu altă populaţie.

Iar după ce metodele fizice au fost epuizate, au urmat cele de ordin spiritual: decenii de-a rîndul, accesul la civilizaţie şi cultură în acestă zonă s-a putut face numai pe calea şcolii, limbii şi adoptării mentalităţii sovietice ruse. În mod paradoxal, una din cele mai apropiate de Europa populaţii din fosta URSS, nu putea primi reverberaţiile culturii şi civilizaţiei europene decît întorcîndu-şi faţa de la Europa, spre răsărit, spre centrul imperiului. În mod paradoxal, Basarabia a fost decenii de-a rîndul o margine de imperiu asiatic în mijlocul Europei. Şi, ca la orice margine de imperiu, ecourile culturii şi civilizaţiei extraimperiale ajungeau aici cu mai mare greutate şi cu mai mari pierderi decît chiar în zonele centrale ale imperiului cu stricteţe izolat de exterior.

Aşa se face că s-au păstrat aici, subteran, ascunse sub straturile mai noi ale culturii de influenţă rusă, straturi ale unei spiritualităţi române mai vechi. Aşa se face că a înviat acum aici o cultură română viguroasă, proaspătă, contrariantă, poate, în puritatea sa morală şi buna ei credinţă, pentru cei de dincoace de Prut. Şi pentru că istoria are obiceiul să se repete, este, poate, de aşteptat ca revenirea la matcă a acestei culturi să aibă, asupra culturii române în genere, un efect regenerator, aşa cum s-a mai întîmplat o dată, şi anume

atunci cînd cultura română din Ardeal revenea la matca sa, ieşind de sub un alt obroc imperial.

Deocamdată însă, redeşteptarea culturii române în Basarabia şi impactul politic al acestei redeşteptări nu şi-au arătat pe deplin roadele. După cîteva zile petrecute la Chişinău, rămîi cu impresia că majoritatea basarabenilor, marcaţi ca limbă, mentalitate şi mod de viaţă de îndelungata ocupaţie, se tem la fel de mult de reinstaurarea acestei ocupaţii ca de o eventuală revenire la matca României. Îi simţi stînjeniţi că vorbesc o altfel de românească, îi simţi alarmaţi în faţa perspectivei de a-şi schimba din nou modul de viaţă, revenind la ordinea socială de tip mai european (şi – sperăm – din ce în ce mai european) de dincoace de Prut. *Aici stă poate una din rădăcinile tragediei lor actuale.*

Ar mai trebui spus, poate, spre edificarea celor ce-şi închipuie, eventual, că problema Basarabiei este o problemă pur naţională – dacă nu chiar naţionalistă – a românilor, că este vorba aici de ceva mai mult: de unul din cele mai fierbinţi puncte de înfruntare a mentalităţii occidental-europene cu cea oriental-europeană. Un punct fierbinte, în care soarta oamenilor a fost şi continuă să fie dramatică, ei fiind sfîşiaţi între două lumi, cărora, prin avatarurile istoriei lor, le aparţin şi nu le aparţin, în egală măsură. Un punct fierbinte, un punct vulnerabil, care poate fi oricînd exploatat de forţe malefice.

Doar că, situaţia aceasta a populaţiei basarabene nefiind nouă, ei sînt învăţaţi să o suporte, să se supună destinului lor cu acea blîndeţe, cu acea dorinţă de pace şi de linişte ce-i caracterizează. Adevărul este că ei au o imensă nevoie de pace, de răgaz spre a-şi retrăi istoria. Căci, s-ar putea spune că basarabenii sînt încărcaţi acum de un veac şi jumătate de istorie netrăită: evoluţia lor istorică firească a fost frîntă în mai multe rînduri, încă de la începutul secolului trecut.

În orice caz, Basarabia este în momentul de faţă o lume în sine, nu tocmai uşor de înţeles şi care, pe de altă parte, are mare nevoie de înţelegere. De aceea, sperăm să fie oportună încercarea de a oferi cititorului informaţii despre lumea şi oamenii de dincolo de Prut, aşa cum sînt ei acum, prin vocile unor reprezentanţi ai spiritualităţii române reînfiripate în Basarabia, prezente în acestă carte datorită interviurilor luate de Elena Siupiur.

Suzana Holan

CUPRINS

SVETLANA GUZ, SILVIA CEAPĂ, VITALIE VASILACHI, ANATOL PĂDUREŢ
studenţi, anul IV,
Facultatea de istorie, Universitatea din Chişinău

„Oricît de greu pentru noi este acest adevăr, oricîte abateri au fost, oricîte lacune în conştiinţa noastră, consider că, totuşi, trebuie să cunoaştem istoria adevărată, oricare ar fi ea, cu ce a avut ea bun şi ce a avut rău. Însă, să fie Adevărul!"

Elena Siupiur: Poetul Nicolae Dabija îmi spunea în interviul pentru această carte un lucru foarte frumos despre voi, tinerii din Basarabia. Spunea dînsul: „am încredere în tineri şi speranţa noastră este în ei. Sînt crescuţi de noi, de poezia noastră, aceşti copii care s-au culcat în faţa tancurilor pe 7 noiembrie 1989. Sînt mîndru de ei şi-i vreau de partea cauzei noastre...". Eu vin acum şi vă întreb pe voi: vă simţiţi solidari cu poezia, cu gîndul, cu idealurile politice ale scriitorilor basarabeni, care sînt, de fapt, şi ctitorii acestei mişcări, cu poezia lui Grigore Vieru, a lui Dumitru Matcovski, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Valeriu Matei şi a celorlalţi scriitori basarabeni? Au însemnat ei ceva în educaţia voastră?

Silvia: Sîntem solidari, sigur că ne simţim solidari cu scriitorii noştri... ei sînt ctitorii acestei mişcări, ei au pus, la vreme, problemele principale, care ne preocupau şi pe noi, ne frămîntau de mult, aş putea spune... Şi pe urmă trebuia să înceapă cineva. Ei au pus începuturile şi a fost un început bun şi drept, pentru că a pus problemele principale ale existenţei noastre, ale vieţii noastre... Ca să nu fii solidar, să nu fii de acord cu ei – fiind tu basarabean! –, ar fi pur şi simplu nedrept din partea noastră... Au fost atinse problemele esenţiale ale vieţii noastre ca popor...

Svetlana: Aş vrea să amintesc aici primii paşi ai activităţii Cenaclului Mateevici, care a avut un rol deosebit în această mişcare şi care a dezlegat începutul mai multor cenacluri din ţară, din diferite raioane şi oraşe, orăşele din republica noastră... Activitatea acestui cenaclu Mateevici, întîlnirea noastră cu el, a coincis cu primii noştri ani de studenţie şi pentru că noi am venit aici nu atît de „potcoviţi", ne duceam la şedinţele cenaclului cu uimire, cu dorinţa şi setea să participăm, să-i ascultăm. Şi ne minunam, eram uimiţi de îndrăzneala lor, de curajul pe care-l aveau toţi scriitorii. Şi, cu toate că de acum începuse procesul de democratizare, de transparenţă, totuşi se mai simţeau la noi şi politizarea, ideologizarea excesivă şi cătuşele... Îndrăzneala lor ne-a uimit, dar cred că o şi aşteptam...

E.S.: Şi mişcarea lor a fost deschiderea îndrăznelii voastre, a dezlegat şi întrebările voastre...

Svetlana: Da, mişcarea lor ne-a deschis ochii, într-adevăr, a deschis drum întrebărilor noastre...

Vitalie: Da, desigur, ei au fost şi sînt îndrăzneţi. Într-adevăr, ei au rezolvat cele mai dureroase probleme ale societăţii noastre, ale plaiului nostru natal... s-au străduit să impună începerea rezolvării lor... Să-l luăm, spre exemplu, pe Ion Druţă, el a fost primul care, deşi represat, de acolo din inima imperiului rus, a dus lupta pentru suveranitate, pentru integritate, pentru tricolor, pentru limba noastră română. Şi să amintim Frontul Popular din Moldova. Ei au început o muncă destul de aprigă, ei au lansat dorinţele, revendicările poporului nostru, ei au spus pe nume durerilor poporului nostru. Desigur, această luptă a fost susţinută de noi...

Silvia: Ştiţi, întotdeauna tineretul este interesat sau entuziasmat, dacă vreţi, de tot ce este nou şi această mişcare era nouă pentru noi, dar noutatea aceasta era şi în gînd cu

noi... aşa că nu puteam să fim în afara ei, nu puteam sta departe de această mişcare.

Svetlana: Involuntar ne duceam, ne simţeam atraşi pur şi simplu.

Silvia: Totdeauna ceva nou este ceva interesant.

E.S.: Şi acest *nou* reprezenta şi problemele voastre, erau, cred, întrebările pe care vi le puneaţi voi despre existenţă, despre poporul vostru, numele vostru.

Silvia: Ştiţi, dacă ar fi fost acele probleme doar ale scriitorilor, probleme care ar fi privit doar viaţa scriitoricească şi pe scriitorii înşişi, nu cred că ar fi avut o atît de mare susţinere. Însă ei au ridicat probleme – nu ale lor personale sau care să-i fi preocupat numai pe ei –, au ridicat probleme care erau ale tuturor oamenilor acestei societăţi. De aceea spun că, pur şi simplu, a nu susţine o astfel de mişcare mi se pare absurd, ar fi fost absurd din partea tineretului să nu o susţină...

Vitalie: Ei au dat scînteia, au dat...

Silvia: ... au dat imboldul.

E.S.: Fiindcă aţi vorbit de Ion Druţă, vreau să vă spun că în 1988 a apărut la Bucureşti, la „Cartea Românească", un volum, *Clopotniţa* de Ion Druţă. Îmi amintesc entuziasmul trăit din întîlnirea cu opera lui Druţă. Mărturisesc că am citit-o foarte tîrziu, nici noi acolo în România nu ştiam prea multe despre cei de aici, zidul dintre noi era perfect, nu citeam mai nimic din literatura de aici. Şi, aşa cum spuneţi voi, am întîlnit în opera lui Druţă glasul pămîntului acesta... Am pornit să o public acolo... şi cînd a apărut, am primit sute de telefoane de la oameni care plîngeau şi mă rugau să-i scriu, să-i spun lui Druţă cît de fericiţi sînt că s-au întîlnit prin cartea lui cu „glasul pămîntului de acasă" – majoritatea erau basarabeni refugiaţi în '40 şi '44, dar şi mulţi „regăţeni", cum le spunem noi celor din Muntenia...

Silvia: Renaşterea naţională este şi renaşterea literaturii aici, este totodată şi renaşterea scriitorilor noştri – dacă se poate spune aşa – şi în special a operei lui Druţă... a cunoaşterii ei de către oameni... Ştiţi, pînă acum noi ne limitam la unele lucrări care erau în programa şcolară, dar nu citeam mai profund poezia şi proza scriitorilor basarabeni, iar acum, începînd cu '88, '89, şi interesul nostru faţă de această literatură a crescut, ea este foarte importantă pentru noi, emoţionantă, şi nu numai pentru noi tinerii, ci pentru toţi oamenii care o citesc. Sperăm că acest interes să rămînă la fel de ridicat sau poate şi mai mare decît pînă acum.

E.S.: Spuneaţi că în liceu şi, în general, în viaţa voastră şcolară, aţi cunoscut mai puţin autorii de aici... Voi v-aţi orientat spre facultatea de istorie. Încă în liceu, în ceea ce priveşte istoria – istoria Moldovei, a României vecine, istoria universală, a Rusiei – ce aţi învăţat? Este acelaşi lucru care l-aţi învăţat în şcoală cu ceea ce învăţaţi acum în facultate despre această istorie? Aveaţi cunoştinţe de mai îndelungata istorie a acestei părţi a Moldovei, adică de la începuturile acestui stat?

Svetlana: N-aş putea spune că am venit întîmplător la facultatea de istorie, fiindcă familia... Mama mea este profesoară de istorie. Ca să spun aşa, m-a provocat, m-a orientat spre facultatea de istorie. Fiindcă, aşa cum ştim, perioada copilăriei noastre a fost încătuşată de acele idei comuniste, de idei care încătuşau, putem spune, toată Europa de est, nu numai Uniunea Sovietică, şi cunoştinţele noastre erau drămuite de sus... Dar totuşi, acasă mai citeam cîte ceva, aflam de ici, de colo, corespondam cu copii din România, primeam colete de acolo, şi părinţii mei la fel, şi ni se deschideau ochii. Dar totuşi, cunoşteam aşa de limitat... aveam puţine cunoştinţe şi bineînţeles că nu puteam să... Şi vîrsta poate nu ne permitea să înţelegem mai multe, să cunoaştem mai multe... Dar simţeam, de la cei din jur. Uite, mi-aduc aminte cum, totdeauna cînd ajungeam la lecţiile de istorie a Moldovei sau cum se numea ea: „istoria Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti", mi-aduc aminte ura cu care mama mea lua cartea, manualul în mînă, şi se uita cu o ură la el, la acest manual, şi-i tremurau mîinile, cînd se gîndea că a doua zi are de făcut istoria Moldovei şi trebuie să orienteze elevii... Nu să-i orienteze, ci să-i dezorienteze... Noi nu aveam manuale, şi bineînţeles că de la bibliotecă îl primeam, şi trebuia

să ne uităm în el, cu sau fără voia noastră trebuia să-l studiem, aşa cerea programa... şi aşa erau timpurile. Dar printre toate aceste materiale care ni se predau se mai strecurau şi idei care provocau rîsul, oricum pe mine mă făceau să zîmbesc în timpul lecţiei...

E.S.: Adică, ce idei?

Svetlana: De exemplu, mi-aduc aminte de „lupta poporului moldovenesc împotriva intervenţiei române în anii războiului civil", şi ştiu că – eram de acum prin clasa a X-a – vorbeam cu mama, care se frămînta acasă cam cum să predea ea această temă: sau să lase în voia soartei nişte lucruri, sau să ni le sugereze într-un fel sau altul... Odată m-a făcut să zîmbesc la lecţie cu aceste „întorsături", şi mama mi-a făcut semn, m-a ameninţat cu degetul că-i stricam...

E.S.: Creeai o stare de spirit între elevi şi o puneai pe dînsa în pericol...

Svetlana: Noi eram de acum oameni maturi[1] şi bineînţeles că fiecare îşi avea ideile sale, fiecare avea de acum poziţia sa, fiecare citea literatură, studii, ştiu eu, eram mai mult sau mai puţin informaţi...

Vitalie: În acea perioadă deja noi ne dădeam seama că ceva e incorect, că învăţăm toată această istorie după un şablon şi nu aveam voie să ieşim din limitele lui... Uite, în şcoală, noi aveam ca obiect principal în domeniul istoric istoria Uniunii Sovietice. Istoriei Moldovei i se dădea mai puţină atenţie. În primii ani de studenţie, istoria de bază era tot istoria Uniunii şi istoria partidului comunist. Dacă la ilstoria partidului nu învăţai toate operele lui Lenin, ale lui Marx şi Engels, era imposibil să treci examenul, era exclus să nu citeşti toate aceste opere. Cît priveşte ilstoria Moldovei, în primii ani de studenţie chiar, tot de pe poziţiile istoriografiei sovietice era studiată. Nici o trăsătură naţională nu apărea în această istorie, aproape nimic naţional. Noi eram acoperiţi cu o plapumă neagră, de întuneric. Şi toate acestea plecau de la faptul că în Academia de Ştiinţe erau aproape numai istorici ruşi, istoricii moldoveni erau strîmtoraţi, marginalizaţi şi chiar persecutaţi dacă îşi spuneau părerile lor şi apărau idealurile naţionale. Mulţi profesori universitari, neputînd ţine piept acestor confruntări, presiuni şi persecuţii, au plecat deseori în alte părţi; sînt unii care au editat cărţi foarte bune la Moscova. Eu cred că principalul vinovat pentru multe din aceste fenomene este Bodiul, el a fost acela care a făcut toată – cum să spun – deformarea în domeniul învăţămîntului.

E.S.: Cred că a fost un programat proces de deznaţionalizare prin această gîndire istorică proimperială, procomunistă şi antinaţională, prin educaţia făcută tinerilor în acest fel.

Vitalie: Chiar din primii ani de studenţie, mie mi-a plăcut aici un lector de la facultatea noastră care-şi apăra poziţiile, a dus lupta cu toţi. Este vorba de docentul Ion Timofeevici Niculiţă. Îşi expunea fără ezitare poziţiile. Apoi, datorită alegerii noastre, a fost invitat şi domnul profesor Pavel Parasca, care este şeful catedrei şi are acum şi emisiuni la televiziune pe tema istoriei României. Ieri a şi participat la festivitatea deschiderii sesiunii ştiinţifice „Nicolae Iorga".

E.S.: Colocviul Iorga, da. Cred că astăzi are comunicare.

Vitalie: Da, astăzi are comunicarea... şi cum spuneam, dînsul ne-a deschis uşile către adevărata istorie, noi sîntem primii studenţi cărora le-a deschis uşile spre adevăr.

E.S.: Spre o nouă interpretare a istoriei...

Vitalie: Da, spre o istorie nouă.

Silvia: Ştiu eu, cred că ar fi bine să vă spun ceva despre contribuţia noastră la studierea deformărilor care au avut loc în această perioadă. Noi avem un curs special, anul acesta. Istoria Universităţii din Moldova. Şi chiar eu mă ocup cu studierea dosarelor personale ale foştilor rectori ai Universităţii şi vreau să vă spun că prin aceste dosare se vede contribuţia fiecăruia la politizarea şi birocratizarea aparatului de conducere, a rectoratului, a Senatului universitar, a sistemului de învăţămînt în Universitate. Fiecare dintre noi are o temă anumită ce ţine de istoria Universităţii şi cred că, în parte, ne aducem şi noi contribuţia la studierea istoriei Universităţii, la studierea greşelilor, începînd din 1945, studierea acestui proces de îndoctrinare...

E.S.: Studiaţi şi tradiţiile universitare din Chişinău? Aici, în perioada interbelică, a fost o frumoasă viaţă universitară, o foarte serioasă viaţă universitară.
Silvia: Da, iată, chiar aici în faţa ferestrei camerei în care stăm de vorbă se află peste drum Muzeul de Istorie a Chişinăului, şi, bineînţeles că îl vizităm des, studiem tot ce poate fi studiat acolo, ne străduim să fim la curent cu noile exponate, cu noile documente care intră în muzeu, cu noile date... Şi poate că – de ce nu? – într-o zi vor apărea şi cercetările noastre!
E.S.: Cercetările voastre personale asupra ultimelor decenii, a istoriei acestor ultime decenii...
Svetlana: Ştiţi, făcînd comparaţie între studiul de la şcoală şi studiile universitare, ne dăm seama că este o mare diferenţă, pentru că toate noile idei pe care le auzim aici, toate adevărurile care ne sînt acum descoperite şi pe care le descoperim, formează în noi nu numai o nouă concepţie asupra istoriei, dar şi un fel de a gîndi lumea. Noi am fost educaţi în spiritul acela comunist şi după dispoziţiile acelor autorităţi, după ideile puterii, care erau dictate învăţămîntului. Dictată era chiar educaţia noastră... Acum, desigur şi cu contribuţia noastră, se produce o schimbare pentru generaţiile viitoare... Măcar ele să cunoască adevărul istoric, aşa de la bază pornind... Să nu mai fie istorie plină de pete albe, cum am învăţat-o noi în liceu...
E.S.: Deci, aveţi încredere în misiunea voastră de viitori profesori de istorie şi de istorici în societatea basarabeană?
Svetlana: Sigur că da! sigur... pentru că pur şi simplu...
E.S.: ... pentru că sînt, ştiu eu, temeri că în noua societate, care, în genere merge spre economie, îşi concentrează energiile pe economia de piaţă, pe producţie, pe relaţii comerciale, pe tehnică şi pe scoaterea din dezastrul economic în care se află statele noastre – şi România, şi Bulgaria, Rusia, Basarabia ş.a.m.d. – există temeri, cum spuneam, că aceste ştiinţe umaniste nu vor mai avea acelaşi prestigiu şi acelaşi loc în societate. Văd că voi aveţi încredere în misiunea voastră de profesori şi cred că voi aveţi dreptate!
Svetlana: Sigur că da, pur şi simplu trebuie să fim optimişti. Dacă o să fim pesimişti n-o să ajungem niciodată la nimic, la nimic nou...
Vitalie: Trebuie să avem un scop, un ideal, o cauză.
E.S.: E foarte frumos ce spuneţi şi e bine să aveţi încredere în viitor.
Svetlana: Trebuie, bineînţeles că trebuie, trebuie polemizat cu maxima că adevărul este relativ, fiindcă, prin inima şi prin capul, prin conştiinţa fiecărui om de aici, trebuie să treacă adevărul despre situaţia poporului român, trebuie să treacă acel adevăr al istoriei poporului nostru. Or, acest adevăr nu este relativ, este un adevăr ferm: această istorie a noastră, această situaţie a noastră! Oricît de greu pentru noi este acest adevăr, oricîte abateri au fost, deformări, oricîte lacune în conştiinţa noastră, totuşi consider că trebuie să cunoaştem istoria adevărată, oricare ar fi ea, cu ce a avut ea bun şi ce a avut ea rău. Însă, ***să fie adevărul!***
Silvia: Cineva a spus că unica greşeală a istoriei este greşeala că poporul nu ţine cont de greşelile care au fost. Sperăm cumva ca, în oarecare măsură, viitorul, prin cunoaşterea adevărului, a adevărului istoriei existenţei noastre, a neamului nostru, să evite aceste greşeli.
Svetlana: În orice caz, şi de vom avea greşeli, şi de vom greşi, de acum n-o să mai dăm vina pe cineva, pe altcineva, va fi în mare măsură vina noastră, pe care trebuie să ne-o asumăm. Sigur, o istorie fără greşeli nu se prea poate... iar noi acum învăţăm să scriem o istorie nouă... şi să crezi că este aşa, fără nici o greşeală, pur şi simplu nu se poate. Glumind, cred că nici n-ar fi interesant!
E.S.: Şi noi învăţăm să trăim altfel...
Svetlana: Noi acum abia învăţăm şi cineva o să creadă greşelilor noastre, dacă ele vor fi...
E.S.: Sînteţi şi ctitori de nouă viaţă, de nouă lume, sînteţi ctitorii unei noi societăţi. Acesta este adevărul, voi sînteţi cei care construiesc Basarabia viitorului.
Vitalie: Vor fi şi noi descoperiri, noi vom fi îmbogăţiţi cu noi cunoştinţe, iar noi, la rîndul

nostru, vom îmbogăţi tezaurul istoriei. Nu în zadar se spune că istoria este magistra vitae – istoria este profesoara vieţii.

E.S.: Da, într-un fel, înţeleg de la voi că importantă pentru voi ca tineri şi viitori istorici, ca viitori pedagogi, este limpezirea adevărului de minciună.

Vitalie: Aşa este!

E.S.: Am să vă rog să vă gîndiţi şi să spuneţi: din atîtea păreri cîte există în momentul de faţă despre Basarabia – ba că-i stat independent, de sine stătător, că-i o nouă statalitate, ba că-i parte integrantă din România, o parte a naţiunii române – voi ce credeţi? Ce este Basarabia? şi ce-i doriţi voi ei să fie? Ce doriţi pentru ea în această lume care se reface, se recosntruieşte? care consideraţi că e viitorul ei? o Moldovă stat independent? o Moldovă reintegrată cu ţara?

Svetlana: Bineînţeles că, în parte, visul poporului nostru s-a realizat, dacă nu în practică, cel puţin pe hîrtie. A fost adoptată *Declaraţia pentru Independenţa şi Suveranitatea Moldovei.* Aş vrea să spun, legat de aceasta, că foarte mulţi, oameni politici chiar, comit greşeli în exprimare, spunînd „Moldova dintre Prut şi Nistru". Să nu uităm de Moldova cealaltă, de cealaltă parte a Prutului şi de tragedia Moldovei de acum. Întreaga lume cunoaşte împărţirea formală şi falsă în trei republici a Moldovei noastre: Moldova, Republica găgăuză şi Republica transnistreană. Aceasta este durerea poporului nostru şi aş dori pentru Moldova ca aceste conflicte să se stingă pe cale paşnică şi să nu se atenteze la libertatea, la suveranitatea poporului nostru, fiindcă nu putem acum... Timpul nu ne permite să delimităm, ştiu eu, hotarele fiecărui popor. Uite, să luăm ce se petrece în Iugoslavia. Acolo sînt popoare intercalate şi conflictele nu se pot rezolva, au trecut la calea armată, la război şi aş dori să nu se repete astfel de rezolvări de conflict.

E.S.: Tinerii aceia, la înmormîntarea cărora am fost ieri[2], ostaşi – copii, încă –, pentru ce au murit? ce credeţi voi?

Vitalie: Aceştia au fost patru patrioţi, patru flori ale Moldovei, care şi-au dat viaţa pentru apărarea suveranităţii, integrităţii poporului nostru. Vedeţi, Imperiul Rus priveşte la oameni ca la un acvariu omenesc, merge după principiul stalinist: „care pe care!", iar noi avem altă concepţie despre lume, privim altminteri toate acestea. Aceşti fii ai poporului au dus lupta cu forţele separatiste care denaturează atît istoria poporului, cît şi adevărurile politice ale acestor ani, şi cărora nu le este pe plac principiul după care trăim noi aici în Moldova. Sînt, le-aş numi, elemente fasciste, pentru că numai un fascist poate să facă aşa ceva. Am fost şi noi ieri la mitingul de doliu, a fost zi de doliu pentru întreaga Moldovă şi întreaga Universitate şi-a întrerupt ieri cursurile pentru o zi, am fost toţi studenţii acolo. Am văzut la televizor că şi fraţii noştri de peste Prut au exprimat condoleanţe. Peste tot au fost mitinguri prin care oamenii şi-au exprimat durerea.

E.S.: Deci consideraţi că într-adevăr copiii aceia au murit apărînd ceva? că nu există – cum s-a spus – agresiune din partea lor? că nu există agresivitate în trăsăturile poporului de aici, oamenii de aici nu vor bunurile altora, spaţiile altora. E un popor blînd şi răbdător şi vrea pace... Pentru aceasta au murit copiii aceia...

Vitalie: E un popor blînd şi vrea pace şi independenţă... e un popor iubitor de pace. Dacă nu erau ei, cei care au murit, am fi fost probabil noi sau alţii în locul lor şi aveam să apărăm şi noi... Au fost oameni atît de tineri care încă n-au văzut viaţa! patru oameni de naţionalitate diferită, care îşi priveau viitorul cu bucurie, cu încredere, îl sperau fericit. Poate noi ducem o viaţă grea acum, dar generaţiile de după noi vor duce o viaţă fericită. Cred în asta.

Silvia: Ştiţi, îmi pare rău de vorbele spuse de unii că soldaţii aceştia de au murit nu aveau ce căuta acolo, că acolo-i altă republică, îmi pare rău că au o astfel de minte, că pot judeca aşa... Au murit patru tineri de diferite naţionalităţi, apărînd Moldova şi uite că sînt oameni de altă naţionalitate – rusă, spre exemplu –, care au înţeles totuşi de ce luptăm şi ce vrem noi! Vorba aceea că n-aveau ce căuta acolo, că acolo nu-i partea noastră de ţară, e o minciună, pentru că acum, cunoscînd

istoria adevărată – acolo este teritoriul nostru. Şi acele minţi induse în eroare de politica care continuă a fi în spiritul comunist, politică a autorităţilor de acolo, aceste minţi trebuie limpezite, ar trebui oamenii să se trezească la adevăr. Aceşti băieţi ai neamului nostru care au murit au făcut un bine pentru toţi, s-au jertfit pentru noi toţi şi dacă n-ar fi fost ei, am fi fost noi sau alţi tineri ca noi. Ei au avut pentru ce lupta şi-i slava lor, s-au dovedit a fi...

Vitalie: ...adevăraţi eroi...

E.S.: Spuneaţi că sînt de diferite naţionalităţi acei tineri care au înţeles şi au respectat istoria acestui pămînt şi poporul în mijlocul căruia au crescut. Legat de această problemă, aş vrea să vă întreb ceva, legat de aceste probleme de respect reciproc a naţiunilor desprinse din imperiul sovietic. Aveţi voi dialog pe aceste probleme cu tinerii din Rusia, din Ucraina, aveţi relaţii cu tineri de acolo? le ştiţi gîndurile? tinerii ruşi îşi respectă ţara, aşa cum voi o respectaţi pe a voastră? la fel ucrainenii, bieloruşii, lituanienii? Aveţi voi respect pentru problemele acestor naţiuni, şi au tinerii de acolo înţelegere şi respect pentru problemele naţionalităţilor care se desprind? Care-i dialogul vostru cu tinerii din fostul imperiu?

Svetlana: În orice caz, iată, din legăturile mele – cele mai multe sînt cu tineri din Ucraina –, eu socot că tineretul respectă celelalte naţiuni. În fond, această politică de nerespectare este dusă de un cerc restrîns, de aparatul puterii. Nenorocirea este că glasul acestuia este auzit şi ascultat. Respectul tinerilor, al studenţilor din alte republici nu este „ascultat", nu este auzit... Pentru că oricît credem că a trecut vremea lor, forţele conservatoare, gîndirea politică veche s-au menţinut totuşi, şi-şi joacă peste capul tinerilor ambiţiile lor...

Silvia: Eu aş spune că nu trebuie să se confunde politica imperiului şi a cercurilor conducătoare cu însuşi poporul rus, cu naţiunea rusă, la fel cu cea ucraineană, pentru că fiecare popor poartă în sine acest spirit al renaşterii, fiindcă această renaştere este obiectivă, în baza tradiţiilor fiecărui popor. Am citit recent un studiu al unui istoric român, Nicolae Baciu, care conturează o hartă – studiul este în engleză – a renaşterii naţionale în fostul imperiu sovietic. Autorul subliniază acolo faptul că fiecare popor tinde spre libertate, tinde spre suveranitate şi această luptă se poartă într-un respect reciproc, fiecare naţiune căutînd un compromis paşnic de rezolvare a problemelor sale, în aşa fel încît să nu nege, să nu atingă celelalte naţiuni.

E.S.: Dincolo de politica de conjunctură, există un respect reciproc, iar voi, tinerii, cred, vă simţiţi cei mai solidari între voi peste capetele tuturor ambiţiilor şi conjuncturilor, ceea ce mi se pare foarte frumos... Adică, mă gîndeam că e bine să nu vă desprindeţi de imperiu cu resentimente, cu antipatii pentru colegii voştri.

Silvia: ...cu ură...

E.S.: Mi se pare foarte important acest lucru şi găsesc că gîndurile voastre sînt frumoase.

Silvia: Mi-a pus un coleg o întrebare, cu cîteva zile în urmă: „cum gîndeşti tu, dacă n-ai mai vorbi limba rusă vreo zece-doisprezece ani, ai uita-o? ai şterge din memoria ta această limbă ca răspuns la ceea ce ne-a făcut nouă imperiul sovietic?". Şi eu i-am răspuns că nici nu-mi pot închipui aşa ceva, fiindcă eu cunosc foarte bine limba rusă, limba clasicilor ruşi, cunosc literatura rusă...

E.S.: Această cultură profundă a Rusiei...

Silvia: ...cunosc istoria Rusiei şi – ştiu eu? – cred că nu mi-aş şterge din memorie nici chiar obiectul numit „istoria Uniunii Sovietice", dar l-aş privi altfel, aş trata altfel această istorie, pentru că am de acum alte criterii de judecată, sînt înarmată cu alte principii, alte viziuni de analiză a adevărului istoric.

E.S.: Este totuşi o bogăţie spirituală cunoaşterea culturii şi limbii unui popor cu care ai convieţuit, iar cultura rusă este una din marile şi mai ales profundele şi autenticele culturi ale lumii.

Svetlana: Nu-i vina noastră că a fost practicată această politică de rusificare, sovietizare şi ideologizare a popoarelor din imperiu.

E.S.: Şi nici vina poporului rus... şi el a fost represat, şi el a fost în lagăre în Siberia, au trecut prin aceleaşi greutăţi, intelectualii ruşi au fost la fel distruşi, exterminaţi în adevăratul sens al cuvîntului.

Svetlana: Da, au fost trecuţi prin aceleaşi deformări... Ştiţi, politica aceasta a cercurilor conservatoare vine din faptul că ei nu se pot dezice de esenţa lor. Le-a fost convenabilă, favorabilă, această politică şi pur şi simplu nu pot, n-ar fi bine – ei o simt – pentru ei să se dezică de ea... Pentru că eu cred că, pe undeva, ei îşi dau seama de acele greşeli... Oricum, este o prostie să nu respecţi naţionalităţile celelalte, să nu respecţi istoria altor naţiuni... Şi totuşi acele cercuri se ţin de politica lor veche, nu vor să depună armele, nu vor să se dezică...

E.S.: Gîndirea lor este astfel structurată şi nu se mai pot depăşi pe sine... nu mai ştiu să gîndească altfel.

Svetlana: Aş menţiona că la noi la facultate, cursul de ilstoria Uniunii Sovietice poartă acum alt nume: „cursul de istoria popoarelor care au convieţuit pe teritoriul fostului imperiu sovietic".

E.S.: Am să vă întreb, adresîndu-mă atît viitorilor istorici, cît şi oamenilor tineri din acest spaţiu: ce ştiţi voi despre istoria de aici a anilor 1940-1953, adică imediat după intrarea în funcţie a pactului Ribbentrop-Molotov şi pînă după moartea lui Stalin? Ce reprezintă pentru voi părinţii şi bunicii voştri, cam înghesuiţi în această istorie specială, unică, în istoria oamenilor din această zonă a lumii? Ce ştiţi de la bunicii şi părinţii voştri despre ea?

Silvia: Aş spune că pînă nu demult, bunelul meu cunoştea mult mai bine istoria poporului român decît mine, fiindcă a avut această posibilitate să o studieze, iar noi, spre regret, am început, nu vreau să spun prea tîrziu, că nu-i prea tîrziu, şi, pe urmă, mai bine mai tîrziu decît niciodată, iar părinţii noştri au fost în anii '40-'53 copii, nu mai ţin minte bine, nu pot să relateze precis evenimentele, dar buneii ne spun că a fost o perioadă de grea cumpănă pentru poporul nostru. În acea perioadă s-a abătut asupra poporului nostru acel val de represalii staliniste, acel val al deportărilor, care a răpit pe mulţi fii ai poporului, multă lume a fost dusă în Siberia şi aceasta a avut urmări grave... pentru istoria de mai departe. Abia anul trecut, la cursul de istoria românilor, am aflat cîte ceva mai concret din istoria anilor '40-'53 şi trebuie să recunosc că am fost uluiţi şi în parte surprinşi de metodele represive folosite de conducătorul imperiului sovietic. Cît priveşte politica stalinistă faţă de poporul nostru, socot că a fost o mare greşeală, poporul din Basarabia a fost total nevinovat, n-a avut nici o vină faţă de statul sovietic, a fost băgat cu forţa în imperiu, şi le-a fost aplicată oamenilor politica forţei, nedreaptă faţă de acest popor, a fost o mare greşeală ceea ce s-a făcut, a fost o perioadă care, ne spun bunicii noştri, mai bine să nu o ştim, cu toate că trebuie să o ştim, să ştim despre ea... A fost o perioadă foarte grea, foarte rea, care nu este de dorit nimănui. Cu forţa a fost introdusă politica şi represaliile şi nu putea să nu fie acceptată de oameni politica aceea, în furia represaliilor care erau atunci. Dacă nu te supuneai, puteai provoca situaţii şi mai grele, se putea ajunge la noi şi noi represalii şi la creşterea lipsei de respect faţă de poporul nostru.

Svetlana: A fost o ironie a soartei, fiindcă am aflat că organizaţiile de partid din Basarabia, membrii acestor organizaţii au fost represaţi, deci cei care au contribuit în parte, aici, la intrarea Basarabiei în componenţa imperiului sovietic, au pătimit din urma acestei politici staliniste.

Vitalie: Epoca stalinistă a fost o stare insuportabilă, toate deportările se făceau fără nici o judecată, fără sentinţă, oamenii erau luaţi, duşi – unde? nimeni nu ştia unde şi de ce –, bunicii noştri au ajuns în diferite lagăre ale Gulagului, majoritatea deportaţilor au fost moldoveni, în toate izvoarele pe care le-am studiat găsim mai mult moldoveni. De ce moldoveni? pentru că ei lucrau bine, ei trăiau acolo cu speranţa că dacă vor munci bine se vor întoarce mai repede acasă. Au fost nimiciţi fizic şi moral, puţini s-au mai întors, şi ei îşi amintesc şi povestesc. De la ei, martori şi victime ale acelor vremuri, mai aflăm şi noi cum a fost, ce-a fost, cum au dus-o ei acolo...

Svetlana: Cum au rezistat...

Silvia: Şi-n vremea asta a ieşit mai bine la iveală o trăsătură a poporului nostru: că-i tru-

ditor, că-s oameni cu dragoste de muncă. Și iată, chiar acolo duşi fiind, ei nu s-au apucat să trîndăvească, ci au muncit, au muncit acolo, au muncit şi aici, alţii s-au folosit de munca şi bogăţiile moldovenilor, şi acolo şi aici. *Acolo* s-au dus, au fost duşi, moldovenii, aici au venit ruşii şi au făcut o politică de schimbare a structurii demografice a Moldovei...

E.S.: Această schimbare a structurii demografice se simte acum, cînd Moldova merge spre independenţă şi autodeterminare? se simte în mişcarea şi atitudinile de aici?

Svetlana: Vedeţi, moldoveni foarte mulţi trăiesc în restul Uniunii, în Rusia mai ales. Cum au ajuns ei acolo, am vorbit despre asta. Și iată, noi nu putem menţiona situaţii cînd aceşti oameni s-au manifestat împotriva sau în stînjenirea politicii de acolo. Ei, moldovenii se dau după obiceiurile, tradiţiile poporului rus, şi de asta noi nu înţelegem de ce poporul rus, lumea rusă care trăieşte aici la noi şi care ar trebui să respecte poporul de aici, care ar trebui să respecte şi să se dea după obiceiurile, tradiţiile noastre, nu doreşte asta, refuză pur şi simplu acest respect poporului în mijlocul căruia trăieşte... Vedeţi, cred că asta depinde de conştiinţa omului... şi aş spune că purtarea moldovenilor dovedeşte că ei sînt mai conştienţi de ceea ce a fost şi ceea ce este acum...

Vitalie: Dacă privim într-un plan mai general aceste represalii, găsim în istoriografie diferite puncte de vedere, diferite poziţii. Sînt istorici capabili să studieze în arhive această istorie cumplită... De exemplu Andreeva, grupul Gornov, Soljeniţin. Andreeva dă un număr de represaţi – intelectuali, muncitori, ţărani – de circa 40 de milioane, din întregul imperiu sovietic. Grupul Gornov dă o cifră mai mică: 23000000, iar Soljeniţin o dă pe etape, începînd din anii '30 pînă în 1953. Începînd din anii '36-'37-'38, dă anual sau pe etape deportările în Gulag: 160000, apoi 180000 pînă la 800000 în 1950. Consemnează şi mortalitatea, toate aceste cifre înseamnă şi oameni omorîţi. În 1989, au fost descoperiţi în masivul Kuropat 563 de morţi, găsiţi într-o groapă comună, omorîţi banditeşte, cu cîte 3-4 gloanţe în cap, acoperiţi cu tractorul, călcaţi, striviţi!...

E.S.: Cum vă explicaţi voi atîta ură împotriva omului cîtă a fost în acei ani? pentru că practic era o omorîre cu ură!

Svetlana: Sînt păreri subiective. Numai privind personalitatea lui Stalin şi trăsăturile caracterului său, însă, putem spune că pentru atingerea scopurilor politicii sale erau călcate în picioare toate principiile. Orice popor, orice om care-i stătea în cale, era călcat în picioare, orice stătea în calea scopurilor sale – metodele nu mai aveau nici o importanţă.

Vitalie: Sentinţele erau date şi mergeau de la sine. În epoca Ejovciană erau: ordinul no.1: în general; ordinul no.2: intelectualii; ordinul no.3: conducătorii militari ş.a.m.d. Și dacă iscălea Stalin, se executa, nici nu se punea problema dacă-i vinovat, dacă nu-i vinovat omul...

Silvia: Se spune că – poate nu sîntem corect şi clar informaţi – se spune că Stalin poate nu cunoştea acele metode folosite pentru atingerea scopurilor politice. El dădea ordin, nu-l interesa cu ce metode se realiza, prin ce mijloace...

E.S.: O lume care a fost construită pe crimă şi ură. Putea rezista această lume?

Svetlana: Putem spune că am ajuns noi înşine la răspuns, că am ajuns ziua răspunsului că nu putea să existe la nesfîrşit această lume.

Silvia: Prin politica stalinistă, ca rezultat al ei, au fost victime ale represaliilor cele mai eminente personalităţi ale neamului nostru. Pentru că cine a fost întîi dus în lagăre? intelectualii, „inteligheנţia" acestui popor, inteligheנţia care era sprijinul acestui popor, cea care era mintea, cea care avea idei clare. Ea a fost dusă întîi de aici, pentru a se putea înfăptui politica de demoralizare şi deznaţionalizare...

Vitalie: Stalin a fost un tiran sîngeros, el însuşi s-a exprimat în acest fel: „noi trebuie să curăţăm rîndurile".

E.S.: Deci o lume construită pe crimă şi pe ură, care, cum s-a dovedit, nu putea rezista. Credeţi că lumea de astăzi pe care o construim, trebuie înainte de toate eliberată tocmai de aceste dimensiuni, „vindecată" de aceste trăsături: eliberată de ură, de agresivitate şi agresiune? Mi se pare mie că acum cînd se desface lumea asta veche, mai există destulă

agresivitate şi agresiune în jur, destulă ură, prea multă ură, prea multă patimă... Cum vi se pare?

Svetlana: Bineînţeles, iar ca argument al spuselor dumneavoastră sînt evenimentele din republica aşa-zisă transnistreană... Dar să sperăm, cum am spus şi mai înainte, că aceste conflicte vor fi rezolvate, vor fi...

Vitalie: ...aplanate.

Svetlana: ...aplanate. Vor fi rezolvate pe cale paşnică şi nu se vor repeta.

E.S.: În felul acesta a vorbit şi domnul Snegur, ieri, la mitingul de doliu, chemînd la linişte, la calm...

Vitalie: Vedeţi, separatiştii se străduiesc să ne tragă într-un război civil, iar preşedintele vrea să se rezolve prin alte metode, pe cale paşnică, fără ură, aceste neînţelegeri... Fără ură, fără patimi, pentru că sîntem oamenii aceluiaşi pămînt, trăim în aceeaşi casă şi nu avem de ce ne urî, indiferent de ce neam sîntem.

E.S.: Credeţi că tinerii în general şi studenţii în special trebuie să se angajeze în viaţa politică a ţării? să fie membri unui partid politic, să participe activ la viaţa publică? Noi am spus ceva mai înainte că viitorul este al vostru. Într-un fel, eu cred că el nu mai este al nostru, al generaţiei mele, este al vostru... Credeţi, în acest moment, cînd se încearcă limpezirea acestui viitor, că tinerii, dincolo de profesionalism, ar trebui să se angajeze şi în viaţa politică?

Svetlana: Bineînţeles că istoria, în afara politicii, nu există şi noi, ca viitori istorici, avem viziunile noastre, părerile noastre, concepţia noastră despre lume şi sigur vom adera la anumite idei politice, ale unui partid care reprezintă, exprimă şi viziunile noastre. Dar, totuşi, indiferent de aceasta, noi trebuie să tratăm, să cercetăm adevărul istoric şi istoria, cumva în afara politicii, adică obiectiv. Să analizăm obiectiv situaţia şi să vedem clar corelaţia dintre forţe, chiar şi dintre partide. Pînă acum domnea sistemul monopartinic şi era, într-un fel, mai simplu, mai uşor, adică puteai privi doar dintr-un punct de vedere, nu exista alternativă, ea exista doar în tine: mergi sau nu cu acest partid, al treilea drum nu exista. Acum, deciziile noastre sînt mult mai greu de luat, situaţia este mult mai complicată prin noua bază care se creează.

Silvia: Eu cred că trebuie să ne încadrăm în viaţa politică, pentru că noi, de acum, vrem şi o politică nouă, nu numai o istorie nouă, şi cred că în această politică nouă apar trăsături specifice, caracteristice istoriei sau care sînt legate de istorie... Istoria dă idei politice, deci noi, istoricii, trebuie să ne încadrăm în această istorie nouă, iar fără noi cred că va fi mai greu de a duce o politică nouă!

E.S.: Bravo, Silvia!

Anatol:[3] În ceea ce priveşte politica, eu socot că nici un om nu poate exista în afara societăţii, societatea este ea însăşi politică şi bineînţeles că noi trebuie să fim la curent cu faptele, iar de faptele fiecăruia din noi depinde politica întregului popor. Şi nu-s cuvinte mari cînd spun popor, dar hai să spunem politica neamului nostru.

E.S.: Deci consideraţi că tinerii trebuie să se angajeze în viaţa politică?

Anatol: Nu că trebuie, aceasta este datoria cetăţenească a fiecăruia, nu numai a tinerilor...

E.S.: Ce reprezintă pentru voi, ca tineri din Basarabia şi ca studenţi la istorie, vecina voastră România? România despre care aţi auzit cele mai contradictorii lucruri: că-i ţară mamă, că-i soră, că a fost fascistă, cotropitoare în Basarabia, că-i duşmană, şi care, de fapt e o ţară de oameni care vorbesc aceeaşi limbă cu voi! Ce reprezintă ea pentru voi?

Svetlana: Anul trecut am avut marea bucurie să facem practica de muzeu în România. Pentru prima dată în istoria facultăţii, zece studenţi de la noi au făcut această practică de muzeu şi atunci am făcut cunoştinţă direct cu oamenii din România, cu studenţii de acolo, cu facultatea de istorie de la Universitatea din Iaşi... Poate pentru prima dată am realizat, am înţeles cu adevărat că este un popor ca noi, am văzut acest lucru, l-am simţit... Ne-am despărţit chiar cu lacrimi de studenţii de acolo şi ţinem legătura cu ei şi astăzi. Cîţiva studenţi de la facultatea noastră au plecat să-şi continuie studiile la Iaşi şi avem legături nemijlocite cu românii de peste Prut. Deci, pentru mine,

România este ţara vecină, prietenă, cu care avem tradiţii comune, de fapt sîntem acelaşi popor şi sper că relaţiile vor înainta în bine.

Silvia: Privitor la vorba că România ar fi fost o ţară duşmană, ocupantă... sigur că aceste idei au apărut în capetele oamenilor cu o anumită educaţie... din idei învechite... Noi care cunoaştem de acum real istoria neamului nostru nu putem spune aşa ceva, pentru că orice s-ar întîmpla, noi sîntem un popor comun, acelaşi popor, avem tradiţii comune, cultură comună, limbă comună... Aşa vorbe noi nu putem spune!

Vitalie: Desigur, noi cunoaştem mai bine istoria poporului nostru, din acele izvoare pe care le avem de acum la îndemînă. Am primit cărţi de peste Prut, literatura necesară, şi de acum putem spune că ne-am apropiat mai mult de adevărul istoric. Mai sînt şi expoziţiile care se deschid aici, întîlnirile cu specialişti români, toate acestea ne îmbogăţesc orizontul şi puterea de judecată, de judecată în cunoştinţă de cauză...

Anatol: Am avut posibilitatea să văd România încă în 1979, eram încă un copil şi atunci am înţeles un lucru simplu: că sîntem un singur popor. Este incontestabil că sîntem un singur popor. Aprofundîndu-mi cunoştinţele prin studiile de istorie şi avînd în vedere şi vîrsta, îmi dau seama că deşi sîntem unul şi acelaşi popor român, există unele deosebiri între noi. Şi, ca răspuns la întrebarea dumneavoastră „ce reprezintă România pentru mine?", aş spune că da, izvoarele ne sînt comune, trebuie să ne întîlnim, să colaborăm, să ne apropiem spiritual, dar evoluţia istorică a fost aşa că s-au creat două state, sîntem state independente şi pe calea aceasta trebuie să mergem mai departe.

E.S.: Consideraţi că aici în Moldova există, s-a creat o nouă statalitate sau este pe cale, cum îmi spunea un jurist aici, să se creeze o nouă statalitate?

Anatol: O nouă statalitate juridică, nicidecum culturală, nicidecum spirituală, pentru că este neîndoielnic că sîntem de aceeaşi viţă, avem aceleaşi izvoare şi rădăcini comune.

E.S.: Să înţeleg că evoluţia a făcut, a dat posibilitatea formării unei noi statalităţi, indiferent de rădăcinile comune ale poporului de pe o parte şi de alta a Prutului? Da, atunci să ne întoarcem către colegii voştri din România, studenţii români, şi mai ales la cei de la istorie – aveţi voi legături cu ei? aţi încercat să stabiliţi legături cu organizaţiile studenţeşti? şi ce relaţii aţi dori să stabiliţi cu ei? Dacă aţi vorbi cu ei, către ce i-aţi chema?

Svetlana: Am vorbit deja asupra acestei probleme şi am spus că avem relaţii directe cu studenţii din România, personal regret că aceste relaţii sînt numai cu studenţii din Iaşi, aş fi dorit să-i cunosc şi pe cei de la Bucureşti şi Cluj, aş descoperi sigur ceva deosebit la cei din Cluj şi Bucureşti, fiindcă România este mare şi există sigur multe viziuni noi, interesante, care m-ar interesa şi m-ar captiva. Aş vrea să ţin legătura cu studenţii de la Bucureşti.

Silvia: Ştiţi, cele mai multe legături „româneşti" noi le avem cu colegii noştri de aici, acei care învaţă în România şi care ne povestesc. De la ei aflăm cele mai multe lucruri.

Vitalie: Sînt studenţi de peste Prut care învaţă aici, la diferite facultăţi. Şi locuim în cămine vecine şi ne întîlnim zilnic, jucăm împreună fotbal, discutăm, ne întîlnim şi în cercuri mai restrînse cîteodată şi fără vorbă că aflăm foarte multe unii de la alţii... Discutăm mai ales despre viaţa de acolo şi cea de aici, asta discutăm cel mai mult...

E.S.: Şi ei au o părere foarte critică despre viaţa politică din România? nu-i aşa?!

Vitalie: Cam aşa!

Anatol: Aş vrea să continui gîndul lui Vitali... Vitali are dreptate, tineretul este tineret, şi aceste întîlniri la un fotbal, un şah, la „un pahar de vorbă", în cerc restrîns, acestea sînt, pentru acestea nu-i nevoie să fii de un neam neapărat. Principalul este... şi aş vrea să fac apel la tineretul din România... n-are importanţă că aici sîntem basarabeni, că acolo sînt români regăţeni, eu socot că pămîntul acesta este atît de mic şi nu-i nevoie să facem deosebiri, că-i român, că-i armean, că-i englez, principalul este să ne cunoaştem acum în tinereţe, aceasta-i o bază pentru prietenii viitoare, aşa că este nevoie de cît mai multe întîlniri, de cît mai larg dialog între noi, de discuţiile acestea

de le purtăm, toate acestea ne vor feri de evenimente ca cele din aceste zile, nu ştiu dacă aţi aflat...

E.S.: Am fost şi eu la mitingul de doliu de ieri.

Vitalie: Am vorbit despre asta.

Anatol: Dar nu numai la asta mă refer, ideea este că trebuie să fim tineri şi să ne folosim de ceea ce ne dă viaţa, aceştia sînt anii noştri, acesta este timpul nostru, şansa noastră, şi trebuie să fim demni de ceea ce ne-a dat însăşi viaţa pînă în momentul actual.

Silvia: Sper că relaţiile, vizitele, vor fi mai dese, chiar aş vrea să spun că de un an şi ceva mă străduiesc să ajung la facultatea de istorie a Universităţii din Iaşi, am şi o invitaţie a decanului de acolo, dar spre regretul meu, rectorul Universităţii noastre spune că nu avem cu ce le răspunde studenţilor de acolo, dacă vor veni la noi. Sper că de acum înainte vom avea cu ce le răspunde şi va fi fără birocratismul de pînă acum, fără mari piedici, contactele vor fi mai directe şi vom avea posibilitatea să plecăm acolo pe cît timp dorim şi pe cît timp avem nevoie pentru a ne perfecţiona cunoştinţele.

Anatol: Sînt unii care vor dori să-şi continue studiile în România, şi au libertatea s-o facă, sînt unii care chiar vor să trăiască acolo, dar pentru asta trebuie o libertate mai mare... Şi ei să fie conştienţi că doresc să trăiască acolo. Uite, nu sînt puţini cei care sînt căsătoriţi acolo şi la fel, români în Moldova. Sînt o mulţime de familii care vin încoace, altele se duc acolo. Vin, povestesc, aduc ceva de acolo, iau de aici şi duc acolo, inclusiv material istoric de acolo, găsesc cîte ceva şi aici şi duc încolo...

E.S.: Aţi realizat aceste legături strînse şi...

Vitalie: ...şi istorice şi economice şi financiare, culturale, tot!

Silvia: Istoria merge înainte, noi încă n-am auzit de o aşa întîmplare ca istoria să fi mers înapoi! şi cred că prietenia, legăturile noastre cu studenţii de acolo vor merge înainte spre un progres sigur. De acum, istoria merge spre acel pas. Legăturile noastre să fie cît mai strînse şi cît mai bune.

E.S.: Vreau să vă spun că în România, mai ales acum după revoluţie, vin cu rucsacul în spate, toată vara, studenţi şi tineri din toată Europa şi au stabilit legături cu studenţii noştri, vin pe jos, cu biciclete, cu trenuri, cu corturi, îi caută pe ai noştri să se cunoască, să se vadă la faţă, pentru că şi la noi atîta vreme a fost închis şi oprit orice contact cu străinii. Studenţii noştri nu s-au putut cunoaşte cu tinerii din Europa, nici cu voi, de altminteri, nu s-au putut vedea atîtea decenii... Văd că se înţeleg extraordinar, fie că-s germani, francezi, greci, austrieci. Deci s-a stabilit acest dialog al tinerilor peste capetele tuturor patimilor şi orgoliilor politice, se realizează acest dialog, indiferent în ce limbă. Uite, nepotul meu nu ştie ruseşte, iar de aici i-a venit o verişoară de-a doua care nu ştia româneşte şi i-am văzut cum au început să discute, iar într-un ceas se înţelegeau perfect pe formule matematice! Adică voi, tinerii, găsiţi orice limbaj ca să vă înţelegeţi, ceea ce mi se pare extraordinar de frumos...

Silvia: Da, tinerii găsesc ieşire din orice situaţie, şi găsesc limbajul potrivit pentru orice situaţie.

E.S.: Şi fiindcă am vorbit de relaţii, aş avea o întrebare puţin mai complicată, legată evident de desprinderea Basarabiei de imperiul în dezagregare, şi anume: este, după părerea voastră, doar o mişcare de desprindere pur şi simplu sau este în acelaşi timp o mişcare spre încadrarea în lumea contemporană europeană? Şi legat de aceasta, ce înţelegeţi voi prin această integrare în Comunitatea Europeană? ce înseamnă Europa pentru voi?

Svetlana: Aş începe cu o paralelă între noţiunea de imperiu şi noţiunea de colectiv, cum a fost la noi. Adică fiecare membru al colectivului era nivelat. Dacă încerca cumva careva să-şi manifeste capacităţi, dorinţe, atunci era trimis la locul lui unde a fost şi nu i se permitea, nu i se dădea posibilitatea pentru o activitate mai vie. Şi dacă facem paralela, fiecare popor din Uniune, dacă s-a străduit să ridice capul, a fost împins înapoi, n-a putut face nimic, iar unele nici n-au încercat cumva să ridice capul contra acestei politici dusă de conducerea centrală. Procesul de renaştere naţională a dat posibilitatea fiecărui popor din cadrul imperiului să-şi arate adevărata faţă,

să-şi reînvie istoria, limba. Cît priveşte această mişcare paralelă de destrămare şi totodată de reintegrare în relaţiile internaţionale, de intrare într-un chip nou în Europa – nu ca parte componentă a imperiului sovietic, vreme în care fiecare republică avea posibilitatea să aibă relaţii internaţionale numai prin intermediul centrului, ci ca popor de sine stătător, care are posibilitatea să-şi dezvolte nestingherit relaţiile economice, politice, culturale –, cred că ea este reală.

Silvia: Desprinderea aceasta de imperiu cred că nu poate fi doar o desprindere şi oprire pe loc a Moldovei, pentru că această desprindere este o mişcare, un progres şi cred că avîntul nostru este un gînd pe mai departe, adică de încadrare în relaţiile europene, pentru că oricum ar fi, Europa are o mult mai bogată experienţă decît noi, o tradiţie mai îndelungată în acest tip de relaţii democratice, de relaţii proprii societăţii democratice. Pentru noi multe sînt necunoscute, iar omul tinde totdeauna spre ceva mai bun şi ca atare, cred, noi nu putem să ne oprim pe loc, ci tindem spre o încadrare în relaţiile europene.

Svetlana: ...o civilizaţie mai înaltă este totdeauna atrăgătoare...

Vitalie: Avem a învăţa ceva... Noi, aş spune, nu sîntem încă despărţiţi total de imperiu... Noi vrem să avem relaţii economice, culturale, dar să fim independenţi, tot ce facem să facem cu libertate de mişcare, fără constrîngerea unui anumit tip de relaţii. Noi singuri, cu munca noastră, oricît de greu ne va fi, dar înşine să hotărîm, noi să ne hotărîm relaţiile economice, culturale cu o ţară, cu alta... Relaţiile internaţionale sînt un sprijin pentru dezvoltarea unui popor... Vor trece ani şi vom fi o Moldovă dezvoltată din punct de vedere economic, capabilă să-şi stabilească relaţii internaţionale folositoare.

Anatol: Legat de Casa Comună Europeană, cred că este imposibil să trăieşti înconjurat de atîţia vecini şi să nu ai nici un fel de relaţii cu ei. Gîndul meu este că în imperiu noi am fost cu mîinile legate şi a fost permanent un amestec dur în existenţa noastră, din partea imperiului. Ca în viaţa fiecărui om, există probleme pe care le rezolvi cu colectivul, cu prietenii, dar sînt lucruri sacre în care n-are voie nimeni să se amestece. Asemenea şi o republică, un popor, are lucruri în care nimeni n-are voie să se amestece, n-are voie nimeni să ne dicteze în ce limbă să vorbim, n-are dreptul nimeni să ne spuie ce preşedinte să ne alegem ş.a.m.d. Totodată, noi trebuie să existăm şi economic, fiindcă economia este viaţa – vrem noi sau nu vrem – şi cum a spus colegul meu, noi trebuie să facem comerţ cu toate republicile... În Casa Europeană, eu văd libertatea de manifestare a fiecărui popor. Să facem comerţ, să luăm nu numai bogăţii materiale, dar şi spirituale, să învăţăm chiar a munci. Eu nu spun că nu avem tradiţiile noastre, inclusiv de muncă, dar trebuie multe să învăţăm, poate şi ei de la noi au ceva de învăţat. În Casa Europeană, eu văd pacea, care mi se pare principalul lucru acum, dar pacea depinde şi de noi, cîte puţin de fiecare din noi.

Vitalie: De ce să nu ne întîlnim noi toţi la o masă rotundă, să discutăm probleme diferite? Vedeţi, noi am fost încuiaţi în imperiu, totul se hotăra de la centru. Avem nevoie de deschidere, de dialog, avem nevoie să înţelegem cum e lumea de la ea însăşi, nu prin propoziţiile altora, prin hotărîrea altora... Cred că prin relaţii se realizează mult mai mult în creşterea noastră ca oameni.

E.S.: Eu v-am întrebat o serie de lucruri, mai mult după interesele cărţii mele, dar voi aveţi gîndurile voastre pe care eu nu le-am ştiut ghici, legate de viaţa voastră ca tineri, ca studenţi. La această imagine a Basarabiei pe care doresc eu s-o duc în România – prin glasurile voastre – ce gînduri aţi putea adăuga? gînduri pe care nu vi le cunosc? Vă rog să spuneţi dacă aveţi ceva de spus... despre viaţa voastră, despre ce visaţi voi pentru Moldova, pentru viaţa voastră viitoare, pentru profesia voastră?

Svetlana: Întîi aş spune că sîntem mîndri că trăim aşa timpuri şi ne dăm bine seama că şi copiii şi nepoţii noştri vor afla de la noi adevărul aşa cum a fost el, istoria reală a Basarabiei acestor zile de schimbare, din chiar anii noştri de studenţie, cînd noi trecem prin mintea

noastră, prin sufletul nostru, toate evenimentele cîte au loc. Şi începînd cu procesul de renaştere naţională, care are şi tragism în el - sînt lupte, zile de grea cumpănă - şi continuînd cu cel de autodeterminare politică, totul trece prin mintea şi gîndul nostru acum, al nostru, viitori istorici şi profesori de istorie. Cît priveşte problemele cotidiene, le avem, destule, fiindcă - să ne referim numai la studiile noastre - avem multe probleme, cauţi cîte o carte la toate bibliotecile din Chişinău: la Academie, la Biblioteca Universităţii, a oraşului, şi n-o găseşti! Şi ar fi bine - să zic - să nu te mai gîndeşti zilnic: unde mănînci, unde o să locuieşti, unde să te odihneşti ş.a.m.d. Dar socotim că fiecare generaţie are problemele sale, aşa că problemele noastre, ale tineretului, nu fac decît să se adauge la toate cîte le are poporul nostru astăzi.

Silvia: În vremurile noastre, problemele noastre sînt şi ale poporului nostru... Şi desigur, avem multe, colega mea a menţionat unele din ele, dar eu sînt optimistă. Cred că totuşi, problemele noastre, încet-încet se vor rezolva, noi tindem spre o viaţă mai bună... Cred că şi problemele noastre se vor rezolva şi vom trăi mai bine, dacă nu noi, măcar generaţiile care urmează, cealaltă generaţie de studenţi va avea şi literatura de care are nevoie, şi cămine, şi toate condiţiile de studiu. Într-o oarecare măsură, studiile noastre depind totuşi de starea materială... Ştiţi, să te duci la bibliotecă şi să stai să lucrezi fără să iei masa, nu prea te trage inima... Şi nu asta te descurajează cel mai mult ci, cum spunea şi colega mea, ai nevoie de literatură de specialitate şi alergi între Biblioteca Academiei, Biblioteca Naţională, Biblioteca Universităţii, o zi întreagă... Şi totuşi, ştiţi, eu cred că spre viitor noi trebuie să ne ducem cu inima deschisă, fără nici o problemă. Totul va fi rezolvat, nouă nu ne va rămîne decît să studiem. Atunci cred că şi gîndurile noastre vor atinge un nivel mai înalt decît acum.

Svetlana: Tineretul este în general idealist în comparaţie cu celelalte pături ale populaţiei. Este aşa - cum să spun? -, lumea e mai fantastică pentru ei, cu mai multe dorinţe proiectate în viaţă. Tineretul are multă fantezie, dar problemele materiale ne fac să ne coborîm pe pămînt.

Vitalie: Aş susţine punctul de vedere al colegei noastre, dar cred că nu numai starea materială contează, principala problemă acum este să rezolvăm - socot eu - toate problemele pe cale paşnică. E destul sînge, destule lacrimi. Dar noi sîntem fericiţi într-un fel că trăim aşa zile, avem ce spune la copii şi la nepoţi, pentru că trăim vremuri grele şi principalul - ştiu eu, poate sînt prea modest - ce mi-l doresc este să fie pace, să fie pace şi toate vor fi bune. În ceea ce priveşte tineretul, eu socot că nu există viaţă fără probleme, numai problemele ne aduc aminte că existăm! Şi nu vreau să mă repet, s-a spus mult despre învăţătură, dar învăţătura trebuie s-o duci. Ca să faci ştiinţă, să faci carte, este necesar să-ţi baţi capul în primul rînd cu cunoştinţele şi nu cu aceea că unde trăieşti, ce mănînci...

E.S.: E nevoie de foarte multă muncă ca să devii un specialist bun.

Vitalie: Da, anume să fii iniţiat în domeniul în care munceşti, dar să nu te mai gîndeşti şi la ziua de mîine, cum o să...

Silvia: Cum vei exista!

Vitalie: Da, cum vei exista! Aceasta este o problemă acută în momentul actual şi totuşi sînt optimist şi subliniez încă o dată că principala problemă care mă preocupă este să fie pace... Destule lacrimi! destulă moarte!

E.S.: prea multă ură!

Vitalie: Da, ură, noi trăim ca într-o junglă, asta-i junglă adevărată, unde om pe om se mănîncă şi vreau să spun că într-o oarecare măsură, asta depinde şi de conducere, în directă măsură de cei care conduc, fiindcă totuşi, condiţiile şi toate depind de cei care conduc. Cum conduc ei, aşa şi oamenii simpli se vor include în această politică, în curentul acesta...

Anatol: Visez la o Basarabie liberă, fericită, cu oameni frumoşi, cu flăcăi ca Făt-Frumos şi cu Ilene Cosînzene harnice... Şi ajung la vorba noastră de totdeauna: dacă va fi pîine pe masă, va fi şi bucurie în casă!

E.S.: Vreau să vă spun şi eu un gînd al unui

student din America care a fost în Basarabia pe 27 august, la declararea Independenţei. Se numeşte Mihai Carp şi îşi va pregăti doctoratul în România pe o temă care cuprinde şi Basarabia, problemele Basarabiei. A venit la Bucureşti şi de acolo a venit aici la Chişinău. Cînd s-a întors de la Chişinău, a venit la mine cu faţa luminată şi mi-a spus: „Am fost acolo cînd s-a declarat Independenţa, i-am cunoscut pe tinerii din Basarabia şi ce eram eu îndrăgostit de Basarabia – el e român care trăieşte în America –, dar acum cînd i-am cunoscut pe tineri mi se pare Basarabia şi mai frumoasă. Elena, ştii ce frumoşi sînt tinerii din Basarabia, ce minunaţi sînt?! sînt puri, sînt morali, sînt extraordinari şi ei sînt nădejdea de mîine a Basarabiei, a Moldovei de mîine". Am vrut să ştiţi gîndurile acestui tînăr, care este de vîrsta voastră. Şi acum, la încheiere, aveţi vreun mesaj pentru colegii voştri din România? Vine Crăciunul, vine Anul Nou! Ce gînduri în ajun de aceste sărbători să duc acolo?

Svetlana: Bineînţeles, cred că şi studenţii din România au problemele lor zilnice, cum avem şi noi. Eu le doresc ca aceste probleme să devină din ce în ce mai mici, mai neînsemnate, cît mai uşor rezolvabile, le doresc toate cele bune şi o întîlnire pe curînd!

Silvia: Le doresc ca toate visele lor, idealurile, chiar şi cele neexprimate cu glas şi ţinute în gînd şi-n minte, să se realizeze, şi cît mai sînt tineri! Cred că acea reţinere în exprimarea viselor există la toţi tinerii, dar şi neexprimate ele rămîn în noi multă vreme, poate o viaţă, le doresc ca acele gînduri care nu sînt scoase la iveală, de sînt frumoase, să se împlinească, să se rezolve pînă la sfîrşit.

Anatol: Ţinînd cont că sîntem în ajunul Anului Nou, le doresc tinerilor din România la mulţi ani! sănătate!, iar problemele pe care le au să le rezolve ei, să nu le dea altora să le rezolve, să fie demni şi să aibă mîndria de a şi le rezolva singuri. Şi toate cele bune să se adune, toate cele rele să rămînă în anul care a trecut.

Vitalie: Cele rele să se spele... Şi îi aşteptăm să vină, să fie sănătoşi şi să ştie că noi întotdeauna îi vom susţine, ei să ne susţină, şi desigur o să ne întîlnim la o masă plină de bucate, la un pahar de vin şi cîntece...

E.S.: Cîntece frumoase de oameni tineri. Şi cu asta, eu vă mulţumesc.

18 decembrie 1991,
Facultatea de istorie. Chişinău

MIHAI CIMPOI
istoric şi critic literar, eseist
presedintele Uniunii Scriitorilor din Moldova

„Da, scriitorii au fost aceia care au întreţinut flacăra demnităţii naţionale...”

Elena Siupiur: Vă invit la o discuţie despre *demnitate*, dar nu în plan teoretic, ci în planul concret al istoriei ultimei jumătăţi de veac a Basarabiei, care a fost – dacă ne gîndim bine – şi o jumătate de veac de singurătate a aceleiaşi Basarabii! Vi se pare, vi s-ar părea potrivit pentru o carte despre destinele Basarabiei titlul: *Un caz de demnitate*?

Mihai Cimpoi: La Rochefoucauld spunea că există o demnitate care nu atîrnă de noroc, o demnitate cîştigată prin eforturi, rezistenţă, perseverenţă, de către cel care o doreşte. Demnitatea basarabenilor este din această categorie, deşi ne-a surîs într-un fel şi norocul. Dacă e adevărat că Dumnezeu a fost în 1989 român, precum spunea atît de inspirat Eugen Ionescu, e de precizat că a fost român şi pentru basarabeni. Fiindcă îndărătul schillerianului strigăt: „Demnitatea este în mîinile voastre, păstraţi-o! Ea coboară cu voi, cu voi se înalţă!”, stau ani de tăcere, de revoltă înfundată, de dorinţă statornică de a ne păstra identitatea. E vorba de trecerea de la o formă de demnitate la alta, de la una introvertită la alta extravertită, ieşită în luminiş.

E.S.: În cadrul politic şi moral european al ultimilor 50 de ani, cazul Basarabiei se înscrie ca un Caz de Demnitate. A fost un caz de încălcare cinică a demnităţii şi voinţei unui popor prin pactul Ribbentrop-Molotov. A fost pus de Nicolae Iorga în Consiliul de Coroană din iunie 1940, ca răspuns la ultimatumul sovietic, tot ca un caz de demnitate, a fost pus ca un act de demnitate poporului şi armatei române în iunie 1941, a constituit momentul pripit de eclipsă a demnităţii Europei la tratatul de pace de după al doilea război mondial, cînd a contrasemnat aplicarea pactului Ribbentrop-Molotov şi închiderea Basarabiei în graniţele imperiului lui Stalin... Apoi, puşi în cătuşe, şi la propriu şi la figurat, basarabenii au fost abandonaţi şi lăsaţi să-şi apere şi să-şi păstreze demnitatea de oameni şi popor dacă mai aveau chef de aşa ceva! Puteţi să comentaţi aceste situaţii limită în care a fost pusă demnitatea umană?

M.C.: A fost de fapt o singură situaţie limită, consfinţită de odiosul pact Ribbentrop-Molotov, din care au derivat toate celelalte. Dar firul destinului vitreg al Basarabiei se toarce de Parcelele răuvoitoare ale istoriei de mai de mult, încă de la 1812, după cum ştiţi, dacă nu de la 1774[1], de cînd urmărea şi Eminescu „firul roşu al dreptului neschimbat al Moldovei asupra Basarabiei”.

E.S.: Printr-un alt act cinic, după 1945, teritoriul Basarabiei a fost ciopîrţit în trei: nordul şi sudul dăruite Ucrainei şi ţara redusă la teritoriul de astăzi al Republicii Moldova. În plus, începînd din 1940 şi continuînd cu 1945-1949, 1952, populaţia din acest spaţiu a fost strămutată în număr foarte mare în Extremul Nord, în Asia – fie în lagăre, fie deportaţi. Toate aceste modificări geopolitice şi demografice nu sînt oare, încercări de strivire a demnităţii, personalităţii şi identităţii unui popor?

M.C.: Stimată doamnă Siupiur, a existat un întreg complex de factori care nu se reduce numai la cei *geopolitici* şi *geografici*. Procesul de deznaţionalizare de proporţii monstruoase a fost declanşat cu mijloace rafinate, aplicate timp de două secole în cadrul Imperiului Rus. S-a lucrat metodic şi sistematic, în toate direcţiile, iar ciopîrţirea stalinistă a teritoriului şi operaţia de tăiere a firelor ce ne legau de trecutul şi contextul spiritual general românesc prin construirea unei cortine de fier de-a lungul Prutului a fost completată de alte pro-

cese: cultivarea unei conştiinţe deznaţionalizate, mancurtizate – cum zicem noi, citîndu-l pe Cinghiz Aitmatov –, interzicerea şi sovietizarea obiceiurilor şi ritualurilor – la Crăciun nu era voie să colinzi, la Anul Nou nu puteai să faci o urătură... –, închiderea parţială sau totală a şcolilor naţionale şi a grădiniţelor „moldoveneşti" la oraşe şi chiar la sate. Limba română era considerată net inferioară celei ruse, era considerată „neomenească", iar sub genericul internaţionalizării abstracte, era socotită ca lipsită de orice perspectivă – tertip propagandistic, care i-a făcut pe unii basarabeni să-şi dea copiii la şcolile ruseşti. Şi multe, multe altele. „Se sparie gîndul", vorba cronicarului. Deci, au fost şi alţi factori, geopsihici, politico-culturali, economici, politico-profesionali. Erau preferaţi, bunăoară, şefii căsătoriţi cu rusoaice sau originari din Transnistria, zonă aproape deznaţionalizată şi transformată în „tampon" politic al Moldovei, la ora aceasta.

E.S.: Un popor îşi face simţită prezenţa în lume, îşi mărturiseşte identitatea, personalitatea şi prin cultura sa. Or, primele dimensiuni ale acestei identităţi care au fost *rase* din viaţa lumii dintre Prut şi Nistru în epoca stalinistă sînt tocmai cultura română, limba română, intelectualitatea română, instituţiile de cultură păstrătoare ale tradiţiilor specifice acestui popor. Vreţi să vorbiţi despre acest holocaust cultural? unde au dispărut intelectualii? ce s-a întîmplat cu instituţiile de cultură?

M.C: Holocaustul cultural a fost, iarăşi, multidimensional, complex, abil dirijat. Basarabia a fost lipsită *totalmente* de intelectuali, o parte trecînd Prutul şi stabilindu-se în România, unde, de asemenea, au fost maltrataţi pentru că erau „basarabeni"[2]. Cei care au rămas aici au fost deportaţi în Siberia şi în nordul Rusiei, în patru-cinci etape: 1940, 1941, 1944, 1949, 1952. Din reconstituirea documentară amplă a Gulagului sovietic realizată de Alexandr Soljeniţin, reiese limpede că intelectualii basarabeni au fost cel mai crunt trataţi, alături de intelectualii letoni, estoni, lituanieni. Aşadar, pactul Ribbentrop-Molotov s-a aplicat în plan practic cu deosebită consecvenţă şi zel susţinut. A fost, apoi, cultivat şi promovat cu îndîrjire modelul de intelectual sovietic, realist-socialist, prorusesc, pe care-l impuneau toate instituţiile de învăţămînt, sociale, culturale. Generaţia de intelectuali a anilor '80 a întreprins un act justiţiar. A fost „miracolul basarabean", care a cîştigat admiraţia tuturor românilor şi nu numai a lor.

E.S.: După distrugerea vetrelor de limbă românească a satelor, prin deportări, colectivizare, după introducerea unei limbi străine în administraţie, după distrugerea instituţiilor de cultură şi a intelectualilor, în grija cui a rămas limba română? Ce s-a întîmplat cu ea? Vă rog să răspundeţi sincer: cum se vorbeşte pe stradă, în instituţii, în şcoli, în facultăţi? Ce limbă se vorbeşte?

M.C.: Limba noastră este casa fiinţei noastre. În Basarabia, această casă arată cam sărăcuţ, fără brîie, prăvălită pe-o parte, cu culori spălăcite. Important este, însă, nu *cum arată* la ora aceasta, ci însuşi faptul că a supravieţuit, că este o casă demnă, ca să revenim la leit-motivul discuţiei noastre. Este, însă, un aspect şi mai monstruos al problemei şi care nu constă atît în rusificarea limbii prin infiltrarea masivă a rusismelor şi a decalcurilor în limbă, cît în modelarea rusofilă a gîndirii. Ca să înţelegi vorbirea unui parlamentar de aici – fie că e tehnician, fie că e om de cultură –, e nevoie să-l traduci din ruseşte. Actul de oficializare a limbii române şi de revenire la alfabetul latin pune capăt acestui proces de înstrăinare, dar e nevoie de eforturi mari pentru a redresa situaţia.

E.S.: Este adevărat că majoritatea intelectualilor basarabeni trăiesc acum o dramă, se simt expulzaţi din matca lor firească de existenţă, nevoiţi să-şi schimbe gîndirea, vorbirea, scrisul, limbajul profesional, limbajul creaţiei! Credeţi că este o chestiune de generaţii „reîmblînzirea" alfabetului latin şi a limbii române?

M.C.: Nu. Procesul de trecere la alfabetul latin nu cunoaşte obstacole deosebite. Generaţia în vîrstă l-a învăţat în şcoli şi licee[3], tinerii au studiat limbi străine cu alfabet latin. De timp însă, procesul de reintegrare în conextul cultural românesc are nevoie.

E.S.: Am citit, în ultimii ani, literatură basara-

beană într-o minunată limbă română: opera lui Ion Druţă – scrisă nu ieri, alaltăieri, ci de vreo două decenii încoace. Opera lui Grigore Vieru, Dumitru Matkovski, Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija şi a multor altora sînt purtătoarele unei limbi române de o rară nobleţe. Se poate spune că aici, limba română a fost salvată prin literatura acestei generaţii? Că scriitorii sînt cei ce le redau basarabenilor limba lor maternă?

M.C.: Da, scriitorii au fost aceia care au întreţinut flacăra demnităţii naţionale, cultul lui Eminescu şi al folclorului, al limbii frumoase româneşti. Cred că poeţii basarabeni au scris cele mai inspirate imnuri consacrate limbii române, de la Alexie Mateevici pînă la Grigore Vieru. Scriitorii de pe malul stîng al Prutului au vorbit despre sfinţenia limbii române. Vă citez cîteva rînduri vibrante din prefaţa cu care a preludat a sa *Taina care mă apără*, Grigore Vieru: „Locuim o istorie vie. Victorioase verbe, dar şi dureros rănite de-a lungul vieţuirii lor în istorie, fac parte din curgerea sîngelui prin trup, din, cum ar spune Cantemir, nedezrupta continuaţie, parte din aerul nostru, devenit prin ele un fel de aer personal. Iată de ce, dragă cititorule, fiinţa mea, care e a fiinţei strămoşilor mei, este atinsă-n adînc de – cum să-i spunem? – hai să-i zicem îngîndurare, dacă nu doreşti s-o numim altfel. Avem un grai cu ochi umezi de dor şi istorie, un grai cu tîmple îmbrobonate de roua trudei creatoare. Nicăieri dorul nostru de desăvîrşire nu s-a arătat mai clar şi mai cu tărie ca în cuprinsul limbii. Limba este cea mai mare dreptate pe care poporul şi-a făcut-o sieşi." Legămîntul sacru cu limba maternă, pe care l-au glorificat întotdeauna poeţii noştri, a păstrat fiinţa românească în Basarabia.

E.S.: Se poate spune atunci că renaşterea limbii române literare culte, din pustiul lăsat de epoca stalinistă, este un caz, un act de demnitate? Şi este cazul intelectualilor basarabeni un caz de demnitate?

M.C.: Da, cazul intelectualilor basarabeni care au salvat limba şi prin ea fiinţa românească dintre Prut şi Nistru este un caz de demnitate. Un caz istoric de redare a demnităţii.

E.S.: Se poate spune că, într-un fel, literatura basarabeană a ultimelor două decenii a devansat gîndirea politică, şi chiar acţiunea politică, pe firul ideii renaşterii naţionale? pe firul renaşterii, a refacerii solidarităţii poporului dintre Prut şi Nistru cu propriile rădăcini de conştiinţă naţională? a regăsirii solidarităţii cu propria-şi demnitate?

M.C.: Opera de renaştere naţională în Basarabia a fost pregătită de operele scriitorilor basarabeni. Fraza conţine un adevăr axiomatic.

E.S.: În vijelia aceasta de succesiuni a situaţiilor politice, apare aici şi aiurea – iar dacă greşesc, vă rog să mă corectaţi – o uşoară tendinţă de a bagateliza, de a diminua rosturile literaturii basarabene de pînă acum, de a le reduce numai la funcţia sa morală, etică, politică.

M.C.: Unii s-au cramponat de implicarea literaturii basarabene în politic. Zic în politic şi nu în politică, fiindcă eu consider că nici un mare scriitor, fie el Eminescu sau Camus, nu poate face abstracţie de politic, ca fenomen esenţial al existenţei umane. În conferinţa sa *Artistul şi timpul său*, ţinută cîteva zile după decernarea premiului Nobel, Albert Camus definea memorabil o astfel de implicare ineluctabilă: „Nu e vorba, aşadar, de a şti dacă arta trebuie să fugă de real sau să se supună acestuia, ci doar cu ce doză exactă de real trebuie să se împovăreze opera, ca să nu dispară în nori sau, dimpotrivă, ca să nu se tîrască cu tălpi plumbuite. Fiecare artist rezolvă această problemă aşa cum simte şi cum poate." Literaturii basarabene i se recunoaşte un profil paşoptist distinct. Or, „paşoptismul" nu este singura direcţie estetică – subliniez: *estetică* –, pe care o susţin cei mai reprezentativi poeţi de pe malul stîng al Prutului. Acelaşi Grigore Vieru are versuri lirice tulburătoare despre dragoste, moarte, relaţiile eu-lui cu universul. El cultivă o poezie colorat existenţială. Nu e cazul să absolutizăm nici formula paşoptistă, nici cea modernistă sau postmodernistă. „Toate genurile sînt bune în afară de cel plicticos", spunea Voltaire. „Experienţa estetică ne arată că există o poezie profundă şi o poezie superficială", spune George Călinescu în *Universul*

poeziei. Deci, cearta între tradiţionalişti şi modernişti este falsă în Basarabia. Important e modelul de „Poet – Om al Cetăţii", pe care l-au impus convingător poeţii basarabeni.

E.S.: Este oare valorificarea moştenirii literare una din dimensiunile contemporane ale evoluţiei, ale devenirii literaturii basarabene? de realizare, de recucerire sau reafirmare a unităţii spirituale?

M.C.: Este o datorie sfîntă a noastră să redăm cititorului basarabean toţi marii clasici ai literaturii române. La noi, aici, ziua de naştere a lui Eminescu este considerată sărbătoare naţională, semn că renaşterea basarabeană s-a datorat şi unui alt legămînt sfînt: cel cu clasicii. Există un plan monumental de editare a clasicilor: reluăm ediţia naţională Eminescu în 16 volume, a apărut Creangă într-un volum, Asachi şi Nicolae Costin în cîte două, apare Alecsandri în zece volume, Negruzzi în patru volume, Caragiale în şase, Stere în patru. La Chişinău s-au înfiinţat trei reviste noi: „Mihai Eminescu, Limba română, Sud-Est".

E.S.: Şi mă întorc la vorba dintîi: este istoria şi fiinţa acestei ţări un caz de demnitate în istoria europeană?

M.C.: Deschiderea noastră spre Europa se face, neîndoielnic, prin prisma demnităţii recîştigate.

Chişinău, 15 octombrie 1991

A N A T O L   P E T R E N C U
istoric, doctor în ştiinte istorice, şeful catedrei de istorie contemporană decanul Facultătii de istorie a Universitătii din Chişinău

„Politica natională promovată de ţarism în Basarabia a avut scopul bine definit de a schimba componenţa etnică a populaţiei. În perioada sovietică, experienţa ţarismului în politica natională a fost nu numai folosită cu aplicaţie, ci şi completată cu noi mecanisme de propulsare."

Elena Siupiur: Sînteţi poate cel mai tînăr decan al facultăţii care studiază una dintre cele mai vîrstnice dimensiuni ale societăţii umane: istoria. Istoria a fost dintotdeauna punctul de sprijin al unui popor, certitudinea sa; de o vreme, istoria este pentru multe popoare o problemă de demnitate, certitudinea demnităţii lor şi cred că în Basarabia ne aflăm în faţa unui astfel de caz. Cu ce preferaţi să începem discuţia? cu tinereţea acestei facultăţi: studenţii ori cu istoria demnităţii ţării lor: Basarabia sau Republica Moldova, în ultima ei ipostază?

Anatol Petrencu: Ca decan al Facultăţii de istorie a Universităţii de Stat din Moldova sînt într-adevăr tînăr: în funcţia dată am fost ales de către Senatul universitar în mai 1990. Deci am un stagiu de doi ani la decanat... În ceea ce priveşte vîrsta, 37 de ani, consider că nu mai sînt chiar tînăr. Aş fi vrut să mă socot brudnic, dar nu mai am nici un drept... Prea mari sînt îndatoririle istoricilor faţă de trecutul neamului, de tratarea lui obiectivă, veridică şi generaţia noastră – pe care o consider o generaţie „de tranzit", pentru că abia după noi vor veni alţi istorici cu orizonturi mult mai largi în cunoaşterea istoriei, a limbilor clasice şi moderne etc. – are sarcina de a elibera cercetarea şi predarea istoriei de dogme şi falsuri, spre a o îndrepta spre adevărul sacru al trecutului poporului nostru. Mai există încă probleme şi în pregătirea specialiştilor din domeniul istoriei şi cred că am putea începe cu asta dialogul nostru, cu treburile facultăţii, adică.

E.S.: Facultatea de istorie, în acest moment de răscruce, prezintă importanţă pentru societatea basarabeană pentru că este spaţiul în care se limpezeşte adevărul de minciuna aşternută peste istoria acestui neam, iar profesorii de istorie au în acest proces un rol decisiv. Cîţi studenţi are acum facultatea de istorie? de cîţi profesori de istorie are nevoie ţara?

A.P.: Facultatea de istorie există din momentul deschiderii Universităţii de Stat din Moldova (1946). În ultimii ani, la Facultate au fost admişi 75 de tineri şi tinere. Avem două grupe: 50 de studenţi la grupa cu predarea în limba română şi 25 la cea cu predarea în limba rusă. În grupa cu predare în limba rusă, studenţii sînt de diferite naţionalităţi: ruşi, români, bulgari, găgăuzi. Este cazul să amintesc că în Chişinău mai există o facultate de istorie, în cadrul Institutului Pedagogic „Ion Creangă". Cînd separatiştii din Republica Moldova – mă refer la cei din stînga Nistrului şi Tighina – au proclamat aşa-numita Republică autonomă nistreană, ei s-au gîndit să-şi întemeieze şi o universitate, în cadrul căreia să fie şi o facultate de istorie. Astfel, mica noastră republică s-a pomenit cu trei facultăţi de istorie. Îmi vine greu să vă spun de cîţi profesori de istorie are nevoie în prezent Republica Moldova. Vă pot spune cu certitudine că întotdeauna, la repartizarea tinerilor specialişti, mai rămîn posturi libere. Cu riscul de a fi învinuit de banalitate, pot afirma că Moldova are nevoie de *buni* profesori de istorie, cu cît mai mulţi, cu atît mai bine...

E.S.: Unde au fost pregătiţi profesorii ce predau în prezent în şcolile din Republica Moldova? În ce limbă predau? Care sînt, după părerea dvs. problemele cu care se confruntă profesorii în predarea istoriei în liceele şi în şcolile de cultură generală?

A.P.: Marea majoritate a profesorilor de istorie ce predau în şcolile din Republica Moldova au fost absolvenţi ai celor două facultăţi chişinăuene. O parte mai mică din corpul profesoral de istorici a făcut studii la Universităţile din fosta U.R.S.S.: „M. V. Lomonosov" din Moscova, la cele din Sankt-Petersburg, Odessa, Kiev, Minsk etc. În şcolile româneşti, profesorii de istorie predau în limba română, în cele ruseşti: în limba rusă, în cele mixte, româno-ruse – mai există încă în Moldova dintre Prut şi Nistru astfel de şcoli –, profesorii de istorie predau în clasele româneşti: în română, în clasele ruseşti: în rusă. În predarea istoriei în şcolile din Moldova, au intervenit schimbări radicale. Pînă nu demult, atenţia principală în predare s-a acordat istoriei fostei U.R.S.S. care, de fapt – în linii mari – se reducea la politica internă şi externă a ţarismului pînă la 1917 sau a regimului totalitar comunist, după această dată. Toate manualele de istorie, afară doar de cel al aşa numitei R.S.S. Moldoveneşti, erau scrise la Moscova, avînd o puternică amprentă a dogmelor ideologice existente. La Chişinău, acestea manuale erau traduse. Programele de învăţămînt au fost identice pe întreg teritoriul fostului imperiu sovietic. După proclamarea suveranităţii de stat şi a independenţei Republicii Moldova, istoria neamului, adică istoria românilor, a fost pusă la baza predării istoriei în şcolile de cultură generală, în licee, în facultăţi. În acelaşi timp, trebuie să vă mărturisesc faptul că predarea istoriei în şcoli s-a lovit de greutăţi uriaşe. Principala dificultate – după părerea mea – a fost şi continuă să fie imposibilitatea de a trece cu mijloacele materiale existente de la *sistemul linear* de predare a istoriei, caracteristic şcolii sovietice, la *sistemul ciclic* de predare, caracteristic celei româneşti. Absenţa concepţiei clare de trecere de la un sistem de predare a istoriei în şcolile de cultură generală şi licee la alt sistem, nedifuzarea în presă a intenţiilor noii conduceri ministeriale la acest compartiment, nepregătirea bazei materiale a acestei treceri, lipsa manualelor de istorie destinate şcolii medii şi gimnaziului – şi mă refer nu numai la manualele de istorie a românilor, ci şi la cele de istorie universală –, inexistenţa unor manuale de istorie universală şi naţională pentru clasele superioare ale şcolii de cultură generală şi pentru licee, tratarea materiei în acest al doilea rînd de manuale necesitînd un nivel superior celui gimnazial, absenţa hărţilor şi atlaselor istorice, toate acestea, ca şi manualele – trebuind să fie editate atît în limba română, cît şi în limba rusă etc. – au dus predarea istoriei la un anumit impas. În momentul acestei discuţii, profesorii de istorie şi elevii nu dispun de un manual de istoria neamului, cu excepţia celui scris de P. P. Panaitescu în 1942, reeditat la Bucureşti după revoluţia din decembrie 1989, manual ce are o mulţime de lacune, la care nu aş vrea să mă opresc acum, dar şi acest manual este aici în cantităţi insuficiente. Sînt sigur că situaţia se va schimba, dar asta nu ne scuteşte de constatarea situaţiei reale. Şi, în acest sens, nu-şi are nici un temei critica la adresa profesorilor de istorie care, chipurile, ar putea folosi materiale publicate în revistele de specialitate şi în presa periodică. Lucrările istorice din presă, anumite monografii, culegerile de studii, broşurile pe teme istorice pot şi trebuie să servească profesorilor în primul rînd ca *material ajutător* la manuale, materiale ce pot completa, întregi, corecta anumite teme, probleme etc., şi nicidecum *înlocui manualul*. De aici şi anumite goluri în cunoştinţele şi deprinderile de muncă intelectuală ale viitorilor studenţi.

E.S.: În ce limbă se predă la Facultatea de istorie? În ce limbă s-a predat pînă acum?

A.P.: Nu aş vrea să vă surprindă răspunsul meu, dar la Facultatea de istorie s-a predat întotdeauna în limba română, cu excepţia unor cursuri normative şi mai ales speciale, acolo unde specialiştii respectivi nu se puteau exprima în limba română. Problema era însă alta: majoritatea absolută a manualelor, a materialelor didactice era în limba rusă. Şi mai sînt încă. Adunările studenţilor, şedinţele sindicale, cele de partid, dările de seamă, toate documentele erau în limba rusă. Această stare de lucruri a favorizat nihilismul lingvistic românesc, a schimbat modul de exprimare şi gîndire al moldovenilor. Gîndirea, structura frazelor a fost şi mai este încă construită în

conformitate cu normele vorbirii ruseşti, chiar atunci cînd cuvintele folosite sînt româneşti. Este adevărat, în Basarabia toată lumea ştie destul de bine limba rusă. Tragedia constă, însă, în aceea că limba rusă nu ne-a scos – ca să zic aşa – în lume. Cu limba rusă nu poţi ieşi în afara hotarelor fostului imperiu de la nord.

E.S.: Care este structura naţională, etnică a studenţilor facultăţii de istorie? este o facultate frecventată şi de tineri ruşi, ucraineni, găgăuzi, bulgari?

A.P.: Pentru a răspunde la întrebare, vă voi prezenta situaţia etnică a studenţilor admişi prin examen în anul I de studii (anul de învăţămînt 1991-1992). În cele două grupe cu predare în limba română toţi sînt moldoveni (români). În grupa cu limba de predare rusă, din 25 de studenţi înmatriculaţi, 19 (76%) sînt moldoveni (români), 2 (8%) sînt ruşi, 2 (8%) ucraineni, 2 (8%) bulgari. Vreau să subliniez că, printr-o hotărîre specială a guvernului Republicii Moldova, bulgarii şi găgăuzii au unele înlesniri la admiterea în facultate. Îmi pare rău că la admiterea din '91 n-am avut cereri din partea tinerilor găgăuzi. Poate s-au dus la universitatea cooperatistă de la Tiraspol?!...

E.S.: Care este atitudinea oamenilor tineri faţă de istorie? Trăim într-o vreme cînd, atît pentru evoluţia socială, cît şi pentru cariera personală, importanţă au domeniile tehnice. În această realitate, care şi-a impus punctul de vedere, ce loc are istoria în viaţa şi planurile de viitor ale tinerilor?

A.P.: Nu dispun de datele unor sondaje sociologice în acest sens. Aş putea însă remarca atitudinea tinerilor faţă de cunoştinţele de istorie şi faţă de dobîndirea unor calităţi profesionale ca viitori istorici. La facultate, avem studenţi foarte bine instruiţi, doritori de a-şi lărgi orizontul cultural, de a deveni buni profesionişti. Cred că sînt mai multe cauzele care-i mobilizează. Principala cauză: dorinţa intimă de a cunoaşte cît mai mult în acest domeniu. Altele ar fi: dorinţa şi nevoia de a obţine o bursă mai mare (în condiţiile în care toţi studenţii beneficiază de burse de stat); apoi teama de a nu reuşi la concurs şi de a rămîne şomer în cazul în care „piaţa" va fi supraîncărcată cu profesori de istorie. În ultimă instanţă: teama de a fi exmatriculat de la facultate pentru nereuşită la învăţătură. În ceea ce priveşte perspectivele profesiei de istoric faţă de alte profesii, de care aţi amintit dvs., consider că în societăţile civilizate, orice profesie îşi are rolul său, inclusiv cea de istoric. În condiţiile democratizării societăţii noastre, a ridicării multor teme tabu şi a multor interdicţii, a deschiderii arhivelor, a lărgirii posibilităţilor editoriale, a demonopolizării ştiinţei istorice, profesioniştii în materie de istorie îşi pot găsi un loc destoinic. Cariera lor depinde numai de ei, de perseverenţa lor, de capacităţile lor, de puterea lor de voinţă.

E.S.: Domnule Petrencu, istoria din ultimii 50 de ani a Basarabiei cuprinde, condensate în ea, evenimente şi procese, fenomene, schimbări, restructurări demografice, deportări, schimbarea limbii materne, a numelor, mutări de populaţie, implementări de populaţie. O istorie abruptă, agresivă, de modificare a chipului demografic, a mentalităţii, a conştiinţei, a omului. Există la facultate un curs de istorie a acestor ani? Există interes la studenţi pentru un astfel de curs de istorie, în toate amănuntele ei, istorie al cărei rezultat sînt, în final, aceşti tineri, rezultatul ei şi al rezistenţei morale a părinţilor lor?

A.P.: Procesele demografice din Basarabia, de care aţi vorbit, au început nu acum 50 de ani, ci cu mult mai înainte, de la 1812, cînd Moldova dintre Prut şi Nistru a fost încorporată în Imperiul Rus. Politica naţională promovată de ţarism în Basarabia a avut scopul bine definit de a schimba componenţa etnică a populaţiei. Căile de promovare a acelei politici au fost diverse: predarea în şcoli s-a făcut numai în limba rusă, limba administraţiei a fost de asemenea limba rusă; clerul devenise şi el încetul cu încetul rusofon. Ţarismul a înlesnit şi a susţinut activ colonizarea sudului Basarabiei cu ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani etc. În perioada sovietică, experienţa ţarismului în politica naţională a fost nu numai folosită cu aplicaţie, ci şi completată cu noi mecanisme de propulsare: presa, cinematograful, televiziunea, radioul etc. – toate acestea fiind

în limba rusă. Pînă nu demult, procesele de deznaţionalizare au fost aici interpretate ca fenomene pozitive. Mişcările de apărare a culturii naţionale, a dreptului de a te exprima în limba maternă au fost pur şi simplu excluse din cercetările istoricilor şi, respectiv, din cursurile de istorie. În prezent, lucrurile se schimbă. În presă au apărut deja multe materiale consacrate mişcărilor naţionale din diferite perioade ale istoriei moderne şi contemporane a Basarabiei. Au apărut şi vor apărea studii monografice, culegeri de documente, memorii ale participanţilor la mişcările de eliberare naţională. Apar cîteva reviste de istorie – din care aş cita „Patrimoniu" –, care publică în principal materiale, documente, memorii, date legate de istoria Basarabiei în ultimii 200 de ani. Toate acestea vor completa „spaţiile albe" ale istoriei noastre. În ceea ce priveşte facultatea, aici se predă cursul normativ de istorie a românilor, precum şi cursuri speciale, consacrate mişcării de eliberare naţională din perioada 1812-1918, istoriei minorităţilor naţionale din Republica Moldova etc. Interesul faţă de aceste cursuri este sporit.

E.S.: Sînt studenţii angajaţi în viaţa politică a ţării? Consideră ei că participarea lor activă este necesară acum, cînd se concepe societatea de mîine în care ei vor fi factorii sociali, politici, profesionali în plină funcţie? adică societatea existenţei lor reale? a vieţii lor?

A.P.: Studenţii – inclusiv cei de la istorie – au participat activ şi civilizat la demontarea sistemului totalitar ce existase la noi. La multe din realizările democratice şi-au adus obolul studenţii de la istorie. În prezent, societatea noastră trece printr-o perioadă mai dificilă, perioadă cînd necesităţile economice le acoperă pe cele politice. Trecem printr-o perioadă de meditaţie: în noile condiţii create, încotro s-o luăm? cine ne vor fi aliaţii, sprijinitorii fideli în drumul pe care am pornit? În aceste frămîntări sînt angajaţi şi studenţii...

E.S.: Ce speranţe investesc studenţii în lumea viitoare? Cum văd ei lumea viitoare în care vor trăi? Ce doresc ei pentru viitorul lor? Îi întreabă cineva astăzi, în această vîltoare a proiectelor de viitor – izvorîte mai mult din suferinţe trecute şi prezente, din ranchiune şi antipatii trecute şi prezente –, îi întreabă cineva ce existenţă îşi doresc în viitor?

A.P.: În condiţiile destrămării imperiului sovietic, a constituirii noilor state naţionale, a lipsei de certitudine chiar şi în sînul conducerii Republicii în ceea ce priveşte perspectivele istorice ale acestui ţinut, este greu de a investi speranţe în ceva. Îmi vine greu să spun ce speranţe investesc studenţii în lumea viitoare şi nu cred că îi întreabă cineva ce-şi doresc în viitor sau că îi consultă asupra acestor probleme.

E.S.: Fiindcă am vorbit aici de Republica Moldova ca ultimă ipostază a acestui teritoriu, v-aş ruga să încercaţi să prezentaţi pe scurt toate ipostazele, ca formă de organizare politică (statală), prin care a trecut această lume dintre Prut şi Nistru.

A.P.: Moldova dintre Prut şi Nistru a fost parte componentă a Moldovei lui Ştefan cel Mare pînă la 1812. În urma cunoscutelor evenimente din 1812, această parte a principatului moldovenesc a fost încorporată în Imperiul Rus şi transformată într-o ordinară gubernie rusească, ca multe altele de acest fel. După revoluţia din februarie (martie pe stil nou), între 2 martie şi 2 decembrie 1917, Moldova dintre Prut şi Nistru s-a aflat în componenţa Republicii Ruseşti. Între 2 decembrie 1917 şi 24 ianuarie 1918, Basarabia, proclamată Republică Democratică Moldovenească, a convieţuit alături de alte state independente, constituite pe ruinele Imperiului Ţarist. Dacă observaţi, în această situaţie, Republica Moldovenească s-a aflat doar 52 de zile! În noaptea de 23 spre 24 ianuarie 1918, a fost proclamată independenţa Republicii Democratice Moldoveneşti, care a existat pînă la unirea Basarabiei cu România: 27 martie 1918. Printr-o înţelegere secretă între Germania nazistă şi U.R.S.S.-ul stalinist, materializată în *Protocolul adiţional secret din 23 august 1939*, cunoscut sub numele de pactul Ribbentrop-Molotov, Basarabia a intrat în sfera de interes sovietică. La 26 iunie 1940, printr-o notă ultimativă, bazîndu-se pe forţa sa militară, net superioară celei româneşti, U.R.S.S. reanexează Basarabia, motivînd apoi că ceea ce a făcut n-a fost altceva decît

„întărirea capacităţii de apărare a hotarelor U.R.S.S., la sud-vest". Regimul totalitar comunist a stabilit într-un mod arbitrar noile hotare ale „ţării" care se va numi „Republica Sovietică Socialistă Moldovenească", luîndu-i-se Basarabiei judeţele de la sud şi dîndu-i-se cîteva raioane din partea stîngă a Nistrului. De atunci pînă în prezent, s-a păstrat configuraţia actuală geopolitică a Republicii Moldova. La răscrucea anilor '80-90, soarta fostei U.R.S.S. a fost aproape identică cu cea a Imperiului Ţarist din anul 1917: criza economică şi politică profundă a regimului totalitar comunist, constituirea unor state independente de centru etc. Pe acest fond general, n-au rămas în urmă nici moldovenii: în vara anului 1990, Parlamentul Republicii a proclamat Suveranitatea Moldovei, iar în august 1991 – Independenţa ei.

E.S.: De cînd a început acest spaţiu să devină un spaţiu multietnic? Şi prin ce procese, evenimente, fenomene, hotărîri şi decizii?

A.P.: În 1812, cînd Moldova dintre Prut şi Nistru a fost anexată la Imperiul Rus, populaţia din acest teritoriu – după calculele efectuate de etnograful V. S. Zelenciuk – era de circa 256 de mii de oameni[1]. În 1813, populaţia Basarabiei a numărat 278 de mii de locuitori, iar în 1814, 276,7 de mii. Scăderea în 1814 a numărului populaţiei s-a datorat mutării românilor din Basarabia în Moldova de peste Prut. De la 1815, populaţia din Basarabia a fost în creştere permanentă, ajungînd la circa 2 milioane de oameni la începutul secolului XX. Pe ce bază a crescut numărul populaţiei din Basarabia? Pe baza creşterii naturale şi pe baza migrării naturale şi artificiale a altor etnii. Pînă la începutul secolului al XIX-lea, băştinaşii – moldoveni sau români din Basarabia – au alcătuit peste 90% din întregul populaţiei. Situaţia etnică a Basarabiei s-a schimbat însă foarte mult după încorporarea sa în Imperiul Ţarist. Pînă la 1897, nu au existat date complete despre componenţa etnică a populaţiei acestui ţinut, cu excepţia unor categorii de minorităţi: ruşi de rit vechi, germani, evrei, armeni etc. În 1897, pentru prima dată s-a făcut un recensămînt al populaţiei[2]. Rezultatele lui au fost supuse unei critici vehemente după doar cîţiva ani de la publicare. (Principiile metodologice nu s-au bazat pe criterii ştiinţifice; astfel, apartenenţa la etnie s-a stabilit nu pe baza autoconştiinţei etnice, ci pe baza limbii materne (vorbite); găgăuzii nu au fost evidenţiaţi într-un grup etnic deosebit, ci consideraţi „bulgari turcizaţi", „bulgari ce vorbesc turceşte" etc.) În conformitate cu politica promovată de ţarism în Basarabia, politică ce a avut ca scop schimbarea componenţei etnice a ţinutului, autorităţile ruseşti au permis şi stimulat aşezarea în toate zonele acestui spaţiu (la nord, în centru, dar mai ales în sud) a altor etnii. În 1824, de pildă, Consiliul de Miniştri al Imperiului Rus a adoptat hotărîrea *Despre trimiterea în regiunea Basarabiei a 20 de mii de ţărani ai statului din guberniile interne*. În conformitate cu această hotărîre, au fost strămutaţi ţărani din guberniile Oriol, Kursk, Reazani, Tula, Tambov, în judeţul Cetatea Albă (Akkerman), unde au întemeiat satele Boriskova, Vasilievska, Vvedenskoe etc. Dacă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea în Basarabia au fost circa două mii de oameni de naţionalitate rusă (mai puţin de 1% din numărul total al populaţiei), apoi în 1856 erau deja 20 de mii (2,1% din populaţia Basarabiei, *fără judeţele din sud*[3], iar la 1897: 123,1 mii sau 6,4% din numărul populaţiei (aici şi în continuare m-am referit la datele publicate de domnul V. Zelenciuc, precum şi la alte publicaţii statistice din Republica Moldova). Pe teritoriul Basarabiei au locuit ucraineni, dinainte de alipirea ţinutului la Rusia. În 1812, armata de cazaci–zaporojeni de la gurile Dunării a fost dizolvată şi o parte din cazaci s-au aşezat cu traiul în judeţul Cetatea Albă, întemeind satele Volontirovka, Starocazacie etc. Ucrainenii s-au stabilit nu numai la sudul, ci şi la nordul şi în centrul Basarabiei. Astfel, în 1860 au fost înregistrate sate cu populaţie prioritară ucraineană: Maramonovka, Hohorî, Moşana, Konstantinovka din actualul raion Donduşeni; Stolniceni, raionul Briceni, Kaikovo, raionul Dubăsari etc. În 1897, în Basarabia locuiau 330,6 mii de ucraineni (17% din populaţie). Basarabia a cunoscut cîteva „valuri" de strămutări din sudul Dunării, din Imperiul Otoman: bulgari şi găgăuzi. Emigrarea lor masivă a început în 1810-1812, iar în 1829 bul-

garii şi găgăuzii au primit de la autorităţile ţariste statutul de colonişti. O familie de colonişti primea 60 de desiatine de pămînt, era scutită timp de 3 sau 7 ani de impozite, avea şi alte înlesniri[4]. Populaţia bulgară, împreună cu cea găgăuză, a sporit permanent: în 1821 au fost 20 de mii de bulgari şi găgăuzi; în 1829: 30 de mii, în 1837: 57 de mii; în 1841 erau 64,5 mii, iar în 1861: 87829 de oameni[5]. Printr-un decret al ţarului Alexandru I din 1813, dreptul de a se stabili în sudul Basarabiei l-au căpătat şi coloniştii germani. O scurtă istorie a germanilor din Basarabia a fost scrisă de cercetătoarea germană, originară din România, Luminiţa Fassel, de altfel singurul material de acest fel în istoriografia Republicii Moldova, pînă în momentul de faţă[6]. Datorită mărinimoaselor înlesniri acordate de ţarism coloniştilor germani, numărul acestora a sporit necontenit: de la 35501 în 1861, la 59988 în 1897 şi la 79000 în 1919[7]. Afară de reprezentanţii popoarelor menţionate, în Basarabia au mai locuit, pînă la 1812, ori s-au stabilit mai tîrziu – cu drepturi de colonişti sau fără aceste drepturi – armeni, greci, francezi, evrei, ţigani, albanezi (numiţi în Basarabia arnăuţi) etc.[8] Astfel, datorită deosebitelor eforturi depuse de ţarism în opera de asimilare a populaţiei băştinaşe, Basarabia a devenit „multinaţională".

E.S.: Ca subiect al tratatelor de istorie şi, în genere, ca temă istoriografică, a beneficiat acest ţinut, acest spaţiu, de atenţia istoricilor „localnici" şi străini? Puteţi numi opere şi autori care au devenit autoritate în materie?

A.P.: În regimul comunist, istoria Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti – aşa se numea atunci istoria neamului – a fost, aş zice, destul de bine cercetată. Dar din ce punct de vedere? Temele de cercetare au fost cele ce conveneau autorităţilor şi care încăpeau în „patul lui Procust" al ideologiei marxist-leniniste, precum şi al tezelor politice bine cunoscute. Aş aminti doar cîteva din aceste teze. Se afirma, de pildă, că la începutul anului 1918, în Basarabia, a biruit revoluţia socialistă. Este adevărat că istoricii oficiali din Chişinău n-au putut constata pînă la urmă pe ce cale a obţinut victoria imaginara revoluţie: pe cale paşnică sau pe cale militară. O altă teză afirma că în Moldova s-a instaurat puterea sovietică, care fusese înlăturată prin intrarea armatelor române şi anexarea (sau „acapararea") Basarabiei de către „România regală". Următoarea teză a fost afirmaţia că timp de 22 de ani (1918-1940) Basarabia nu a fost altceva decît o colonie a României „burghezo-moşiereşti", colonie din care s-a stors cît s-a putut, iar investiţiile ce s-au făcut au fost mizere, cu mult mai mici decît cele făcute de Rusia Ţaristă. La 28 iunie 1940 – şi cu asta aş vrea să termin exemplele –, U.R.S.S. a „eliberat" Basarabia şi a permis astfel „reunirea" poporului moldovenesc „de ambele maluri ale Nistrului". În spiritul acestor dogme şi al altora de acest fel, s-a scris mult. Au fost irosite foarte multe forţe, mult timp, pentru a inventa cu orice preţ eroi ai poporului moldovenesc, luptători pentru puterea sovietică în Basarabia, pentru a găsi cît mai multe isprăvi ale mişcării ilegale comuniste etc. Regimul comunist a avut istorici dotaţi cu un anumit har, oameni devotaţi ideologiei şi dogmelor dominante care, prin ceea ce au scris, au încurcat bine minţile cititorilor. Printre ei i-aş putea numi pe A. Lazarev, M. Sîtnik, A. Grecul, N. Mohov şi compania...

E.S.: În ce măsură istoria acestui spaţiu a fost tratată corect sau falsificat? A fost istoriografia acestui spaţiu victima sau rezultatul conjuncturilor politico-ideologice succesive pe parcursul ultimilor 200 de ani? Care dimensiuni au fost deformate şi care tratate corect?

A.P.: Fiind contemporanist, îmi vine greu să mă exprim asupra corectitudinii în tratarea altor compartimente ale istoriei acestui ţinut. Poate greşesc, dar mă conving tot mai mult că istoria românilor din Basarabia ar trebui scrisă din nou. Din ce cauză? Pentru că timp de peste 50 de ani *baza metodologică* a cercetărilor istorice a fost perimată: istoria a fost tratată prin prisma viziunii staliniste a proceselor umane. La baza cercetărilor au fost puse cunoscutele dogme marxist-leniniste, cum ar fi, de pildă, „istoria societăţii omeneşti a fost istoria luptei de clasă". Deci istoricii erau obligaţi să „descopere" prezenţa luptei de clasă. Dogmele comuniste au fost stilizate şi primitivizate de „genia-

la gîndire" a tătucului Stalin. La aceste cursuri de ordin general ale istoriografiei sovietice, trebuie adăugate momentele specifice ale istoriei ţinutului nostru. La noi, istoria devenise o slugă foarte fidelă a politicii. Aici, istoria a fost dictată de puternicii zilei, nu cercetată de autori liberi, independenţi din punct de vedere material şi neatîrnaţi din punct de vedere ideologic şi spiritual. În Basarabia sovietică, a existat un monopol asupra tratării istoriei, ceea ce n-a putut să nu ducă la stagnare, abuzuri, lipsa şcolilor ştiinţifice în domeniul istoriei – lucruri caracteristice societăţilor totalitare. Şi încă ceva. Istoria românilor din Basarabia a fost tratată izolat de istoria românilor din ţară. Lucrul acesta trebuie înlăturat. Ceea ce se şi face la noi în prezent. Avem nevoie de ajutorul colegilor din ţară, în tratarea mai multor subiecte. Şi acest ajutor îl primim din partea colegilor de la Iaşi, Cluj, Bucureşti, din alte centre ştiinţifice şi universitare româneşti. Şi totuşi – sînt convins de aceasta – lucrul cel mai mare în tratarea istoriei Basarabiei trebuie să-l facă istoricii din Basarabia. Aceasta este o obligaţie morală a lor, a noastră, adică.

E.S.: În momentele critice, acelea ale trecerii acestui spaţiu din graniţele unui stat în graniţele altui stat – şi am amintit aici aceste momente (sec.XVIII, XIX, XX), au dispus marile puteri ale vremii aceste modificări sau au fost voinţa poporului de aici?

A.P.: Despre ce fel de voinţă a poporului a fost vorba la 1812? Două mari imperii ale timpului acela, Imperiul Ţarist şi cel Otoman, au luptat între ele şi ceea ce s-a întîmplat cu Basarabia în 1812 a fost rezultatul raportului de forţe dintre cele două puteri. În 1918, actul de unire a Basarabiei cu România a fost *cel puţin* voinţa organului legislativ al acestui ţinut. La 1940, cine i-a întrebat pe basarabeni dacă vor ei sau nu să intre în componenţa statului dictaturii proletariatului?...

E.S.: V-am pus această întrebare, ca şi aceea privind felul în care acest spaţiu a devenit multietnic, pentru că sînt impresionată de un curent de opinie de aici, exprimat foarte clar de o lozincă afişată la Tiraspol: „Ne hotim jîti v Ruminii!" (Nu dorim să trăim în România!). Las la o parte spaima nefondată a populaţiei de acolo, spaimă de altfel firească, a unei populaţii de o anume naţionalitate, de a trăi în limba altei naţionalităţi. Altul a fost gîndul meu şi vi l-am spus în parte: i-a întrebat vreodată cineva pe oamenii de limbă română de aici, în ce limbă şi-n ce stat vor să trăiască? la 1774, la 1812 etc.? Şi celălalt gînd sau întrebarea pe care mi-o pun: autorii lozincilor „Ne hotim...", care de fapt sînt veniţi de bună voie printre români de 200, 100 sau numai de 30-40 de ani, au trăit de fapt *şi pînă acum*, tot *într-o ţară românească!* pentru că aceasta este Basarabia, fosta gubernie Basarabia, asta a fost R.S.S. Moldovenească. De unde apare atunci această bruscă dorinţă de despărţire de această „Românie" moldoveană sau basarabeană sau oricum vreţi să-i spuneţi? Este veritabil acest refuz sau este de fapt refuzul desprinderii din U.R.S.S., din societatea sovietică, refuz formulat de ultimii comunişti din Basarabia? şi care sînt cauzele reale ale acestei atitudini?

A.P.: Întrebarea dvs. este destul de complicată, ea are cîteva componente. Ca să răspund la toate aspectele problemei date, ar trebui să fac cel puţin un microstudiu al situaţiei de la noi, din ultimii cîţiva ani. Neavînd această posibilitate, vă pot spune doar că procesele de renaştere naţională a românilor din Basarabia n-au fost pe placul multor pături privilegiate create de vechiul regim. Aceste pături – rusofone în fond – s-au opus cu vehemenţă oricăror paşi spre întoarcerea noastră către rădăcini. Din acest punct de vedere, s-a mers foarte departe, pînă la formarea pe teritoriul actual al Republicii Moldova a două republici-fantomă: Republica moldovenească nistreană şi Republica găgăuză. După părerea şi dorinţa ideologilor acestor republici fantomă, existenţa acestor formaţiuni nelegitime frînează procesul de reintegrare a Republicii Moldova cu România. Sper că viaţa şi evoluţia istorică vor spulbera aceste aberaţii.

Şi vă mulţumesc pentru această discuţie.

20 decembrie 1991, Chişinău

NICOLAE DABIJA
poet, redactor şef al revistei Literatură şi artă, membru al Parlamentului Republicii Moldova

„Copiii care învăţau la liceele şi facultăţile din România au fost împuşcaţi şi ei şi aruncaţi în gropi comune la marginea Chişinăului, gropi pe care s-a mai mişcat ţărîna cîteva zile..."

Elena Siupiur: Pe o anumită dimensiune a umanităţii – limba – soarta poetului este *una şi aceeaşi* cu a cetăţii, a ţării, a naţiunii. Nu poate exista o ţară care se defineşte ca ţară şi nu poate exista – nu există, de fapt – scriitor în afara limbii. Limba îi defineşte – alături de alte dimensiuni – ca atare. Putem să spunem atunci că poetul se confundă cu ţara, că nu poate exista fără ţara limbii sale?

Nicolae Dabija: Înainte de scriitorii basarabeni, Nichita Stănescu a afirmat şi el: „patria mea este limba română", deci patria noastră, a intelectualilor de pe ambele părţi ale Prutului, a fost şi va rămîne una: dulcea limbă românească. Relativ nu de mult, la o întîlnire cu cititorii din Piatra-Neamţ, Grigore Vieru a susţinut că unirea se va întîmpla mai devreme sau mai tîrziu: peste un an, peste doi, peste zece, peste o sută, peste o mie, dar odată şi odată tot va avea loc. Eu l-am contrazis pe marele nostru poet şi am spus că unirea nu va avea loc, nici peste un an, nici peste doi, nici peste o sută, nici peste o mie, din simplul motiv că ea a şi avut loc. La 31 august 1989, cînd limba română a fost decretată limbă de stat în Basarabia a şi avut loc unirea între cele două părţi româneşti. După aceea au urmat alte etape ale unirii noastre: legiferarea tricolorului, declararea suveranităţii, apoi a independenţei Basarabiei (faţă de U.R.S.S., nu faţă de România!). Se fac eforturi de reintegrare culturală şi economică şi, deci, într-un viitor apropiat, cele două ţări, care au fost una, sînt sigur că vor redeveni iarăşi una. Dar pentru aceasta, mai trebuie făcute eforturi, şi mai ales noi, intelectualii de pe ambele părţi ale Prutului, trebuie să o facem, şi va veni o zi cînd grănicerii nu vor mai avea ce face între noi şi vor pleca de la sine. O primă victorie a noastră a fost decretarea limbii române ca limbă de stat. Unii intelectuali din România s-au arătat nedumeriţi: de ce această luptă disperată pentru limbă? Dar poporul e limba, limba e poporul, sîntem români în măsura în care mai vorbim româneşte. În clipa în care o ţară se dezice – de voie sau de nevoie – de limba pe care au vorbit-o moşii şi strămoşii săi, iar acest lucru nouă ni s-a cerut insistent în ultimii 50 de ani, atunci, deşi ne putem numi în continuare români, nu vom mai fi de fapt nici moldoveni, nici români. În anii 1987-1988-1989, cînd străzile Chişinăului erau aproape în fiecare zi traversate de mii de demonstranţi, iar în unele zile chiar de sute de mii de demonstranţi, care cereau limbă română, alfabet latin, unui corespondent venit din Statele Unite ale Americii, acest lucru i se părea nefiresc: „Nu înţeleg acest separatism al vostru, doar e mai bine cînd o ţară are o limbă cu ajutorul căreia se pot înţelege toţi." Dumnealui confunda specificul Statelor Unite cu specificul fostei Uniuni Sovietice. Spre deosebire de Statele Unite, unde marea majoritate a oamenilor sînt imigranţi, noi sîntem aici la noi acasă. Peste 200 de popoare, mai mari sau mai mici, peste care s-a lăţit Imperiul Rus, au rămas la ele acasă.

Deci este firesc ca toate cele 200 de popoare, mai mari sau mai mici, să-şi ceară în propria ţară, în primul rînd dreptul la limbă, căci dreptul lor la limbă înseamnă dreptul lor la existenţă. Aş vrea să spun – chiar dacă îl voi decepţiona, într-un fel, pe cititorul român – că, deşi au trecut mai bine de doi ani de la decretarea limbii române ca limbă de stat, în Basarabia continuă şi astăzi, ba chiar şi după anunţarea Independenţei, să fie în funcţie limba

altui stat, adică limba rusă. Aproape în fiecare organizaţie, în fiecare întreprindere din oraşele noastre, se vorbeşte în continuare exclusiv ruseşte. Toate documentele sînt completate în limba rusă. Transnistria, de pildă, este o ţară rusească, deşi românii alcătuiesc acolo mai bine de 40% din populaţie, căci românii alcătuiesc mai puţin de 10% din populaţia oraşelor, unde majoritatea sînt veniţi din altă parte, pe cînd în satele din Transnistria 90% sînt români, adică satele sînt aproape în totalitate româneşti. Or, ceva asemănător se întîmplă şi în Basarabia, unde sîntem majoritari la ţară, pe cînd cei veniţi din altă parte au împînzit oraşele. Vorbeam odată cu cineva, şi-i spuneam că ruşii abia dacă sînt 10% din populaţie, iar aceluia nu-i venea să creadă, spunea că lui i se pare că ruşii sînt 90%, fiindcă unde te duci – acest dialog a avut loc cu vreo cinci ani în urmă –, auzi vorbindu-se numai ruseşte. Ocupînd posturile cheie într-o ţară, reprezentanţii naţiunii ruse au putut s-o cucerească. Întîi au cucerit-o militar, după aceea au tăbărît peste ea infractori ordinari, elemente parazitare, iar mai apoi „intelectuali", sau cum ziceţi dvs. „inteligheniţia" birocratică, tehnică, administrativă. La Tiraspol, la ora actuală, ni se spune că „Noi nu putem învăţa româneşte pentru că nu avem profesori de limba română", dar în acelaşi timp se creează toate condiţiile pentru ca profesorii de limbă română din acest oraş să plece mai înainte de a sosi! Exista, în Basarabia secolului trecut, un deputat în Duma de Stat, Purişkievici, care era mai periculos, mai reacţionar, decît ruşii din Parlamentul Rusiei. Şi deputatul acesta, basarabeanul Purişkievici, atunci cînd cineva din Duma Rusiei a încercat să vorbească în limba lui, o limbă caucaziană, cred, i-a întrerupt discursul cu o frază care a rămas celebră ca exemplu de agresivitate şi obrăznicie: „Domnilor, mi se pare mie sau cineva a început să latre?!". Adică, atunci cînd cineva vorbeşte în altă limbă decît limba rusă, dacă-şi rosteşte durerea în limba lui, unor Purişkievici de astăzi li se pare că acel cineva latră. Din păcate – şi iarăşi am să vă spun un lucru mai puţin cunoscut cititorilor din România –, la ora actuală avem a lupta nu atît să-i învăţăm limba română pe ruşi, ucrainieni, găgăuzi, cît să-i învăţăm pe români limba română. Mai ales pe cei din Transnistria, care vorbesc o limbă poluată, deşi dialectul românesc de acolo are unele nuanţe mai vechi.

Spre exemplu, nicăieri, în nici un dialect românesc, afară de Transnistria, nu se păstrează cuvinte latine cum ar fi „şi anti" care la ei este un cuvînt venit direct din latină. „Şi anti", adică „şi înainte"... Un român transnistrean, cînd îţi vorbeşte, spune, spre exemplu: „şi anti, să ştii mata...". Acest „şi anti" este rostit tot la 2-3 cuvinte! Tot în Transnistria se spune la nisip *arină*, de la latinescul *arena*, care mi se pare că nu mai este folosit nicăieri în spaţiul românesc şi nu ştiu dacă în spaţiul romanic, în genere, s-a mai păstrat acest cuvînt undeva. În acelaşi timp, transnistrenii, care au fost izolaţi de populaţia basarabeană – aş remarca faptul că între 1918-1940, cînd noi am avut marele noroc de a ne salva limba, făcînd parte din statul naţional român, ei au rămas în continuare în U.R.S.S. –, au pierdut conştiinţa că ar fi români. Moldoveanul din Transnistria nu vrea să fie român, moldoveanul din Transnistria nu vrea să vorbească româneşte, el vrea să vorbească moldoveneşte, deşi nici moldoveneşte nu mai vorbeşte, vorbeşte o limbă intermediară, amestecată cu rusisme şi ucrainisme. Şi moldoveanul din Transnistria protestează – am avut acolo o întîlnire – împotriva faptului că statuia lui Lenin a fost scoasă din Piaţa Centrală a Chişinăului, moldoveanul din Transnistria protestează – lucru paradoxal – împotriva faptului că în Basarabia se redeschid bisericile. Adică, s-a întîmplat ceva, probabil în codul genetic al fraţilor noştri, şi probabil ar trebui să facem tot posibilul să-i salvăm pe aceşti fraţi ai noştri rătăciţi. Eu am publicat o carte despre Transnistria[1], pe care am scris-o pentru ei, pentru românii transnistreni, fiindcă ruşii le spun mereu că ei ar fi venetici pe acele locuri. În această carte, am dovedit cu documente istorice că aceste pămînturi sînt mai mult româneşti decît ucrainene sau ruseşti. Spre exemplu, dvs. nu prea cunoaşteţi acest lucru, dar denumirile rîurilor din Transnistria sînt româneşti. Spre exemplu: *Tiligul*, această

formă articulată este românească, apoi *Ingul*, iarăşi *Inculeț*, diminutiv românesc, apoi *Moldoveanca, Glodoasa, Mierla, Uşița, Sărata, Săhăidac*. *Elanețul Putred* este un rîu căruia în ucraineană i se spune *Valahskoe balakliiskoe*, ceea ce în traducere ar însemna - balîk în turcă înseamnă peşte - *Rîul plin de peşte al Valahilor*. Și mă întrebam: au venit oare ucrainenii după 1792, cînd armata rusă a ajuns la Nistru, să pună denumiri româneşti rîurilor? Ba bine că nu, primii care au ajuns sau au fost pe acele locuri, au fost totuşi românii de au şi botezat rîurile din Transnistria.

E.S.: Sînt nume care, oricum, atestă prezența „valahilor" acolo, adică acest „valahskoe"...

N.D.: Evident. Deci, noi nu avem nici tancuri, nici rachete, nici armată prea puternică, avem însă de partea noastră arma cea mai convingătoare: adevărul istoric. Și el ne-a ajutat într-un fel să supraviețuim, în această perioadă foarte grea pentru noi. Este o minune că ne mai înțelegem. Iată vorbim cu dvs. aceeaşi dulce limbă pe care au vorbit-o moşii şi strămoşii noştri. Ne-a ajutat în a supraviețui limba română vorbită de țăranii noştri, de părinții noştri. Cînd am venit la universitate şi vorbeam o românească suportabilă, cineva m-a întrebat chiar: „De unde ai învățat să vorbeşti atît de bine?". „De la mama şi de la tata", i-am zis. Eu nu ştiam de vorbesc bine sau rău româneşte, vorbeam aşa cum vorbeau părinții mei, care vorbeau astfel fără să-şi pună problema în ce limbă vorbesc. Și sînt extraordinare aceste contacte din ultimul timp ale moldovenilor de dincolo de Nistru cu românii din România. Un transnistrean, tractorist, are o fiică studentă la Bucureşti şi el i-a spus unui coleg al meu, după o vizită la Bucureşti, cu o neprefăcută mirare: „D-apăi tăt Bucureştiul vorbeşte moldoveneşte!". Adică a descoperit un lucru extraordinar pentru el! Și o să se ducă în sat şi o să spună şi altora: „Da' dvs. ştiți că România toată vorbeşte moldoveneşte?!". Pentru el, noțiunea de limbă română e o noțiune mai îndepărtată, dar el a auzit cu urechea lui că la Bucureşti se vorbeşte aceeaşi limbă pe care o vorbeşte şi el... Aceste descoperiri sînt foarte prețioase pentru omul simplu.

E.S.: Dar, domnule Dabija, această ignorare a faptului că frații de pe cele două maluri ale Prutului vorbesc aceeaşi limbă, nu este rezultatul izolării totale la care a fost supus poporul Basarabiei, adică întreruperii oricăror relații cu România?

N.D.: Eu aş spune mai mult: timp de 50 de ani, în Basarabia, a fost educată o românofobie de care unii nu se pot descotorosi prea lesne. Am în vedere acea lume naivă, prostită de manualele care i-au tot împuiat capul cu inepții de tipul: Basarabia a fost cotropită de România regală între 1918-1940, duşmanii noştri se află peste rîu ş.a.m.d. Politica oficială sovietică voia să ne facă pe toți, cît mai repede, slavi sau ruşi. Eu mai sînt şi autorul cîtorva manuale de istorie - *Daciada* -, pe care le-am scris acum patru-cinci ani. Unele au apărut... De ce le-am scris? Am simțit nevoia să le scriu. În manualele de istorie ale Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti, istoria Moldovei nu începea decît cu anul 1812![2] Atunci s-a făcut lumea! Pînă la anul 1812, Moldova n-a existat. Ori, şi mai mult, unele manuale începeau cu anul 1940! Aceste manuale, scrise de un venetic, Mohov, susțineau următoarele: că moldovenii n-ar fi altceva decît slavi românizați, deci slavii au locuit pe aceste pămînturi pînă în secolul al XIV-lea cînd, coborînd din Carpați sau venind din sudul Dunării, conform teoriei lui Rössler, românii, valahii, i-au românizat pe slavi! Deci esența noastră ar fi slavă, iar noi trebuie să depunem toate eforturile ca să revenim la esența noastră şi să vorbim slavoneşte. Legat de aceasta, aş vrea să vă mai dau cîteva cifre - triste. În această perioadă de mancurtizare şi deznaționalizare, conform datelor statistice din 1989, în Basarabia există 270000 de români care nu recunosc limba română drept limbă maternă! Este catastrofal, adică deznaționalizarea a înaintat cu paşi atît de repezi, încît peste - să zic - nu 50, dar 20 de ani, cu adevărat ar fi luat naştere ceea ce unii numesc limba moldovenească, şi nu ne-am mai fi înțeles.

E.S.: Am să vă întrerup aici ca să punem un accent. Cititorul român trebuie să înțeleagă cum a fost posibil acest proces de spălare a

creierelor şi de mutare a conştiinţei pe altă naţionalitate, pe altă limbă. V-aş ruga să vorbiţi despre dispariţia intelectualităţii de limbă română în anii 1940 şi 1944–'45. Ce procese, ce fenomene s-au petrecut atunci cînd Basarabia a fost cucerită de Uniunea Sovietică? Ce pături sociale au fost deportate, distruse, închise şi în genere înlăturate de la – să zic aşa – funcţia lor de educatori? Ştiu eu, poate puteţi vorbi şi de refugiu?

N.D.: Unchiul meu, Serafim Dabija, a fost stareţ de mănăstire, stareţul mănăstirii Zloţi. Şi, în anul 1940, cînd i s-a propus să plece – unii călugări au şi plecat de la mănăstire –, el a răspuns: „Eu rămîn cu poporul meu!" Mulţi intelectuali au făcut acest lucru, au rămas. Dar ce s-a întîmplat cu ei mai apoi? Unchiul meu a fost arestat în altar, într-o zi de duminică, în timpul slujbei, a fost arestat în altar de militari care au intrat înarmaţi şi care i-au răsucit mîinile la spate, i-au rupt crucea de la gît şi l-au scos, de faţă cu toţi credincioşii. Inclusiv mama şi bunica mea se aflau la mănăstire, şi au fost de faţă la această faptă. Adică, acest lucru s-a făcut nu pentru a fi speriat el, care era tare de duh, ci pentru a fi speriaţi cei care asistau la slujbă în acea zi, ba mai mult, s-a făcut acest lucru nu pentru a fi umilit el, ci pentru a fi umilit Dumnezeu în fiecare om care asista la acea scenă. Ei, probabil, se şi gîndeau: „De ce Dumnezeu nu-i pedepseşte sau nu-i trăzneşte cu fulgerul, în această clipă, pe aceşti păgîni, care au profanat altarul şi au călcat cu cizmele lor murdare de glod peste crucea sfîntă?!". Unchiul meu a săpat cărbune în Siberia mulţi ani de zile, şi a revenit tîrziu, abia în '56, cînd s-au întors o parte din intelectuali. Atunci au revenit şi Pantelimon Halipa, şi părintele Vasile Ţăpordei, care fuseseră prinşi în România şi duşi în Siberia.

E.S.: Părintele Ţăpordei este în România acum...

N.D.: Da, îl cunosc bine. Intelectualii care rămăseseră cu poporul lor, cu turma lor, au fost decapitaţi. Dacă în 1939, în Basarabia, locuiau 5 milioane de suflete, majoritari fiind românii, apoi găgăuzi, bulgari, evrei, ucraineni...

E.S.: ...germani...

N.D.: ...în 1949 sînt atestaţi – de fapt nu în 1949, ci în 1953 – abia 2 milioane şi jumătate de locuitori! Unde sînt ceilalţi? Cealaltă jumătate din populaţia Basarabiei? Majoritatea a fost deportată în anii 1940, 1949, 1952, chiar mai încoace. A mai fost şi o foamete, în anii 1946-'47, organizată anume de Uniunea Sovietică, vina basarabenilor fiind aceea că au luptat de partea românilor împotriva ruşilor în prima parte a războiului. Dar românii şi-au dat partea de sînge şi în războiul contra nemţilor, adică românii au luptat pe ambele fronturi. Aşa au fost vremurile... şi atunci...

E.S.: În 1941, românii au luptat ca să-şi recucerească bucata de ţară ruptă prin pactul Ribbentrop-Molotov, adică să repare o imensă nedreptate făcută...

N.D.: Da, şi se spune că în 1949, Stalin a vrut să-i deporteze pe moldoveni în Siberia, aşa cum a făcut-o cu cherchezii, cu tătarii, cu calmâcii, cu cecenii, cu inguşii, cu zeci de naţionalităţi din Uniunea Sovietică, dar cineva l-a convins să n-o facă, pentru că n-o să-i ajungă vagoanele, erau prea mulţi basarabeni... Şi au scăpat de pedeapsă...

E.S.: De pedeapsa aceasta: deportarea, pentru că altminteri au fost destul de pedepsiţi!

N.D.: Ce s-a mai făcut cu intelectualii?... Intelectualitatea a fost decimată, iar un popor poate fi uşor îngenunchiat cînd îi decapitezi intelectualitatea.

E.S.: Şi această intelectualitate română care a fost distrusă, deportată şi, cum ziceaţi dvs., decapitată, a fost înlocuită cu cine? cu alţi intelectuali? de ce naţionalitate?

N.D.: Deci imediat în anii de după război, în satele basarabene au venit intelectuali din Rusia, dar acest cuvînt „intelectual" eu nu pot să-l rostesc decît în ghilimele, adică „intelectuali" care nu aveau nici măcar o şcoală superioară absolvită, ci doar cu „Likbez"...

E.S.: Likbez? Ce înseamnă asta?

N.D.: Prin anii '30, în Uniunea Sovietică au luat naştere aşa-numitele şcoli de lichidare a analfabetismului – *likvidaţia bezgramotnosti*. Cel care absolvea această şcoală, ştia să se semneze şi să numere pînă la o sută. După 1940, acest lucru îi dădea dreptul să fie profesor

pentru copiii din Basarabia. Vreau să spun că primul meu învăţător a fost un transnistrean, un român din regiunea Ekaterinoburg, care e situată la o distanţă de peste 600 de km de Nistru, adică în jurul fostului oraş Ekaterinograd sau Ekaterinoburg! Şi el mi-a spus că atunci locuiau în această regiune peste jumătate de milion de români! Ei bine, aceştia au fost trimişi la lucru în Basarabia...

E.S.: De ce n-a fost trimisă clasica „intelighenţie" rusă?... şi au fost trimişi oameni în uniforma lui Stalin?!

N.D.: Nu, de intelighenţia rusă era nevoie şi în Rusia, mai ales după anii '37, '38, cînd inteligheniţia rusă a fost lichidată aproape în întregime! Era nevoie de ea şi în Rusia. Aici au fost trimişi cei care au vrut să vină încoace, unde-i vinul mai ieftin şi-i mai mult soare, cei care...

E.S.: Din ce domenii ale culturii? ce domenii au fost acoperite?

N.D.: Din domenii ale culturii?!... nu prea... din domeniul economiei, din birocraţia de partid, mai bine zis. Aici şi-a făcut stagiul însuşi Brejnev, care a fost prim-secretar al Partidului Comunist din Moldova prin '50–'51, aici şi-a făcut stagiul prietenul lui Brejnev, Constantin Cernenko, care a fost şeful secţiei de propagandă şi agitaţie la C.C.-ul local şi care, după aceea, a devenit şi el secretar general al P.C.U.S. Foarte mulţi din cei care au intrat mai apoi în conducerea statului sovietic au trecut pe aici. Explicaţia era simplă: moldovenii erau speriaţi şi ascultători. Şi am să vă dau un exemplu: în Transnistria, în satul Butor, au fost executaţi – împuşcaţi – 187 de bărbaţi din cei 188 cîţi erau în sat! Deci numai pîrîtorul a fost lăsat în viaţă. Toţi erau români. Vina lor, unica lor vină era că vorbeau româneşte.

E.S.: Butor?

N.D.: Da, satul Butor, raionul Grigoropol... Da, şi uite că acum transnistrenii – nu ştiu dacă şi cei din satul Butor – se declară ultimii apărători ai comunismului din Uniunea Sovietică! Da, legat de „inteligheniţie": au fost închise mănăstirile noastre. Spre exemplu, mănăstirea Căpriana a devenit spital pentru tuberculoşi; Saharna – ospiciu pentru nebuni; Suruceni – puşcărie pentru bolnavii sifilitici; mănăstirea Zloţi, mănăstirea din satul meu, unde a fost unchiul meu stareţ, a fost transformată în grajd de vite. Evident că nu oamenii din satul nostru au umplut-o cu vaci de Kostroma, ci au venit din altă parte cu vite cu tot... şi cu impertinenţă....

E.S.: Inchiriind probabil păşunile?...

N.D.: Da, închiriind păşunile, că mănăstirea e la marginea pădurii. Apoi, mănăstirea Cuşălauca – depozit, mănăstirea Frumoasa, Tabăra – toate depozite... Unele încep acum să-şi redeschidă uşile ca mănăstiri. La mănăstirea Noul Neamţ era cea mai veche bibliotecă românească din acea vreme. Acolo, pînă la 1960, cînd a fost închisă, se păstrau două manuscrise ale lui Gavril Uric, cele mai vechi scrise în România, *Cuvîntarea lui Grigore Teologul* de la 1417 şi încă un *Mineu* de pe la 1426. Şi s-au pierdut. Cînd a fost închisă mănăstirea, toate cărţile au fost încărcate în cîteva care şi duse la marginea satului, unde li s-a dat foc, ca fiind cărţi bisericeşti!

E.S.: Deci asta a fost soarta patrimoniului de carte teologică...

N.D.: De carte veche, în general. După ce a fost închisă, această mănăstire a fost transformată în spital pentru neurotici; mănăstirea Curchii – în spital de dezalcoolizare, Călăraşauca a devenit o şcoală pentru copii handicapaţi. Deci iată destinul mănăstirilor. Şi a tuturor bisericilor din sate. Au fost şi răscoale prin sate. De exemplu, la mănăstirea Gruşeva, călugăriţele au refuzat să părăsească mănăstirea şi au fost împuşcate! Ostaşii au tras în călugăriţe şi le-au împuşcat! Au fost – cum spuneam – şi revolte în sate, oamenii nu voiau să se despartă de biserică, de credinţă. În satul Baraboi, în satul Rîşcani, satul Săhăidac, raionul Tighina şi în alte sate, oamenii au protestat, s-au revoltat. Adică, s-a încercat întîi să fie dezrădăcinată credinţa, pentru că dintr-un om fără credinţă poţi face orice. Muzeele, cele mai multe din ele, au fost transformate în muzee de ateism, adică unde stătea icoana lui Dumnezeu, vedeai acum portretul lui Stalin, al lui Stalin sau al celor ce au venit după Stalin. Ce s-a făcut la Chişinău? Toate cimitirele româneşti au fost arate; cel mai

vechi cimitir, de pe strada Armeană, a fost dărîmat şi peste el s-a ridicat un alt cimitir: al eroilor sovietici căzuţi pentru „eliberarea" Chişinăului. La Bălţi, peste cimitirul cel mai vechi al oraşului a fost construită o uzină militară, uzina „V.I.Lenin". Adică, vedeţi dvs., această nedreptate i-a urmărit şi pe morţii noştri. În Bucovina, după cum a tras Molotov, din cabinetul lui, cu creionul, frontierele dintre U.R.S.S. şi România, un cimitir a fost împărţit în două. Peste un mormînt trece frontiera! un strămoş de-al nostru stă cu capul în ţara noastră şi cu picioarele în altă ţară, cu o cruce străjuit la cap şi cu alta la picioare. E drama moşilor şi strămoşilor noştri care au ajuns să nu aibă somn nici după moarte. De altminteri, în primele luni de după 28 iunie 1940, chiar Putna, mănăstirea Putna, se afla în Uniunea Sovietică! La Chişinău, există locuri, pe care le cunoaştem, unde în anii '40 şi '44 au fost împuşcaţi intelectualii, apoi cei care făceau parte din partide, din toate partidele, afară de cel comunist...

E.S.: ...partidele de pînă la 1940, partidele istorice...

N.D.: Partidele istorice. Copiii care învăţau la liceele din România şi la facultăţile de acolo au fost împuşcaţi şi ei şi aruncaţi în gropi comune la marginea Chişinăului, gropi comune pe care – îmi povestea un martor ocular – ţărîna s-a mai mişcat cîteva zile. Erau păzite de altfel... Se mişca ţărîna pentru că probabil fuseseră împuşcaţi numai pe jumătate şi îngropaţi acolo în pripă... Sînt crime care nu pot fi uitate, nu pot fi iertate, crime comise împotriva poporului român, chiar dacă în Basarabia se afla doar o parte din el. De ce această atitudine faţă de intelectuali? Vedeţi dvs., după revoluţia din 1917, în Rusia a fost lansată o lozincă ce spunea că intelectualitatea împiedică progresul. Chiar Serghei Esenin a spus că „poezia mea a devenit aici inutilă, dar, mai mult, lucrul cel mai trist este că şi eu am devenit inutil în această ţară!". Este drama intelectualului rus confruntat cu agresiunea semiculturii, o semicultură care este mai periculoasă într-un fel decît lipsa culturii. Această semicultură şi-a dat roadele ei şi aici, fiindcă acei „intelectuali" care i-au înlocuit după război pe intelectualii noştri, cei care au venit în Basarabia din Transnistria sau Rusia, aceşti semiintelectuali, au făcut un rău enorm culturii acestui popor. Intelectualii basarabeni din ultimul deceniu au o contribuţie considerabilă la ceea ce numim noi revoluţia basarabeană, această revoluţie basarabeană a pornit într-un fel de la scriitori, toată lumea o recunoaşte, fiindcă scriitorii au fost, chiar şi în perioada cea mai grea, singurii care au avut curajul să spună din cînd în cînd adevărul. Literatura basarabeană, de la '40 încoace, chiar cea de dragoste sau cea ştiinţifică, este o literatură de protest! Pentru că, a scrie româneşte era un curaj, noi avem români care scriu ruseşte, adică fac literatură pentru alt popor. A vorbi româneşte era un curaj, foarte mulţi intelectuali şi-au dat copiii la şcoli ruseşti, şi de ce? fiindcă limba română era umilită la fiecare pas şi, pentru a evita pe viitor umilinţele la care ar fi putut fi supuşi copiii lor, i-au dat la şcoli ruseşti. Chiar în clasa fiicei mele sînt cîţiva elevi care au învăţat mai întîi la şcoli ruseşti...

E.S.: Cînd aţi făcut şcoala dvs., învăţătorii ce erau? români? ruşi? aţi făcut şcoala în limba rusă?

N.D.: În Transnistria au rămas foarte puţine şcoli româneşti, acestea au fost închise şi înlocuite cu şcoli ruseşti. Acest lucru s-a reuşit mai puţin în Basarabia. Dar învăţămîntul superior din Moldova era, cu excepţia facultăţii de filologie, în limba rusă; la fel şcolile profesionale, tehnice, şcolile medii de specialitate – numai în rusă. Ca să înveţi o profesie, tractorist, spre exemplu, trebuia să înveţi în limba rusă.

E.S.: În felul acesta, a fost creată practic, vorbind din perspectiva scriitorului, a poetului, a fost creată o populaţie românească ciudată, o populaţie românească ce nu mai citea româneşte, deci s-a creat o stare de singurătate, de însingurare, de izolare a creatorului, a scriitorului. O ruptură în comunicarea dintre poet, scriitor şi populaţie?

N.D.: Nu ştiu dacă este chiar aşa, fiindcă a avut loc o înstrăinare de un anume fel de literatură, dar cum românul dintre Prut şi Nis-

tru este sentimental, el a devenit receptiv la literatura care îi comunica ceva despre sine... Şi atunci cînd, în '89, am avut o seară de poezie, cîţiva scriitori deputaţi...

E.S.: Aceasta în 1989!

N.D.: În '89, la Teatrul de Vară, au venit, din toate colţurile Republicii, peste 20000 de oameni, cititori care voiau să-şi asculte poeţii, să-i susţină, pentru că atunci începuse acea bătălie pentru limbă, cititori care plîngeau, rîdeau, se bucurau de poezie. Eu nu ştiu dacă aceasta este posibil la ora aceasta în România!?

E.S.: Nu prea cred să fie posibil...

N.D.: Acest sufletism este poate specific pentru noi, pentru că omul simplu a păstrat ceea ce numim noi dragostea pentru frumos, chiar dacă nu totdeauna a putut exprima acest gînd. Cînd vorbesc de semicultură, mă gîndesc în primul rînd la semiintelectualii care invadaseră oraşele, şcolile, satele. Dar omul simplu a păstrat ceea ce numim noi intuiţia frumosului. Şi iată că atunci cînd atîta lume a făcut zeci sau sute de kilometri ca să asculte o poezie de Grigore Vieru sau de Dumitru Matcovschi, mi-am dat seama că n-am murit de tot şi că nici nu puteam muri prea lesne atîta timp cît o poezie mai poate mişca 20000 de inimi deodată. O învăţătoare din Orhei, Serafima Sava, mi-a spus: „Am fost deportată împreună cu părinţii mei, am suferit de foame. Şi atunci cînd îmi era foarte greu, deschideam o carte de Eminescu şi citeam cu glas... şi-mi trecea foamea şi durerea. Şi-i învăţ pe copiii mei să poată trăi numai cu poezie, fiindcă cine ştie ce timpuri îi aşteaptă!"

E.S.: Domnule Dabija, există o dimensiune sau moment care mărturiseşte identitatea omului, de ce naţie şi morală este, şi anume cînd spune firesc poezia şi rugăciunea. Acolo în Vechiul Regat, unde eu am fost basarabeancă–refugiată, părinţii mei m-au învăţat rugăciunea în româneşte, cu un adaus la ea, în rugăciunea de seară spuneam „Dă, Doamne, să ne ducem acasă!", adică aici în Basarabia, de unde sîntem. Aici, *acasă*, dvs. în ce limbă vă rugaţi? ce rugăciuni v-au învăţat părinţii dvs.?

N.D.: Eu sînt crescut într-un mediu special. Tatăl meu, spre exemplu, nu credea în Dumnezeu. Mama este credincioasă, mama avea icoanele ei, tata avea icoanele lui. Bunica mea era foarte credincioasă şi ea-şi făcea rugăciunile – nu ştia carte – vreme de mai multe ore. Începea cu *Tatăl nostru* în româneşte, după aceea îl spunea greceşte, apoi slavoneşte, după aceea spunea *Crezul*, după aceea *Psalmul pocăinţei*, după aceea rugăciuni către Maica Domnului, către sfinţi, după aceea se ruga pentru fiecare copil al ei şi pentru fiecare nepot în parte. M-a impresionat de multe ori – eu dormeam la ea şi ascultam – rugăciunea ei. Era improvizată, fiecare zi avea rugăciunea ei, şi eu o ascultam ca pe o poveste şi mă impresiona mult cum analiza ea ce se întîmplă cu ea, cu noi, cu mine. Spre exemplu: „Doamne, dă Doamne, gînduri bune celor care au a hotărî destinul lui Nicolae şi ajută-l Doamne, să fie copil ascultător..." Cînd se ruga lui Dumnezeu pentru mine, ea aprecia şi trăsăturile mele, că eram cam zbînţuit, şi parcă îmi dădea şi indicaţii: să fiu ceva mai atent cu părinţii, cu învăţătorii, să fiu ceva mai cuminte. Adică ea vorbea cu Dumnezeu ca şi cu un confident care era în preajma ei, pentru ea Dumnezeu era alături şi o asculta, numai că tăcea, da' cine ştie, poate ea îl auzea...

E.S.: Poate era singurul simbol şi singura fiinţă în care mai avea încredere, trecută cum era prin istoria asta... ciudată...

N.D.: Iar rugăciunile mele...

E.S.: Rugăciunea dvs., am impresia... cred că a fost poezia...

N.D.: Da, rugăciunea mea a fost şi poezia, dar vreau să vă spun că rugăciunile mele au fost învăţate ascultînd-o pe bunică-mea. Nu le-am învăţat din cărţi, le-am învăţat după auz, aveam o memorie bună. Cînd eram student, şi a venit unchiul meu, preotul din Siberia, cînd a revenit aici – el nu a fost primit în Basarabia, a fost preot în regiunea transcarpatică, în satul Apşa de Mijloc, apoi la Slatina –, venind odată în vizită, m-a întrebat, parcă în glumă: „Da' voi, la şcoală acolo, mai învăţaţi vreo rugăciune?", şi eu zic „Da, învăţăm!" Şi cînd i le-am spus pe cele pe care le ştiam, a rămas impresionat.

E.S.: La şcoală, bănuiesc, n-aţi învăţat rugăciuni?

N.D.: Nu, ferească Domnul de „rugăciunile" de la şcoală! Nu, eu le-am învăţat de la bunica mea. Şi apoi, pentru noi, rugăciuni erau şi Colindele, Pluguşorul, care aveau şi un substrat religios. Şi umblau după noi învăţătorii prin sat şi nu ne permiteau să mergem cu Pluguşorul, cu Colinda, fiindcă, spuneau ei, numai cei săraci umblă cu mîna întinsă şi cerşesc! Adică, noi cerşeam! Aceste obiceiuri frumoase ale copilăriei mi-au rămas în memorie ca nişte rugăciuni. Evident, poezia este cea prin care am comunicat cu lumea, dar, bănuiesc, şi cu Dumnezeu.

E.S.: V-am pus aceste întrebări, puţin sentimentale, pentru că omul – într-adevăr – îşi exprimă, îşi mărturiseşte identitatea în rugăciune şi în poezie. Acolo nu există fugă, acolo nu se poate minţi. Întorcîndu-mă acum la dvs., generaţia poeţilor basarabeni care aţi deschis mişcarea de renaştere naţională: a fost un noroc că v-au crescut bunici care mai aveau în memorie rugăciunile, tradiţiile, limba română, şi nu v-au lăsat să vă pierdeţi pe drum... Despre această generaţie – v-am întrerupt la un moment dat – despre această generaţie de scriitori, despre care domnul Mircea Snegur mărturiseşte într-un interviu din *Literatură şi artă* că, într-adevăr, au fost coloana vertebrală a mişcării de renaştere naţională, despre aceşti oameni, despre această generaţie, despre ce au făcut ei, despre cît a fost de greu sau uşor...

N.D.: Vedeţi dvs., această generaţie – şi eu includ în această generaţie nu numai pe scriitori, dar şi pe cititori, cei pe care i-am crescut şi care ne-au crescut într-un fel –, această generaţie zisă „paşoptistă", noi fiind născuţi în anul 1948 sau în jurul anului 1948, deci...

E.S.: ...e uluitor, într-adevăr!

N.D.: ...deci semănăm cu cealaltă generaţie paşoptistă, şi Leonida Lari şi Ion Hadîrcă, şi Vasile Romanciuc şi, mai mult: pînă şi Grigore Vieru a fost inclus în generaţia noastră, pentru că a fost pretutindeni cu noi, cu „băieţii", cum ne spunea, iar cînd primeam citaţii de la procurorul republicii să mă prezint la anchetă pentru că am participat la cutare miting neautorizat, împreună cu Leonida Lari, era şi Grigore Vieru cu noi, era cu „copiii"... parcă eram nişte oameni neserioşi. Ne duceam cu mulţimea şi nu ştiu dacă s-a mai întîmplat undeva în lume ca mulţimea să ceară nu cuvîntări, ci poezii. Revoluţia noastră s-a făcut cu poezii şi cîntec, în stil Ghandi. Ieşeam în faţa mulţimii şi recitam poezii, iar azi unii ne învinuiesc că, iată, noi am scris poezie pentru mulţime şi nu pentru esteţi. Vreau să vă spun că atît eu, cît şi Leonida Lari eram învinuiţi, acum vreo cinci ani, că sîntem apolitici, că nu avem poezie politică. Cartea mea *Ochiul al treilea* era considerată o carte modernistă, care nu are nimic comun cu tradiţia românească din Basarabia sau cu cea moldovenească din Basarabia, că ea este scrisă în nu se ştie ce ţară şi în nu se ştie care timp! Dar erau şi subtexte politice în acea carte... La fel şi Leonida Lari. Nici eu, nici Lari, nici Vieru nu avem prea multe poezii politice, poate vreo zece, dar unor colegi de-ai noştri le-a plăcut să identifice toată creaţia noastră cu aceste zece poezii. Dar eu am să fiu mîndru toată viaţa că am scris o poezie politică, *„Cît trăim pe acest pămînt"*, care la Marea Adunare Naţională din 1989 a fost cîntată în genunchi de 700000 de oameni! În acest context, mărturisesc că eu nici nu am vocaţia politicului, ba aş spune că politica nu-mi place deloc, fiindcă ea se face de cele mai multe ori cu mîini murdare, ea este mincinoasă... Dar în clipa în care s-a pus în joc destinul românimii din Basarabia, destinul poporului, cînd s-a pus în joc viitorul nostru, m-am inclus şi eu în această viaţă politică şi am fost ales – nu eu m-am propus, adică: orheienii mi-au acordat acest vot –, am fost ales întîi deputat în Parlamentul Uniunii Sovietice, după aceea în Parlamentul Republicii. Şi, afară de mine, alţi colegi de-ai mei, scriitori, au devenit deputaţi în Parlamentul Uniunii Sovietice şi al Moldovei: şi Grigore Vieru, şi Leonida Lari, şi Ion Hadîrcă, şi Mihai Cimpoi, şi Ion Druţă, adică scriitorii noştri care au fost cei mai activi în perioada de emancipare naţională.

E.S.: Cred că era normal ca cei care au pornit,

au urnit lucrurile din loc, care au dat la o parte piedica psihică şi morală, să fie reprezentanţi în Parlament şi să hotărască pentru viitor...

N.D.: Şi Dumitru Matkovschi – ca să nu uit –, care a fost strivit de autobuz. Adică: au fost şi jertfe. Grigore Vieru, Leonida Lari şi eu avem condamnări la moarte date de organizaţia şovină „Pamiat", în 1990. Slavă Domnului că a trecut acel an!

E.S.: Trăiţi cu o condamnare la moarte deasupra capului?!

N.D.: Păi, da... Soţia mea a fost bătută în preajma casei, cu picioarele, de către trei ruşi pe care nu i-a găsit miliţia nici astăzi... ameninţaţi şi copiii, familia... Adică nu a fost totuşi... unii cred că revoluţia a fost...

E.S.: ...o poezie, o seară literară...

N.D.: Pentru unii poezia, la un moment dat, a început să devină un pericol.

E.S.: Despre asta am vrut să vorbiţi, despre literatura basarabeană care a fost, este, un pericol pentru guvernanţi şi pentru...

N.D.: Vreau să vă spun că suferă din cauza poeziei pe care o scriu nu numai copiii mei, ci şi părinţii mei. Cu cîteva luni în urmă, o consăteancă de-a mea, de fapt venită din altă parte, s-a luat după mama cu toporul, zicîndu-i că „atîta timp cît erau ruşii aici, erau de toate la magazin, dar de cînd feciorul matale ne-a vîndut românilor, n-avem nimic la magazin!" Iată cum înţeleg unii politica! adică cu ruşii era mai bine! Poezia noastră, poezia basarabeană, cred eu, şi-a făcut datoria în această perioadă grea. Dacă am obţinut ceva, am obţinut-o pentru că am fost solidari, toţi scriitorii am fost foarte uniţi, dar, din păcate, în ultima vreme, au început să apară disensiuni şi vreau să vă spun că aceste disensiuni între scriitori au venit mai ales de peste Prut, adică sînt încurajaţi scriitori anonimi de la noi cu fraze de tipul: adevărata literatură este aceea care se face pentru Europa, pentru secolul XXII, pentru secolul XXV şi sînt antrenaţi, susţinuţi... nu ştiu dacă aţi fost atentă la felul cum e reflectată în „România Literară" polemica între tradiţionalişti şi moderni la Chişinău...

E.S.: Am citit, da...

N.D.: Este atacat Grigore Vieru. Grigore Vieru a vizat pe unii scriitori care au renunţat la bunul simţ şi care, ca să impresioneze, înjură în biserică, şi cînd colo, iată că, ceea ce numim noi lipsă de bun simţ e susţinut de unii scriitori de la Bucureşti şi acest lucru este foarte trist, pentru că scriitorii care pledează pentru unire sînt jigniţi, iar cei care aşteaptă prin baruri ca unirea să o facă alţii sînt încurajaţi. Ei nu susţin unirea fiindcă acum, ei, aici, par unora mari. Dacă ar fi o Românie întregită însă, atunci aceşti scriitori ar fi neluaţi în seamă dincolo... Eu ziceam că, noi, aici în Basarabia, nu ne putem permite luxul de a nu spune nimic în poezie. Iar unii confundă poezia care nu spune nimic şi nu se adresează nimănui cu poezia modernă. Şi chiar ziceam că dacă e vorba de sincronizarea literaturilor, a celei din Basarabia cu cea de dincolo de Prut, apoi mediocrităţile sînt perfect sincronizate.

E.S.: Această aşa-zisă polemică filomodernism –tradiţionalism, ca şi atacurile din „România Literară", nu credeţi că sînt, mai repede, o neînţelegere, o necunoaştere a dimensiunii morale pe care s-a mişcat Basarabia şi scriitorul basarabean? S-a încercat un dialog între două spaţii morale care, de fapt, nu se cunosc?! De aceea v-am rugat să vorbiţi de rolul, de funcţia pe care a trebuit să o îndeplinească scriitorul basarabean în această ţară. Nu a fost înţeleasă dimensiunea morală, faptul că scriitorul basarabean, plasîndu-se dincolo de orice „ism", a salvat demnitatea intelectualului şi rostul lui în cetate! Mulţi oameni din România consideră că scriitorii din Basarabia au salvat demnitatea intelectualului român. Deci să ne întoarcem la această neînţelegere...

N.D.: Aveţi dreptate, este vorba mai mult de o confuzie, dar scriitorul român a mai căpătat în ultimele decenii o repulsie – firească – pentru tot ce este poezie cu trimitere la unele realităţi şi festivităţi istorice, fiindcă şi la dvs., ca şi în Basarabia, s-a cîntat partidul, s-a cîntat... dar ce nu s-a cîntat? tot felul de evenimente care nici nu erau sărbători ale poporului român s-au cîntat...

E.S.: Da, festivismul acesta care a fost impus...

N.D.: Şi atunci este firesc ca scriitorul român din România de astăzi să aibă repulsie faţă de

această tematică, şi, cum spuneam, un scriitor român nu poate înţelege întotdeauna de ce exagerează scriitorul din Basarabia rolul limbii: „De ce tot vorbiţi despre limbă, despre tricolor, despre istorie?" Atunci cînd un scriitor basarabean poartă tricolorul la rever, pe piept, un scriitor român crede ades că acesta face poză!

E.S.: ...paradă!

N.D.: Pentru noi acestea sînt simboluri sfinte, sînt sprijinul nostru moral, pentru noi Eminescu este un simbol sfînt, pentru noi Ştefan cel Mare înseamnă foarte mult. Cînd această parte de Românie a fost izolată de contextul spiritual românesc, desigur că aici s-au petrecut nişte mutaţii în felul de a aprecia şi înţelege arta şi poezia în genere. Eu, personal, nu-mi pot permite să scriu o poezie pentru cititorul din România, fără să mă gîndesc la cititorul din Basarabia. Este o realitate de care nu poţi face abstracţie. Vreau să vă spun că scriitorul din Basarabia a fost mai mult decît un scriitor; şi Grigore Vieru, şi Spiridon Vanghele, şi Vasile Romanciuc, şi eu, şi alţi scriitori sîntem şi autori de manuale. De ce un scriitor să fie şi autor de manuale? Eu sînt autorul unui manual pentru clasa a V-a, manual de literatură română, şi a unui manual de istorie pentru clasa I-a. Nu ştiu dacă mai există o ţară în lume în care se studiază istoria din clasa I-a. Adică, noi vrem să recuperăm timpul pierdut: elevul, odată cu abecedarul, să aibă la dispoziţie şi acest abecedar de demnitate naţională. Să ştie, începînd cu Burebista, Ştefan cel Mare şi pînă la Eminescu, că, totuşi, el se află într-un context. Eu sînt autorul unui manual de istorie pentru clasele V-VIII. Viaţa ne-a impus să fim mai mult decît poeţi. Apoi, scriitorii noştri sînt şi publicişti. Majoritatea. Adică iau atitudine faţă de ceea ce se întîmplă în jurul nostru. Scriitorii colaborează cu compozitorii, foarte multe din cîntecele Basarabiei de azi sînt scrise de scriitorii noştri cei mai reprezentativi. În felul acesta, scriitorul se adresează celor mulţi: prin intermediul manualului, al cuvîntului tipărit, al cîntecului etc. Deci există un specific al scriitorului basarabean, specific de care ar trebui să se ţină seamă şi în România.

E.S.: Da, şi aici voiam să vă spun că pentru intelectualii din Basarabia, abia după cucerirea alfabetului latin începe greul, munca grea abia începe. De pildă, citeam în parc „Literatură şi artă", cînd, un bărbat de lîngă mine, care citea o gazetă în limba rusă, m-a întrebat, în ruseşte, arătînd spre gazeta mea: „Unde putem găsi manuale de literatură română? există antologii de literatură română? istoria literaturii române?". I-am spus că nu ştiu, că nu sînt din Chişinău. Apoi, cînd a înţeles că sînt de la Bucureşti, a început să vorbească româneşte, îngrozitor de greu. Era român din Bucureşti, născut la Bucureşti, înainte de război... Apoi, în revista dvs., citesc scrisori de la elevi: cer carte de literatură, cer manuale de literatură română, cer bibliografii de literatură română. Am mai observat că alfabetul latin mai este încă o barieră pentru mulţi cititori, că limba română este o barieră pentru mulţi... Pentru români! Am observat cum oamenii răsfoiesc cu interes, pe toate părţile, cărţi cu alfabet latin, apoi le lasă cu regret în ochi şi iau din cele cu grafie chirilică! Munca dvs. este foarte grea şi pe această dimensiune morală sînteţi obligaţi să lucraţi...

N.D.: Vedeţi dvs., ceea ce aţi spus este absolut perfect real. Am obţinut acest alfabet, dar probabil el va aparţine, deplin şi firesc, abia generaţiei următoare. Lumea s-a obişnuit să scrie în alfabet chirilic, lumea s-a obişnuit să citească în alfabet chirilic. Or, obişnuinţa este a doua natură a omului. Nu avem nici cărţi, nu avem manuale. Fiica mea are în clasă – ea învaţă la liceul român-englez „Mircea Eliade" din Chişinău – un singur manual de limbă română, pentru o clasă de 25 de copii! Deci, vă daţi bine seama că acest unic manual – de altminteri venit de la Bucureşti – înseamnă prea puţin pentru o clasă întreagă. Nu avem manuale, nu avem cărţi. Literatura română este puţin cunoscută în Basarabia. Este cunoscută de o parte din intelectuali, de scriitori mai mult, pe cînd medicii, pedagogii, arhitecţii, mulţi profesori chiar, nu au la dispoziţie antologiile de care vorbeaţi, nu au la dispoziţie nici operele clasicilor literaturii române. Totul abia începe şi greul cel mare ne aşteaptă în viitor.

E.S.: Sînteţi redactorul şef al revistei „Literatură şi artă". Aveţi intenţia să imprimaţi un program mai intensiv de a răspunde nevoilor tineretului, mai ales elevilor şi studenţilor? Nu i-ar trebui revistei un număr foarte mare de pagini pentru a rezolva toate promisiunile pe care le-aţi făcut elevilor în numărul din 27 septembrie curent? Şi aş continua întrebarea: în ce măsură vă interesează istoria literaturii vechi româneşti şi în ce măsură intenţionaţi, prin „Literatură şi artă", să orientaţi atenţia tineretului către aceste domenii?

N.D.: Da, vrem să cîştigăm de partea noastră copiii, şi cînd zic de partea noastră, zic de partea ideii româneşti... Copiii, tineretul. De altminteri, aş vrea să subliniez că acei tineri care s-au culcat în faţa tancurilor în ziua de 7 noiembrie 1989 la Chişinău, erau, într-un fel, educaţi de scriitorii din Basarabia. A fost una din primele noastre victorii, cînd îndemnul nostru ca parada militară care urma să aibă loc la 7 noiembrie să fie boicotată, i-a făcut pe cîteva sute de tineri – vreo 300 de tineri – să se culce în faţa tancurilor, şi acele tancuri n-au putut trece de actuala Piaţă a Marii Adunări Naţionale. Evident că viitorul nostru depinde de copiii noştri, şi în acest sens, „Literatură şi artă" şi-a propus un program mai mare de acţiuni şi sperăm ca măcar parţial să-l vedem realizat. Acest program este în consens cu un program al guvernului României, care, începînd din anul trecut, a invitat foarte mulţi tineri în România, la studii. Nu ştiu dacă aceşti tineri se vor întoarce la Chişinău ca specialişti foarte buni sau doar mediocri, dar oricum, sînt sigur că se vor întoarce ca buni vorbitori de limbă română...

E.S.: ...şi mai buni cunoscători ai istoriei, literaturii, culturii, ai societăţii româneşti...

N.D.: ...ai României. În „Literatură şi artă", cu vreo 3-4 ani în urmă, am avut o rubrică despre poezie veche. În arhivele de la Moscova, Leningrad şi Kiev, am descoperit mai multe manuscrise slavone de provenienţă românească, pe care le-am tradus şi le-am publicat într-o *Antologie a poeziei vechi româneşti.* Am publicat, traduşi pentru prima dată în româneşte, 34 de autori aproape necunoscuţi în România. Aş zice chiar că am împins istoria literaturii române cu cîteva sute de ani mai în urmă, pentru că încep această antologie cu Grigore Ţamblac, apoi cu Chiprian, un poet de la 1432, care a scris o *Viaţă a sfîntului Varvar*, şi continui cu poeţii şcolii de la Putna, unde era o şcoală de poezie şi muzică, după aceea cu Domiţian Vlahul, un compozitor de la Putna, Teodosie de la Neamţu, cu poeţii şcolii de la Neamţu, Eustatie Protopsaltul, care are două manuscrise – unul la Moldova şi altul la Sankt-Petersburg –, contemporan al lui Ştefan cel Mare, şi alţi autori mai puţin cunoscuţi în România. Aceste preocupări de literatură veche au fost, într-un fel, tot o adresare, un mesaj către tînăra generaţie – că avem şi noi istorie că avem şi noi cultură şi literatură veche –, într-o perioadă în care ni se spunea mereu că numai alţii au o istorie, că noi mereu am împrumutat de la alţii, cînd, de fapt – şi despre aceasta am încercat să vorbesc încă în 1982 în cartea mea de eseuri *Pe urmele lui Orfeu* –, cel care a creat prima instituţie de învăţămînt superior în Rusia şi Ucraina a fost un român: Petru Movilă; primul tipăritor de cărţi în Ucraina a fost tot românul Petru Movilă; iar primul care a descris Siberia şi China, fiind totodată şi unul din primii ambasadori ai Rusiei în China, a fost iarăşi un român: boierul învăţat Nicolae Milescu Spătarul. Primul autor al unui dicţionar slavon-rus a fost iarăşi un român: Pavel Berînda, care a activat iniţial la Lvov şi după aceea la Kiev. A fost contemporan cu Petru Movilă. Acest dicţionar a fost tipărit la 1627. Dimitrie Cantemir, primul reprezentant al Rusiei, evident şi al Moldovei, în Academia unui alt stat e român şi el; primul poet modern al Rusiei – cum îl numeşte criticul Visarion Belinski – este iarăşi un descendent din Cantemireşti: Antioh Cantemir etc. etc. Şi iată, pornind de aici, am încercat să reabilitez ceea ce numim demnitatea românului din Basarabia. Are şi el în spatele lui o istorie veche, o istorie de sute şi mii de ani şi această istorie urmează să se înscrie într-un context pe care îl trăim astăzi. Adică istoria noastră vine nu de acum cîteva decenii, ci vine de foarte departe şi de foarte de mult.

E.S.: În această operă de educaţie, confraţii

dvs. din România nu v-ar putea ajuta mai mult? de pildă, Uniunea Scriitorilor? cu un fond de carte, cu profesori care să vină aici, să predea la Universitate?

N.D.: Da, acum cîţiva ani, în 1989-1990, în România luase naştere o iniţiativă foarte frumoasă: „O carte pentru Basarabia". Şi în felul acesta, multe biblioteci din Basarabia au fost completate cu cărţi româneşti. Acest apel îmi aparţine, am fost în România şi am acordat un interviu, am spus că la ora actuală Basarabia nu are cărţi româneşti. La biblioteca din satul meu exista o singură carte cu alfabet latin: *Fraţii Jderi* de Mihail Sadoveanu, în rest, numai cărţi în limba rusă şi o parte – cam 10% – cărţi româneşti cu caractere chirilice. Şi am făcut apel către fraţii noştri din România, care au expediat vagoane de cărţi, saci cu cărţi şi în felul acesta cred că unirea s-a făcut sau se face şi cu ajutorul cărţilor, poate în primul rînd cu ajutorul cărţii. Fiindcă nu zadarnic vameşii de la Leuşeni sau de la Ungheni aveau indicaţii stricte: puteau să lase să treacă orice contrabandă în Uniune şi din Uniunea Sovietică, numai nici o carte să nu pătrundă din România încoace. Şi noi, scriitorii, am fost primii care am adus cărţi din România. Adică, ne duceam – chiar Grigore Vieru cînd se ducea acolo se întorcea cu desagi cu cărţi – şi ne întorceam în primul rînd cu cărţi. Şi eu, cînd am fost prima dată, în 1987, am adus şapte lăzi cu cărţi, iar vameşii – erau vreo cinci – au răsfoit fiecare carte: Doamne fereşte, să nu care cumva să fie ceva subversiv în cărţile pe care le aduceam.

E.S.: Deci cartea, ca şi poezia, s-a dovedit a fi pentru o anumită lume ceva primejdios.

N.D.: Era un exploziv cu efect întîrziat, care şi-a şi făcut datoria din plin, pentru că ele, cărţile, au ajuns la cititor. Eu mă bucur mai ales pentru copiii care – mai ales cei din clasele mici – vorbesc o dulce limbă românească, citesc româneşte, gîndesc româneşte. Cred că este lucrul cel mai important şi cred că lucrul acesta îl putem face şi cu ajutorul profesorilor din România, profesori sosiţi nu numai în şcoli, ci şi în institutele de învăţămînt superior. Din păcate, la ora actuală, sînt foarte puţini profesori din România. Mă gîndeam la profesorii ieşiţi la pensie, care nu mai practică în România, adică stau acasă: ar putea să facă un fel de apostolat, măcar un an, doi, în Basarabia. Ar face un lucru extraordinar, pentru că, iată, fiica mea are şi ea profesori veniţi din România şi văd că şi-a însuşit de la aceşti profesori anumite expresii, anumite nuanţe în voce, anumite mlădieri ale limbii... Copiii sînt mai receptivi decît adulţii!

E.S.: O, desigur...

N.D.: Şi-ar putea însuşi cel puţin o limbă română corectă de la aceşti profesori...

E.S.: Şi un anumit fel de a gîndi...

N.D.: Şcoala din România este evident o şcoală bună, care a păstrat tradiţiile vechii şcoli româneşti, spre deosebire de cea din Basarabia, unde intelectualii au fost lichidaţi într-un fel sau altul ori siliţi să plece de aici. Basarabia este o ţară fără intelectuali, ajunsă, cred, abia acum, la prima generaţie de intelectuali... Şi am putea completa, cred, acest gol şi cu profesori din România. Aşa că îi aşteptăm cu plăcere, cu dragoste, să vină...

E.S.: La capătul discuţiei noastre, dacă aveţi, domnule Dabija, un gînd pe care eu nu vi l-am intuit, un subiect despre care vreţi să vorbiţi cititorilor români, vă rog să-l spuneţi!

N.D.: În mod special, aş vrea să vă mulţumesc pentru această discuţie şi să-i mulţumesc lui Dumnezeu că a putut avea loc, fiindcă aici am fost ţinuţi ani de zile înstrăinaţi, izolaţi. Noi, cei de aici, de noi, cei de dincolo. Ani de zile s-a făcut tot posibilul să nu ştim unii de alţii nimic. Pentru noi, era o bucurie deosebită cînd în presa românească găseam cuvîntul Chişinău sau cuvîntul Moldova, cu referinţă la acest teritoriu. Nu s-a vorbit în România despre Basarabia şi am impresia că nici nu s-a prea ştiut despre drama ei din ultimii 50 de ani, decît, poate, în anumite sfere. Colegi de-ai noştri, cînd ajungeau în România – foarte puţini şi foarte rar –, erau întrebaţi cu jignitoare uimire: „Da' voi nu vorbiţi ruseşte?". Era pentru noi o ofensă, fraţii noştri nu ştiau despre fraţii lor nimic! Dincolo, în pămîntul României de peste Prut, zac strămoşii noştri, dincoace zac strămoşii noştri, adică şi ai dvs... Este o singură

ţară de morminte, şi acelaşi cer ne ocroteşte. Noi ne sprijinim într-un fel pe strămoşi, strămoşi care n-au cunoscut frontiere între ei şi, acum cînd ne-am regăsit, ar trebui să fim ceva mai înţelegători unul faţă de problemele, durerile, necazurile celuilalt. Aveţi şi dvs. foarte multe probleme, avem şi noi foarte multe probleme, dar nimeni nu-şi alege mama, tata sau fraţii şi surorile. Să fim demni unii de ceilalţi şi, cu toate că la ora actuală, poate noi, cei de dincoace de Prut, nu vorbim româneşte cum ar fi vrut unii de dincolo să vorbim, să se ştie că simţim româneşte!

E.S.: Dar poeziile şi rugăciunile sînt în româneşte, domnule Nicolae Dabija, şi asta este, cred, esenţial.

N.D.: Şi zic, să fim demni unii de ceilalţi şi să sperăm că totuşi, Dumnezeu care şi-a amintit de noi nu ne va părăsi şi va face ca pe lîngă istoria noastră comună, pe lîngă limba noastră comună, să ne dăruiască şi un viitor comun.

Chişinău, 2 octombrie 1991

„... şi cred că în viitor, Basarabia va fi împreună cu România, cum a şi fost."

Elena Siupiur: Înalt Prea Sfinţite, v-am rugat să acceptaţi o discuţie despre Basarabia din perspectiva Bisericii Ortodoxe şi vă mulţumesc că aţi avut bunătatea să acceptaţi. Aş dori să vorbim despre starea unei instituţii care a avut şi cred că are o importanţă fundamentală în existenţa acestui neam şi anume despre starea Bisericii Ortodoxe din Basarabia. În istoria neamului românesc, Biserica Ortodoxă a fost singura instituţie, alături de aceea a *statului* care n-au cunoscut întrerupere în existenţa lor instituţională şi în funcţia lor de susţinători şi apărători morali şi de facto ai populaţiei din acest spaţiu. Este acesta şi cazul Bisericii ţinuturilor dintre Prut şi Nistru? Am să vă rog să vorbiţi despre aceasta. În România, astăzi, se ştie îngrozitor de puţin despre ce a fost în Basarabia...

Înalt Prea Sfinţitul Vladimir: Biserica Ortodoxă din Moldova sau din fosta Basarabie, fiindcă acum Basarabia este împărţită în două – Bucovina şi partea de sud a Basarabiei aparţin de Republica Ucraina, iar ce a mai rămas este Moldova, un stat cunoscut, cum la noi în ţară, cum peste hotare, ca Basarabia. Două săptămîni în urmă, am fost în Statele Unite ale Americii şi m-am întîlnit acolo cu mulţi români şi toţi m-au întrebat pe mine despre starea Bisericii şi chiar despre Basarabia. Cînd vorbeam cu credincioşii care sînt mai în vîrstă, mulţi nu ştiau de Moldova şi mă întrebau pe mine despre Basarabia. Şi le-am povestit la o conferinţă – am vorbit şi la radio, şi la televiziune – despre starea bisericilor din Basarabia în momentul de faţă. Pînă la 1940, Biserica din Basarabia aparţinea de Biserica Română, de Bucureşti, iar după război, cînd teritoriul acesta a trecut sub Rusia, de atunci, de prin 1944, ea aparţine de Biserica Rusă. Pînă în anul 1961, la noi aici în Moldova – am în vedere numai Moldova care este acum, despre nordul Bucovinei nu vorbesc –, au existat în jur de 1100 de biserici care funcţionau, şi mănăstiri împreună cu schituri: 19. Din 1961, din 1959 chiar, cînd au început să se închidă bisericile, aici la noi au mai rămas doar 194 de biserici şi o singură mănăstire, de maici, la Japca, care şi pînă în ziua de astăzi funcţionează.

E.S.: Despre aceasta voiam să vă rog să vorbiţi, despre această cutremurătoare soartă a bisericilor din Basarabia. Ce s-a întîmplat cu numărul acela uriaş de biserici? au fost dărîmate, transformate în magazii? Am auzit că unele au fost aruncate în aer. Oricum, biserica din satul meu a fost dinamitată, după 1976, şi n-a mai rămas nimic din ea! Despre acest destin vă rog să vorbiţi.

IPS V: Da... Bisericile, foarte multe biserici au fost închise. În unele colhozuri, bisericile au fost închise şi în doi-trei ani, după ce din biserici s-a ridiact totul – am în vedere că multe icoane au fost salvate de poporeni, de credincioşii din sat, care au luat acasă odoare ale bisericii şi acum le întorc înapoi... cei care mai sînt în viaţă... –, da, după aceea au fost distruse, iar alte biserici au fost într-un mod foarte grav distruse, aş spune. Au fost bisericile închise şi peste o săptămînă sau două au adus acolo păpuşoi, seminţe, iar în unele au fost aduse special materiale care să ruineze, să distrugă aceste biserici... Felurite materiale... Sare a fost spusă special în biserici, ca să ruineze. În unele sate însă, cu bucurie putem să spunem, bisericile s-au păstrat, dar foarte puţine. Foarte puţine biserici... Au fost închise peste 800 de biserici şi din ele doar vreo 20 s-au păstrat pînă în ziua de astăzi. În primul rînd, s-au năpustit peste biserici... le-au ruinat.

Cum bine văd că ştiţi şi dvs., bisericile au fost închise de comunişti. Cum au venit ei la putere, au început să lupte cu bisericile, au început să lupte cu credincioşii, şi dacă au văzut că tot veneau credincioşii la biserică, au dat decret ca slujba, în loc să se săvîrşească normal, de la orele 8 pînă la 12, 13, să fie terminată la 8 dimineaţa. La orele 8 dimineaţa, toate slujbele în toate bisericile să fie terminate, iar după această oră, preotul nu mai avea voie să primească pe nimeni în biserică. Ba mai mult, preotul trebuia, pînă la ora 9 dimineaţa, să se ducă la sovietul sătesc şi să raporteze că „uite, gata, slujba s-a terminat!". Multe biserici au rămas aşa părăsite şi iată că timp de 30 de ani de zile, ploile şi vînturile şi-au făcut lucrul lor. Unele din aceste biserici au fost păstrate de oameni. Chiar dacă erau ele închise, oamenii veneau cu bună credinţă şi mai puneau o tablă pe biserică, să nu o plouă, să nu se distrugă pereţii. Cu amărăciune trebuie să spun că cel mai periculos lucru a fost aruncarea în aer a bisericilor. Chiar putem spune, de pildă: în faţa catedralei din centrul oraşului Chişinău a fost o clopotniţă, care, cîteva zeci de ani în urmă, a fost aruncată în aer, într-o noapte. Dimineaţa a trecut lumea pe acolo şi a văzut că clopotniţa nu-i. Astăzi noi am pus această problemă şi clopotniţa şi bisericile acelea dărîmate de comunişti, de păgîni or să fie, cu ajutorul oamenilor şi cu ajutorul statului, construite şi restituite rostului lor, pentru slujbă.

E.S.: Care a fost reacţia populaţiei la acest dezastru? Cum s-au înmormîntat oamenii în aceste locuri? Şi după 1945, din cîţi copii s-au născut – şi pînă acum s-au născut milioane – cam ce procent a fost botezat?

IPS V: Cînd s-au închis bisericile... Se închideau în primul rînd bisericile din orăşele şi din satele mai mari şi rămîneau acele biserici înspre care, se poate spune, nu era nici un drum şi erau undeva la o margine. Asta se făcea special aşa, ca să se închidă singure cu timpul, că lumea n-o să vină la aceste biserici depărtate. Era o hîrtie a conducerii ca să se facă în felul acesta. Şi iată, cînd era timpul să se boteze cineva, era invitat preotul, dar nu avea dreptul să vină acasă, chiar dacă era un copilaş bolnav. După canoanele noastre, se dă voie, dacă un copil e bolnav, să vină preotul acasă şi să-l boteze. Aşa drepturi n-au mai avut preoţii în vremea aceea. Şi dacă veneau la biserică să boteze, trebuia să se înregistreze, şi mulţi erau nevoiţi să-şi boteze copii pe ascuns, şi preoţii botezau pe ascuns şi fără să înregistreze, oamenii nu dădeau voie să fie înregistraţi, pentru că dacă îşi înregistra copilul la biserică, atunci peste două-trei zile era chemat la sovietul sătesc, la raion îl chemau pe om, şi pe urmă nu mai primea salariu, nici premieri, era persecutat... Iar dacă avea o funcţie – că erau şi membri de partid care-şi botezau copiii –, era scos, şi din partid era scos, şi transferat la un post mai mic. Iar în privinţa morţilor, a răposaţilor, aici se făcea aşa: dacă preotul era în stare să înmormînteze, venea să înmormînteze mortul... pentru că fiind o singură biserică şi un singur preot la 20 sau 25 de sate, dacă în ziua aceea erau mai mulţi morţi, el se ducea la unul, că la toţi nu se putea duce. Şi atunci, duminica sau într-o zi de sărbătoare, se făcea slujbă, şi acolo aducea lumea puţină ţărînă, şi pe ţărîna aceea se slujea, şi pe urmă o lua lumea şi o ducea la morminte. Iată aşa a fost.

E.S.: Ca cititorii să poată înţelege dimensiunile reale ale acestui dezastru, vă rog să-mi permiteţi să rememorăm aici cîteva date din istoria Bisericii Basarabiei în ultimii 200 de ani. La 1812, cînd Basarabia este trecută pentru prima dată în graniţele Imperiului Rus, eparhia Basarabiei număra 935 de biserici, o mănăstire şi 24 de schituri. La 1851, sub ţar, existau 944 de biserici. La 1913, tot sub ţar, erau 1124 de biserici şi 30 de mănăstiri şi schituri. Între 1918 şi 1940, cînd Basarabia era reintegrată României, existau 1090 de biserici, 29 de mănăstiri şi schituri şi cîteva mii de preoţi. Atîtea biserici şi atîţia preoţi a surprins în Basarabia ocupaţia sovietică în 1940. În 1988, în Moldova sovietică, mai rămăseseră, cum aţi spus, 194 de biserici în funcţie, o mănăstire şi 500 de preoţi şi călugări. Cifrele acestea mărturisesc dezastrul abătut asupra bisericii ortodoxe aici.

IPS V: Da. Acum, slavă Domnului, iată, în doi

ani şi jumătate, se poate spune că s-au deschis peste 600 de biserici. În ziua de astăzi, noi avem în jur de 820 de comunităţi înregistrate, în care 770 de biserici funcţionează, fiindcă încă multe se construiesc. Şi aici putem mulţumi preşedinţilor de colhozuri şi sovhozuri, care dau mult ajutor. La început au fost distruse multe biserici, iar acum se spune că ei se căiesc, se căiesc pentru conducătorii care au fost în timpurile acelea, şi construiesc acum multe biserici.

E.S.: Există în istoria Bisericii Basarabiei un moment cutremurător în tragedia generală a anilor 1940 şi '45-47: omorîrea preoţilor sau deportatrea lor în lagărele din Siberia, ceea ce e totuna, pentru că puţini s-au mai întors, restul zac în morminte comune fără cruce în pămîntul Siberiei. V-aş ruga să vorbiţi despre acestă cutremurătoare soartă a clerului din Basarabia. Unde au dispărut cele cîteva mii de preoţi înregistraţi în 1940?

IPS V: După anii '40, cînd Biserica s-a unit cu Biserica Rusă, preoţii care au mai rămas pe timpurile acelea, dar nu numai preoţii, ci şi ceilalţi oameni, au fost urmăriţi şi, numai pentru că tatăl sau bunicul său a fost om mai văzut în sat, mai bogat în primul rînd, a fost – aşa cum vorbesc aici în Basarabia – „ridicat", a fost luat de aici şi dus în Siberia, în lagăre. Nimeni nu-l întreba şi nici nu-i da un răspuns pentru ce l-a luat... numai pentru aceea că era credincios sau cineva din familia lui era mai avut, avea o stare mai bună! Şi iată că şi din Basarabia au fost ridicaţi sute şi mii de preoţi şi credincioşi şi duşi în Siberia, pe la Vorkuta. Chiar şi anul trecut am avut aici un preot, părintele Gheorghe Armaşu, un preot ştiut şi stimat aici în Moldova, care a fost în jur de 10 ani la Vorkuta. Şi am vorbit cu dînsul, şi l-am întrebat eu: Părinte, cum era acolo viaţa şi pentru ce au fost duşi oamenii din Moldova acolo? Şi el mi-a răspuns: Vlădică, au venit noaptea, nimeni nu m-a întrebat nimic, am fost ridicat împreună cu soţia, dus în Siberia şi cînd am întrebat de ce, mi-au răspuns în limba rusă *„vrag naroda"*, adică duşmanul poporului, or, ce fel de duşman pot fi eu poporului, eu care-l trag la biserică şi-l învăţ de bine? Şi iată, acolo, sărmanii preoţi, care au fost cu sănătatea mai bună, au rezistat şi au ajuns să vină înapoi, care nu, şi-a dat viaţa pe la Belomorkanal, la nord, pe acolo şi în alte locuri. Spre durerea noastră, foarte puţini preoţi s-au mai întors aici în Basarabia. Iar cînd s-a pus problema reabilitării, ei înşişi au spus, chiar părintele Armaşu a spus: Dumnezeu cu dînşii, nu mai vreau să fiu reabilitat, Domnul vede ce au făcut ei pentru noi şi ce am făcut noi pentru dînşii. Noi mai avem preoţi care au rămas în viaţă, care mai slujesc şi acum la altarele bisericeşti şi care pot povesti despre viaţa care au dus-o ei acolo. De la ei ştim şi noi. Erau bătuţi, fugăriţi, prigoniţi. Iarna, în frigurile acelea mari şi pe zăpadă îi scoteau desculţi, fără nici o cizmă sau încălţări, luau nişte obiele şi-şi înfăşurau picioarele ca să nu îngheţe de frig. Aşa au dus-o. Şi, pe urmă, cînd s-au terminat anii cîţi au trebuit să stea la închisoare, tot n-au avut voie să se întoarcă încoace, în Basarabia, ci au fost obligaţi să mai lucreze acolo cîţiva ani încă, să-i distrugă cu totul, să uite ei de Moldova, să uite cu totul de Basarabia. Toţi spun că aceasta a fost politica lui Stalin. Nu ştiu, ades mă gîndesc că poate Stalin nu ştia de toate acestea, pentru că aşa cum ştiu eu istoria lui Stalin, el însuşi a terminat seminarul la Tbilisi, în Gruzia, şi nu-mi vine să cred că a putut el să-i asuprească chiar aşa pe preoţi. Dar timpul arată că aşa a fost.

E.S.: Se încearcă acum să se facă ceva pentru clerul sacrificat în lagăre şi închisori? Mă gîndeam şi la un monument, o simplă cruce aici în Basarabia, ca o dată pe an să fie cinstită cu rugăciune amintirea acestor martirizaţi. Se încearcă, poate cu ajutorul Patriarhiei de la Moscova, să se afle de urma acestor oameni? Măcar numele lor şi pe unde au dispărut? Orice oaste îşi caută prizonierii şi morţii şi le trece numele în cartea neamului, iar preoţii sînt ostaşi ai Domnului şi ai spiritualităţii!

IPS V: Doi ani în urmă, la Patriarhia de la Moscova, a fost înfiinţată o comisie care se ocupă special de preoţii deportaţi şi duşi în Siberia sau alte locuri. Împreună cu comisia aceea lucrează un preot de aici din Moldova, pe nume Vasile Panas, care se ocupă în comi-

sie de preoţii din Basarabia. Comisia se adună cam o dată la două luni şi anul trecut, cu acordul unanim al membrilor, a luat hotărîrea ca toţi preoţii care şi-au dat viaţa şi au rămas în pămîntul Siberiei, înainte de Postul Mare să fie într-o zi pomeniţi toţi. Iar în bisericile în care ei au slujit, în acea biserică, să se pună monumentul lui sau un bust şi la fiecare slujbă să fie el, preotul martir, pomenit. Şi toţi preoţii aceia – noi am făcut şi o listă foarte mare, cu toţi preoţii şi credincioşii de aici din Moldova care au fost în Siberia şi şi-au dat viaţa acolo, a şi fost tipărită într-un ziar de aici –, toţi preoţii aceia să fie pomeniţi la toate slujbele. Mai ales pomeniţi în satele unde ei au slujit. Aşa este.

E.S.: Un vers din imnul nostru al românilor spune: „Preoţi cu crucea în frunte! Căci oastea e creştină", subliniind şi recunoscînd nobilul rol al Bisericii şi clerului în emanciparea naţională, culturală şi morală. Din această perspectivă aş dori să vorbiţi despre rolul şi soarta clerului basarabean, acestă „intelighenţie" – a satelor mai ales – formată în trecut cu studii înalte teologice, în facultatea de la Chişinău, în seminariile de la Iaşi, Chişinău, Bucureşti, unii la Kiev, Odessa, Sankt Petersburg chiar. Odată cu dispariţia acestei colectivităţi culte, în grija cui au rămas oamenii? Cine i-a înlocuit pe preoţi în misiunea lor morală şi spirituală?

IPS V: Chiar aşa cum aţi spus dvs., sînt cu crucea în frunte şi cu crucea pe piept. O cruce o duce cu sine, altă cruce o duce împreună cu poporul, fiindcă el este învăţătorul, el este păstorul, el este cel care răspunde pentru sufletele oamenilor, fiindcă, dacă pentru om în general se poate spune că răspunde statul şi societatea, apoi pentru starea sufletului omului răspunde preotul şi depinde de dînsul cum duce turma care-i este încredinţată de către arhiereu sau, cum spunem noi, de către Hristos, şi cînd la judecată el o să vină, o să trebuiască să deie socoteală pentru fiecare suflet. Şi eu mă bucur foarte mult că acum, aici, la noi în Basarbia, s-au întors cu faţa la noi şi membri parlamentului şi guvernului, se poate spune într-un cuvînt: conducerea republicii. Şi nu numai preoţii-s cu crucea, dar putem spune că şi Moldova-i cu crucea în frunte, fiindcă, iată, pe stemă, vulturu-i cu crucea în cioc şi... cu crucea să biruim! cu crucea vom birui.

E.S.: Pînă la 1940, a existat în Basarabia, la Chişinău, o înaltă facultate de teologie, au existat seminarii. Preoţii, în genere, s-au pregătit la Iaşi şi în multe centre, cum am mai amintit. După 1940, după 1945, de fapt, a mai existat vreo şcoală, un seminar, posibilităţi de studiu, de pregătire a clerului?

IPS V: Pînă în anul 1989, la noi nu a existat nici un seminar, nici o şcoală spirituală, fiindcă toate au fost închise, iar tinerii au fost nevoiţi să studieze la Sankt Petersburg, atunci Leningrad, la Zagorsk, lîngă Moscova şi la Odessa, fiindcă şi Academia şi Seminarul din Kiev au fost închise atunci, au fost desfiinţate chiar. În anul 1989, la noi, lîngă mănăstirea Căpriana, a fost deschisă o şcoală spirituală, în care studenţii învaţă timp de un an de zile. Un an de zile este puţin, fiindcă pregătirea unui preot bun cere cel puţin cinci ani de zile. Patru ani la seminar, patru la Academie, apoi unii la doctorantură. Iar aici au fost pregătiţi, în 1989-1990, 70 de tineri, iar anul acesta au terminat 86 de tineri, din care 70 se preoţesc. Noi ştim că ei nu au pregătirea aceea pe care trebuie să o aibă un preot, dar ieşim din situaţia grea în care ne aflăm, fiindcă s-au deschis 600 de biserici, ori pentru 600 de biserici, 600 de preoţi într-un an de zile, noi nu putem să pregătim. Şi iată, anul acesta, noi ne-am adresat guvernului şi parlamentului, care au ascultat rugămintea noastră şi acum s-a deschis Facultatea teologică pe lîngă Universitatea de Stat din Chişinău, unde am primit 51 de tineri. Mulţi dintre ei sînt cu studii superioare încheiate şi acum or să studieze încă cinci ani de zile. Şi necăutînd la aceea că am deschis aici Facultatea, or să meargă să înveţe şi în România – la Iaşi şi la Galaţi, la Alba Iulia – un număr de studenţi în fiecare centru...

E.S.: La Sibiu, nu?

IPS V: Şi la Sibiu. Apoi, la mănăstirea Agapia or să fie fetele noastre, tinerele noastre care or să înveţe să fie dăscăliţe. Aşa că avem ajutor din partea României, foarte mare.

E.S.: E bine că Patriarhia ajută şi în domeniul

acesta. Legat de pregătire, în această perioadă 1940-1989, cărţi de cult, teologice, pentru preoţi, s-au tipărit?

IPS V: Nici în limba română nu s-a tipărit, nici în aşa-numita limbă moldovenească - fiindcă limba moldovenească era cu litere chirilice pînă anul trecut. N-a fost tipărit nimic. În 1980 a fost înfiinţată o comisie ca să tipărească un *Molitvelnic*, un *Trebnic* şi undeva zece ani a tot fost pregătit şi iată că anul trecut abia l-am tipărit. Nu aveam posibilităţi, ba nu aveam hîrtie, ba nu aveam dreptul să tipărim. Iar acum, mulţumire Domnului, am adus multe cărţi din România, şi multe cărţi, din cele mai necesare pentru credincioşi, am tipărit aici la Chişinău, am în vedere cărţi de rugăciune.

E.S.: Patriarhia Română nu v-ar putea ajuta, mai ales cu cărţile de slujbă, pentru preoţi, pentru că au tipografie şi la Iaşi, şi la Sibiu, şi la Bucureşti, tipografii care ar putea să vă dea carte pentru trebuinţele Bisericii?

IPS V: Ei ne ajută mult pe noi, şi chiar, pentru că noi sîntem mai bogaţi în iconiţe şi cruciuliţe, împreună cu economul eparhiei, domnul Ion Vulpe, încărcăm totdeauna un camionaş cu iconiţe şi cruciuliţe şi ducem în România, facem un schimb, şi de acolo aducem cărţi. Şi cărţile le dăm în parohii. Iată aşa ieşim din situaţie.

E.S.: În Basarabia a existat un foarte bogat fond de carte bisericească, în mănăstiri. Apoi era fondul de carte al Facultăţii de teologie din Chişinău şi bănuiesc că şi fondul de carte al Mitropoliei din Chişinău. Ce s-a întîmplat cu acest fond de carte?

IPS V: Foarte multe cărţi de aici s-au pierdut în timpul războiului, chiar şi arhiva eparhială care a fost aici... Noi nu avem nimic, din istoria noastră nu s-a păstrat nimic. A fost numai un muzeu în oraş, în care sînt şi cărţi, multe cărţi bisericeşti, iar eu cred că în viitor, dacă am deschis Facultatea acum, poate o să organizăm pe lîngă ea o bibliotecă specială cu carte bisericească şi o să-i rugăm pe dînşii să ne restituie cărţile acelea, o să ne adresăm preoţilor la care s-au mai păstrat unele cărţi, ca să avem totuşi o bibliotecă a noastră, republicană, bisericească...

E.S.: Şi la populaţia basarabeană din Regat ar mai putea fi cărţi, la preoţii de aici care s-au refugiat în 1940 în Vechiul Regat. Şi am impresia că şi facultatea de teologie de aici a reuşit să-şi evacueze o parte din cărţi... Nu puteţi face un apel către cei care au plecat cu carte, şi au păstrat-o, şi o mai au, să o restituie fondului de carte basarabean?

IPS V: Doi preoţi din România mi s-au adresat mie şi mi-au spus: Vlădică - aşa mă numesc ei -, dacă dvs. deschideţi o bibliotecă pe lîngă un seminar sau pe lîngă facultatea de teologie, în Chişinău, eu, toate cărţile care le am, vreo 12000 de cărţi, le întorc încoace, numai cu o singură condiţie: dacă biblioteca aceea va purta numele mitropolitului Gavril Bănulescu Bodoni. Eu sînt de acord şi aştept ajutorul.

E.S.: În Basarabia există mai multe comunităţi minoritare - ruşi, bulgari, ucraineni, găgăuzi - majoritatea ortodocşi. În ce limbă îşi ţin slujbele? Bisericile lor au fost dărîmate ca şi cele româneşti, care este situaţia lor acum?

IPS V: Pînă nu de mult, în toate bisericile din Moldova se slujea în limba slavonă şi în limba română. Acuma, în satele româneşti se slujeşte în limba română. Iar satele care sînt ucrainene - am în vedere nordul Moldovei şi sudul Moldovei înspre regiunea Odessa -, acolo, în satele acelea, se slujeşte în limba slavonă, iar pentru găgăuzi şi pentru bulgari numai, se adaugă cîte o ectenie în limba lor maternă. Iaca aşa se slujeşte...

E.S.: Oamenii pot asculta slujba în limba lor...

IPS V: Da, eu cred că nu-s obijduiţi cu nimic. Chiar şi în oraşul Chişinău avem o biserică cu hramul Sfîntului Mucenic Gheorghe, în care se săvîrşeşte slujbă în limba slavonă, pe care ruşii o cunosc foarte bine, şi în limba rusă.

E.S.: Alte biserici - catolică, protestantă, evanghelică - au parohii în Basarabia? Care este situaţia lor şi cui sînt subordonate?

IPS V: Chiar în Chişinău este o biserică catolică, în care pînă nu de mult se săvîrşea slujba în limba latină, iar preotul de acolo, Xşonţul - aşa cum îl numim noi - s-a adresat către conducerea lor, cu rugămintea să se săvîrşească slujba în limba română. Şi astfel de binecuvîntare ei au primit.

E.S.: Şi cui sînt subordonate?

IPS V: Conducerea lor este în Ţările Baltice, în primul rînd, apoi la Papa de la Roma.

E.S.: Există o problemă foarte importantă pentru starea Bisericii, aici în Basarabia. Pînă la 1940 a existat un patrimoniu al Bisericii. Averile ei – pămînturi, lacuri, păduri –, toate au fost naţionalizate după 1945. La fel şi preoţilor li s-a luat tot: case, pămînt, ale parohiei, ale lor personale. Guvernul Moldovei intenţionează acum să repare ceva din acestă deposedare a Bisericii şi a clerului? În parlament se discută în zilele acestea legea fondului funciar. Este prevăzută Biserica în articolele acestei legi?

IPS V: Da, pentru că, iată, mănăstirea Căpriana a fost restituită Bisericii şi anul trecut noi ne-am adresat parlamentului şi i-au fost restituite şi 23 de hectare de pămînt. Chiar anul acesta, primăvara, ne-au fost restituite clădirile mănăstirii de la Saharna. S-a dat şi pămînt, nu tot pămîntul, dar pentru că era primăvară şi trebuia semănat, s-au dat 6 hectare. Şi în viitor, clădirile, pămînturile toate cîte au fost ale bisericilor şi ale mănăstirilor, vor exista ca problemă pentru legiuitori, tocmai pentru a fi restituite. O să fie un punct special în lege.

E.S.: O altă problemă. Cum bine ştiţi, pînă la 1940, educaţia religioasă la români s-a făcut în şcoală, grija pentru starea morală a populaţiei se manifesta din anii copilăriei. Evident, în perioada comunistă, aşa ceva nu a mai fost posibil, iar grija pentru educaţia religioasă a copiilor a rămas bunicilor şi puţinilor preoţi rămaşi. Cred că generaţii întregi – mai ales copiii şi tinerii – sînt într-o totală confuzie, atît în ceea ce priveşte istoria religiei, cît şi cunoştinţele religioase. Are Biserica intenţia să intervină într-un fel în acestă educaţie? V-aţi gîndit la introducerea unui curs facultativ de religie în şcoli?

IPS V: Acum, mulţumire Domnului, cu mare bucurie putem spune că avem dreptul ca iarăşi preotul să vină la şcoală, să ţină lecţii acolo cu copilaşii. Aceasta se realizează mai ales prin şcolile duminicale. Cu părere de rău însă, trebuie să spunem că nu avem încă un program după care preotul să ţină lecţiile. Noi am vorbit cu preoţii să-şi ia întotdeauna cu ei cărticica numită *Mica Biblie*, care este cel mai bun manual pentru a învăţa copilaşii. Şi sperăm ca în viitor să pregătim şi preoţi cu studii superioare, ca să fie ei şi adevăraţi preoţi, şi adevăraţi învăţători pentru aceşti copii. Ne bucurăm că avem şcolile duminicale. Chiar şi în oraşul Chişinău este una, unde nu numai că se învaţă, dar se şi cîntă Sfînta Liturghie. La biserica Sf. Dumitru din oraş, unde slujeşte un preot tînăr, părintele Paul Boşcevschi, sînt în jur de 60 de copilaşi. Chiar după Paşti, am săvîrşit o sfîntă slujbă acolo şi copilaşii au şi cîntat slujba, de la început şi pînă la sfîrşit.

E.S.: Se leagă speranţa pentru renaşterea Bisericii din Basarabia de emanciparea naţională, de independenţă? Se leagă aceste speranţe de Bisericile europene? V-aţi gîndit să vă adresaţi patriarhiiolor ortodoxe – a Rusiei, Constantinapolului, Bulgariei, Iugoslaviei, României –, Bisericii catolice din ţările care au suferit acelaşi iad cu noi, Consiliului ecumenic, pentru a sprijini pe lîngă ţările şi guvernele europene dreptul la libertate a acestei schingiuite Basarabii?

IPS V: Da, sînt foarte bucuros că pe data de 27 august, Moldova a devenit stat suveran şi ţară independentă, şi chiar de aceea peste două zile eu plec la Moscova, la Patriarhul Moscovei Alexei al II-lea, cu un raport în care mă adresez cu cererea să dea independenţă Bisericii din Moldova, fiindcă nu se poate să fie statul independent, iar Biserica supusă cuiva. Canonic, da, noi trebuie totuşi să ne supunem unei Biserici, unei Patriarhii, dar eu plec acum cu un raport ca să binecuvînteze ca Biserica din Moldova să devină autonomă, conducerea să fie aici pe loc. Şi eu cred că Patriarhul va da o atare binecuvîntare.

E.S.: Şi să vă adresaţi, ştiu eu, Bisericilor din ţările europene ca să sprijine recunoaşterea independenţei Moldovei?

IPS V: În primul rînd, trebuie, după canoanele noastre bisericeşti, să mă adresez Patriarhului de care depind. Noi depindem de Biserica din Moscova, trebuie mai întîi să mă adresez către dînsul şi pe urmă... Şi aici vreau să mulţumesc Patriarhului României, Preafericitul Teoctist, pentru că atunci cînd a devenit Moldova stat

independent, el a scris o adresare către toţi patriarhii din lumea ortodoxă ca să susţină independenţa Moldovei, iar în viitor şi autonomia Bisericii din Moldova.

E.S.: Istoria ultimilor 50 de ani ai Basarabiei este o cutremurare, se dovedeşte a fi mai mult o istorie a schingiuirii omului şi sufletului lui. Pregătindu-mă pentru discuţia cu Înalt Prea Sfinţia Voastră. mi-am adus aminte cîteva cuvinte ale lui Mihai I, Regele românilor, care spunea undeva despre om şi devenirea lui: „Ceea ce sîntem e darul dat de Dumnezeu nouă. Ceea ce devenim este darul nostru către Dumnezeu"[1] După atîta înstrăinare de propria noastră fiinţă, mai sîntem noi, părinte, un dar către Dumnezeu? ce-am făcut noi cu darul dat de Dumnezeu nouă? şi ce speranţă ne mai poate mîntui?

IPS V: Ne pare bine că dvs. aţi citit şi citat aceste sfinte cuvinte şi cred că pînă acum toţi credincioşii au rămas credincioşi adevăraţi, că au trecut vreme de 50 de ani, 70 de ani, printr-un foc şi ca aurul cînd trece prin foc – el se curăţă şi rămîne totuşi aur –, aşa şi sufletele omeneşti au trecut prin multe ispite, prin multe neînţelegeri, şi au biruit. Iată că acum, prin biruinţa aceasta, ei s-au întors înspre Hristos, înspre Domnul, fiindcă, săvîrşind eu slujbe prin sate, am auzit de multe ori vorbe ca: „Iată, Domnul nu ne aude, Domnul s-a întors cu spatele la noi.". Nu-i corect, noi l-am uitat pe Dumnezeu, şi chiar de multe ori cei care erau credincioşi se temeau să-şi pună pe piept sfînta cruce ca să nu-i vadă prietenul şi să nu spună la poliţie ca să fie arestat... De aceea, eu cred că acum cînd noi am ajuns aceste sfinte zile, cînd noi avem libertate, şi sufletească, şi trupească, trebuie să ne adresăm către bunul Dumnezeu ca el să binecuvînteze acest timp, să-l prelungim de acum şi pînă în veac. Şi să fim împreună cu bunul şi sfîntul Dumnezeu, pentru că sîntem copiii lui, sîntem daţi pe pămînt şi trebuie să ne adresăm în orice clipă, în orişice moment către Dînsul ca să ne binecuvînteze pe noi toţi, numai pentru viaţă bună, fericită, pentru pace, pace în familie, pace în ţară, pace peste tot pămîntul.

E.S.: Dacă aveţi un gînd asupra căruia nu m-am gîndit eu să vă întreb, pentru creştinii de pe cele două maluri ale Prutului... vă rog...

IPS V: Se poate spune că fiind o Moldovă – o Moldovă pe partea dreaptă a Prutului şi o Moldovă pe partea stîngă a lui – şi mai este şi Bucovina, tot pe partea dreaptă şi pe partea stîngă –, cred că ea va fi una şi în viitor. O să fie un stăpîn, o conducere, o Biserică... Fiindcă în toţi aceşti ani noi am fost despărţiţi cu un rîu – un rîu mititel care, din păcate, a aşezat vrăjmăşie între noi –, pentru că noi am fost aceiaşi fraţi şi pe partea dreaptă şi pe partea stîngă şi această despărţire a fost artificială... Aşa se poate spune... Şi credem că în viitor, şi noi, precum copiii cei mici, facem primii paşi, poate îi facem corect, poate necorect, ne împiedicăm, dar totuşi ne sculăm şi mergem înainte. Şi cred că în viitor, Basarabia va fi împreună cu România, cum a şi fost.

Chişinău, 4 octombrie 1991

VALERIU MATEI
poet, istoric
președintele Comisiei parlamentare pentru mass-media, Republica Moldova

„Noi sîntem o parte integrantă a României, trup din trupul ei și integrarea noastră în spațiul comunității europene poate avea loc numai în cadrul națiunii și a statului român."

Elena Siupiur: Apelez la istoricul Valeriu Matei pentru a încerca să lămurim cititorului român motivațiile de fond, reale, care au mobilizat poporul acesta într-un efort uriaș de autodeterminare. Întrebarea este dacă această mișcare basarabeană este doar o mișcare centrifugă de desprindere dintr-un imperiu multinațional – țarist pravoslavnic mai întîi, comunist „pravoslavnic" apoi – sau este, de fapt, o mișcare centripetă spre spațiul comunității democratice europene? Care forță este mai evidentă, cea de desprindere sau aceea de aderare?

Valeriu Matei: Mișcarea de eliberare națională din teritoriile românești ocupate și anexate este în egală măsură o mișcare centrifugă și o mișcare centripetă. Consider că este necesar să examinăm această mișcare la diferitele ei etape. În perioada inițială, din 1987 și pînă astăzi, dominantă a fost mișcarea centrifugă, dar *evident*, nu în absența celei de-a doua mișcări, centripete, care s-a născut în mod firesc în cadrul acestui proces de desprindere din imperiul sovietic. Imperiul, creat prin violență și crime împotriva popoarelor și a multor state vecine, nu putea dăinui prea mult, el nu avea nici o justificare morală, cum n-au avut-o nici alte imperii. Revoluția bolșevică a reușit să stăvilească procesul de dezmembrare a Imperiului Țarist prin sînge și violență, prin impunerea unei ideologii false în esență, dar de o mare vigoare distructivă, ce a reușit pentru 72 de ani să inducă în eroare mai multe popoare, să creeze iluzia unei noi comunități, chiar a unui nou popor. Exploatarea popoarelor, atît din punct de vedere economic, cît și spiritual, s-a efectuat prin impunerea unei politici de asimilare forțată, camuflată cu o ideologie de pseudo-prietenie și internaționalism. Această politică de violare a tendințelor etnostabilizatoare ale fiecărui popor, ale fiecărei națiuni, nu a putut să nu ducă la cataclismul de astăzi. Fiind student, am avut neplăceri pentru faptul că am spus într-o discuție că nu va trece mult timp și această așa-zisă comunitate nouă – poporul sovietic – va plesni ca o bulă de săpun, iar statul sovietic se va dezagrega. Mai tîrziu, am fost exmatriculat de la aspirantură – de la Facultatea de istorie a Universității Lomonosov din Moscova –, sub învinuirea de antisovietism și naționalism...

E.S.: Așa vă trebuia!

V.M.: Tendințele centripete, de integrare în spațiul comunității europene prin realizarea unității noastre național-statale, sînt tot mai mult prezente în noua etapă a mișcării de eliberare națională a românilor din teritoriile ocupate și anexate, etapă ce a început la sfîrșitul lui august 1991, odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova. Este un proces firesc și legic pentru o parte integrantă a unei națiuni, ruptă cu forța de la matca ei. Nu putem vorbi, în cazul Basarabiei, de o situație similară cu a celor trei state baltice care, la 1940, erau state separate. Noi sîntem parte integrantă a Țării, trup din trupul ei și integrarea noastră în spațiul comunității europene poate avea loc numai în cadrul națiunii și a statului român. Tendința de integrare cu Țara există, acesta este idealul pe care îl vom realiza, în etapa istorică ce vine. Dominantă pentru epoca de după reîntregire, va fi aceea de integrare în comunitatea europeană. Astăzi, tendința centrifugă, aceea de desprindere din imperiul sovietic, este realizată practic, dar nu pentru toate teritoriile românești ocupate și

anexate în 1940, fiindcă acest teritoriu a fost supus în august-noiembrie 1940 unui proces de dezmembrare. Judeţele din sudul Basarabiei, apoi judeţul Hotin, nordul Bucovinei şi Ţinutul Herţei au fost trecute atunci arbitrar sub jurisdicţia Ucrainei.

E.S.: Adică, să credem că trăsătura dominantă a mişcării basarabene este cea de mişcare naţională?

V.M.: Nu doar o mişcare naţională. Este o mişcare de eliberare naţională, fiindcă ea se desfăşoară pe un teritoriu ocupat şi anexat de un imperiu în condiţii vitrege, de forţă. Aceste lucruri sînt cunoscute. În toate ţările, în condiţii similare, aceste mişcări au avut un caracter de eliberare naţională şi totodată un caracter democratic, fiindcă procesul de eliberare naţională este însoţit şi de revendicări democratice. Mişcarea de eliberare naţională din Basarabia a promovat chiar de la începutul ei revendicări democratice. Odată cu revendicările de ordin naţional – limba de stat, grafia latină – s-au impus şi au fost adoptate, la insistenţele Frontului Popular din Moldova, care s-a constituit ca nucleu al mişcării de eliberare naţională, un şir de acte legislative menite să asigure drepturile omului şi cetăţeanului, drepturile concetăţenilor noştri de alte naţionalităţi. Republica Moldova a aderat la pactele internaţionale ale drepturilor omului, la Declaraţia universală a drepturilor omului, la alte acte adoptate la Conferinţele pentru Securitate şi Cooperare în Europa.

E.S.: Să cred atunci că răspunsul la întrebarea „ce forţă este mai evidentă?" ar fi: aceea de aderare la lumea modernă europeană?

V.M.: Ca cetăţean, nu mă pot bucura de toate drepturile omului şi ale cetăţeanului dacă nu sînt garantate drepturile neamului din care fac parte. Nu pot să mă bucur de toate drepturile, neavînd dreptul la studii în limba maternă, dreptul de acces la cultura naţională, la istoria naţională, dreptul de a purta numele pe care l-am moştenit din moşi-strămoşi şi alte asemenea drepturi. Aceste probleme sînt fatal legate între ele.

E.S.: Deşi românii, slavă Domnului, sînt autodefiniţi ca naţiune şi recunoscuţi ca atare de foarte multă vreme, de ce acum, în această mişcare de desprindere din imperiu, Republica Moldova sau populaţia dintre Prut şi Nistru trebuie să lupte pentru redobîndirea însemnelor naţionale, pentru autodefinirea naţională? De ce în această parte a Europei, o parte dintr-o naţiune trebuie să reia acest proces? care s-a mai consumat odată în istorie! de ce acest efort? de ce o parte a unei naţiuni a dobîndit mentalitatea de minoritate care trebuie să-şi afirme caracterul de naţiune?

V.M.: Românii luptă pentru lichidarea efectelor şi consecinţelor ocupaţiei sovietice. Sîntem una din naţiunile Europei care încă nu a trecut printr-o epocă îndelungată de unitate naţional-statală, epocă prin care au trecut naţiunile şi statele Europei înainte de a începe procesul actual de integrare economică. E nevoie să reconstituim statul naţional-unitar, să făurim o societate civilă democratică, să consolidăm nucleul naţiunii române şi să-i asigurăm o perioadă îndelungată de prosperare. Acest proces început la 1918 a fost curmat în 1940...

E.S.: În Basarabia...

V.M.: Nu numai în Basarabia, fiindcă fără Basarabia, nordul Bucovinei şi Ţinutul Herţei trupul naţiunii române rămîne schilodit. La 1918, s-a realizat pentru o perioadă de 22 de ani integritatea naţiunii române şi efectele acestei unităţi – în toate sferele vieţii social-economice, politice şi spirituale – nu s-au lăsat aşteptate. Pentru o naţiune mare, ca cea română, etapa a fost prea scurtă. Nu s-a produs pînă la capăt acel rodaj ce trebuie să aibă loc în sînul fiecărei naţiuni. Perioada de prosperare a naţiunii române, de impunere a propriului stil în cultura europeană, abia începuse. Integrarea noastră firească în concertul naţiunilor mari ale Europei a fost curmată brusc prin ocupaţia sovietică şi comunistă. Lupta pentru redobîndirea însemnelor şi calităţilor esenţiale ale naţiunii noastre nu este o luptă de dragul simbolurilor. Acum, mai mult ca niciodată, este necesar un proces de conştientizare a dramelor fundamentale prin care a trecut neamul nostru, a condiţiilor sale de existenţă actuală în numele unui viitor la care avem drepturi de netăgăduit.

E.S.: Mă refeream la Basarabia în special...

V.M.: În Basarabia, chiar lupta pentru însemnele naţionale n-a fost o luptă de dragul simbolurilor, atît în perioada ocupaţiei ţariste care a durat 106 ani, cît şi în aceşti ultimi 51 de ani de ocupaţie sovietică. Toate însemnele naţionale au fost distruse cu desăvîrşire de regimul de ocupaţie. A fost, la fel, metodic distrusă şi exclusă din uz limba română, a fost metodic distrusă conştiinţa naţională. Au fost marginalizate valorile culturii naţionale, marea lor majoritate fiind chiar interzise. Mişcarea de eliberare naţională nu putea să nu înceapă cu revendicarea drepturilor fireşti ale limbii române, pentru că un popor, o naţiune, sînt vii atîta timp cît este vie limba lor. Mişcarea pentru oficializarea limbii române, pentru reintroducerea alfabetului latin, au unit şi au consolidat forţele românilor din Basarabia, confirmînd încă o dată vitalitatea şi capacitatea regăsirii de sine a neamului nostru, acea „trezire din somn de moarte" cum spune poetul Alexie Mateevici. Această primă victorie a mişcării de eliberare naţională a dat peste cap toate invenţiile „partinicei istoriografii sovietice moldoveneşti" şi a pretinşilor „savanţi-lingvişti" făcuţi în laboratoarele partidului comunist şi ale KGB-ului...

E.S.: În materie de fantezii...

V.M.: În materie de fantezii, aparatul comunist-sovietic a avut realizări mai multe, dar experienţa diabolică efectuată asupra românilor din teritoriile ocupate şi anexate este unică...

E.S.: Şi tragică...

V.M.: Nici unui alt popor, în toate imperiile cîte au existat pînă acum, nu i-a fost impus să-şi urască propriul nume, să urască numele limbii sale materne. În sufletele multor români a fost implantat un hău de românofobie. Cuvîntul „român" a fost pus totdeauna, chiar şi în manualele şcolare, înainte de cuvîntul „fascist". S-a trîmbiţat mereu: „cotropitorii româno-fascişti ai Basarabiei" şi „eliberatorii sovietici şi ruşi". Această politică monstruoasă a slobozit rădăcini adînci şi otrăvitoare în sufletele unor oameni simpli şi neavizaţi, crescuţi sub regimul sovietic de ocupaţie. Chiar în sferele cele mai de sus ale puterii ne ciocnim astăzi cu acest fenomen al românofobiei. Foştii nomenclaturişti comunişti, cultivatori profesionişti ai virusului românofobiei, mai deţin încă importante pîrghii ale puterii şi nici prin gînd nu le trece să-şi ceară cel puţin iertare pentru crimele ce le-au făcut împotriva neamului nostru.

E.S.: Nu-i cumva mai mult o teamă firească? ştiu eu? ...decît românofobie? ...după atîţia ani de cultivare a unei mentalităţi anumite?...

V.M.: Există, la mulţi români de aici, o gravă deformare a conştiinţei naţionale. Este şi un mare handicap pe care-l resimt mulţi, chiar intelectuali, intelectuali care nu-şi văd locul în contextul culturii române. Sînt convins că acest proces va fi depăşit, va fi depăşită această mentalitate. Astăzi, depinde de intelectualii din Basarabia să fie depăşite condiţiile handicapului care a fost impus şi le-a fost impus. Numai prin integrarea în cultura română, această ramură a culturii române din Basarabia şi din nordul Bucovinei are şanse de a exista, chiar dacă o perioadă acest handicap va persista, iar valorile vor fi sub nivelul cerinţelor. Oricum, există destule opere care vor rezista şi se vor putea integra cu succes în contextul culturii române, fără a putea fi considerate ca un fenomen provincial. Cele mai multe opere create în Basarabia în anii de ocupaţie sînt marcate de nonvaloare şi de handicapul spiritual, ce nu este decît un derivat al regimului imperial de opresiune...

E.S.: Iertaţi-mă, dar şi în literatura română de dincolo de Prut, în momentul de faţă, la capătul celor 50 de ani, există o foarte mare producţie literară care poate fi considerată provincială, handicapată...

V.M.: ...cu o uşoară spoială filologică...

E.S.: Fiecare literatură naţională din zona noastră, a fostului lagăr comunist, ca să-i spunem aşa, are această parte care nu mai rezistă din nici un punct de vedere. Nu înţeleg de ce basarabenii trebuie să-şi facă un plus de complexe cu literatura lor... impusă lor... să o scrie...

V.M.: Bineînţeles că există şi în literatura română – dacă e să ne referim doar la literatură – multe opere de conjunctură, de compromis

cu regimul, dar aceste opere au cel puţin o ţinută filologică, să-i spun aşa, care, bineînţeles, nu le îndreptăţeşte existenţa. În acelaşi timp însă, există un Marin Preda, un Nichita Stănescu, valori care nu pot fi contestate. Şi în literatura din Basarabia există valori autentice, chiar în aceleaşi generaţii, ale lui Marin Preda şi Nichita Stănescu, dar aici există, ca şi în ţară, o producţie de colaborare cu regimul de ocupaţie, cu regimul comunist, o producţie de denigrare a propriei noastre istorii şi a neamului nostru, romane de genul *Badea Cosma, Tovarăşul Vanea* sau *Codrii*. Există, totodată, şi un mare handicap lingvistic. Alte opere, chiar din cele scrise cu sentiment naţional, reflectînd mai veridic realităţile basarabene, sînt marcate de handicapul lingvistic.

E.S.: Dar, din altă perspectivă privind lucrurile, am un gînd care, trebuie să recunosc că mi-a venit aici în Basarabia... toată această literatură este... reprezintă unul din documentele cele mai autentice despre epoca prin care am trecut noi ca oameni, malaxorul prin care am trecut. Şi ea, citită, dă imaginea cea mai reală – chiar şi prin monstruozitatea pe care o conţine – de ceea ce s-a întîmplat cu oamenii în acest spaţiu supus unei presiuni nemaiîntîlnite în istorie. Fiica lui Tudor Vianu, elevă fiind, l-a întrebat odată pe tatăl ei despre o carte: merită citită? este bună? Şi Tudor Vianu i-a răspuns „este bună şi chiar de n-ar fi, citeşte-o, şi dintr-o carte proastă înveţi ceva". Şi raportată la existenţa noastră culturală de pînă acum, cred că toată literatura reprezintă un autentic document, fie unul estetic, fie unul etic, moral al existenţei noastre.

V.M.: Bineînţeles că fiece carte este o mărturie a epocii, şi din fiece carte învăţăm ceva, cel puţin învăţăm cum nu trebuie să scriem. E de fapt un lucru pe care noi, scriitorii tineri din Basarabia, l-am învăţat aici cu prisosinţă, încă de pe băncile şcolii... Operele clasicilor literaturii române nu erau incluse în programa şcolară, excepţie făcînd doar unele opere ale lui Eminescu şi Creangă, şi acestea interpretate proletcultist. Am cunoscut foarte tîrziu opera lui Lucian Blaga, a lui Tudor Arghezi, George Bacovia sau a lui Nichita Stănescu. Deşi, de la sfîrşitul anilor '60, în librării nu se mai vindea nici o carte românească, intelectualii făceau rost de ele fie de la Moscova sau Leningrad, fie de la Novosibirsk, Omsk sau Irkutsk. Cu toate acestea, la noi s-a înregistrat un fenomen cu totul specific: avînd acasă biblioteci de literatură română, citind în limba română, mulţi dintre scriitori şi-au scris totuşi opera într-o limbă română aproximativă. Cauzele acestui fenomen rezidă în lipsa unui mediu lingvistic, în excluderea limbii române din multe sfere ale vieţii şi, bineînţeles, este un rezultat al efortului nu îndeajuns de susţinut al unora dintre intelectuali de a depăşi handicapul lingvistic din Basarabia. În totalitatea ei, literatura şi limba română din Basarabia nu se poate înscrie în contextul lingvistic şi stilistic al literaturii române contemporane – în ceea ce are, bineînţeles, ea mai bun. E o problemă care necesită un studiu amănunţit. Acum, însă, nu este nici timpul şi nu există nici condiţiile necesare pentru o abordare globală a ei. Spiritul rusesc, bun pentru Rusia, e moleşitor pentru noi, mai ales cînd vine înmănuşat în manifestul partidului comunist. El a pătruns în toate sferele vieţii spirituale şi a înălţat pe soclu deşertul asiatic prin care bîntuie doar patimi nomade. Timp de 12 ani, cît am locuit mai aproape de deşertul tătarilor, a trebuit să fac eforturi ca să menţin aprinsă candela limbii române. În cei aproape patru ani, cît am stat, după excluderea mea de la doctorantură, la fosta mănăstire Noul Ierusalim, nu lăsam să treacă nici o zi fără să citesc o carte în limba română. Ruperea de Ţară, exilul, e ca un drum fără capăt, pe care-l parcurgi împreună cu disperarea şi speranţa...

E.S.: Frumos spus, mai ales că speranţa venea din cărţi...

V.M.: În acelaşi timp, dacă vorbim de literatură, e meritul scriitorilor din generaţia anilor '60 de a fi readus limba literară în albia ei firească. Lupta desfăşurată în ultimii ani pentru oficializarea limbii române şi reintroducerea alfabetului latin creează condiţiile necesare lichidării handicapului dublu – cel al conţinutului şi cel al formei. În Ţară, există mai mult un handicap ce ţine de conţinut, şi vorbesc de scriitorii buni

E.S.: Mă refeream la Basarabia în special...

V.M.: În Basarabia, chiar lupta pentru însemnele naţionale n-a fost o luptă de dragul simbolurilor, atît în perioada ocupaţiei ţariste care a durat 106 ani, cît şi în aceşti ultimi 51 de ani de ocupaţie sovietică. Toate însemnele naţionale au fost distruse cu desăvîrşire de regimul de ocupaţie. A fost, la fel, metodic distrusă şi exclusă din uz limba română, a fost metodic distrusă conştiinţa naţională. Au fost marginalizate valorile culturii naţionale, marea lor majoritate fiind chiar interzise. Mişcarea de eliberare naţională nu putea să nu înceapă cu revendicarea drepturilor fireşti ale limbii române, pentru că un popor, o naţiune, sînt vii atîta timp cît este vie limba lor. Mişcarea pentru oficializarea limbii române, pentru reintroducerea alfabetului latin, au unit şi au consolidat forţele românilor din Basarabia, confirmînd încă o dată vitalitatea şi capacitatea regăsirii de sine a neamului nostru, acea „trezire din somn de moarte" cum spune poetul Alexie Mateevici. Această primă victorie a mişcării de eliberare naţională a dat peste cap toate invenţiile „partinicei istoriografii sovietice moldoveneşti" şi a pretinşilor „savanţi-lingvişti" făcuţi în laboratoarele partidului comunist şi ale KGB-ului...

E.S.: În materie de fantezii...

V.M.: În materie de fantezii, aparatul comunist-sovietic a avut realizări mai multe, dar experienţa diabolică efectuată asupra românilor din teritoriile ocupate şi anexate este unică...

E.S.: Şi tragică...

V.M.: Nici unui alt popor, în toate imperiile cîte au existat pînă acum, nu i-a fost impus să-şi urască propriul nume, să urască numele limbii sale materne. În sufletele multor români a fost implantat un hău de românofobie. Cuvîntul „român" a fost pus totdeauna, chiar şi în manualele şcolare, înainte de cuvîntul „fascist". S-a trîmbiţat mereu: „cotropitorii româno-fascişti ai Basarabiei" şi „eliberatorii sovietici şi ruşi". Această politică monstruoasă a slobozit rădăcini adînci şi otrăvitoare în sufletele unor oameni simpli şi neavizaţi, crescuţi sub regimul sovietic de ocupaţie. Chiar în sferele cele mai de sus ale puterii ne ciocnim astăzi cu acest fenomen al românofobiei. Foştii nomenclaturişti comunişti, cultivatori profesionişti ai virusului românofobiei, mai deţin încă importante pîrghii ale puterii şi nici prin gînd nu le trece să-şi ceară cel puţin iertare pentru crimele ce le-au făcut împotriva neamului nostru.

E.S.: Nu-i cumva mai mult o teamă firească? ştiu eu? ...decît românofobie? ...după atîţia ani de cultivare a unei mentalităţi anumite?...

V.M.: Există, la mulţi români de aici, o gravă deformare a conştiinţei naţionale. Este şi un mare handicap pe care-l resimt mulţi, chiar intelectuali, intelectuali care nu-şi văd locul în contextul culturii române. Sînt convins că acest proces va fi depăşit, va fi depăşită această mentalitate. Astăzi, depinde de intelectualii din Basarabia să fie depăşite condiţiile handicapului care a fost impus şi le-a fost impus. Numai prin integrarea în cultura română, această ramură a culturii române din Basarabia şi din nordul Bucovinei are şanse de a exista, chiar dacă o perioadă acest handicap va persista, iar valorile vor fi sub nivelul cerinţelor. Oricum, există destule opere care vor rezista şi se vor putea integra cu succes în contextul culturii române, fără a putea fi considerate ca un fenomen provincial. Cele mai multe opere create în Basarabia în anii de ocupaţie sînt marcate de nonvaloare şi de handicapul spiritual, ce nu este decît un derivat al regimului imperial de opresiune...

E.S.: Iertaţi-mă, dar şi în literatura română de dincolo de Prut, în momentul de faţă, la capătul celor 50 de ani, există o foarte mare producţie literară care poate fi considerată provincială, handicapată...

V.M.: ...cu o uşoară spoială filologică...

E.S.: Fiecare literatură naţională din zona noastră, a fostului lagăr comunist, ca să-i spunem aşa, are această parte care nu mai rezistă din nici un punct de vedere. Nu înţeleg de ce basarabenii trebuie să-şi facă un plus de complexe cu literatura lor... impusă lor... să o scrie...

V.M.: Bineînţeles că există şi în literatura română – dacă e să ne referim doar la literatură – multe opere de conjunctură, de compromis

cu regimul, dar aceste opere au cel puţin o ţinută filologică, să-i spun aşa, care, bineînţeles, nu le îndreptăţeşte existenţa. În acelaşi timp însă, există un Marin Preda, un Nichita Stănescu, valori care nu pot fi contestate. Şi în literatura din Basarabia există valori autentice, chiar în aceleaşi generaţii, ale lui Marin Preda şi Nichita Stănescu, dar aici există, ca şi în ţară, o producţie de colaborare cu regimul de ocupaţie, cu regimul comunist, o producţie de denigrare a propriei noastre istorii şi a neamului nostru, romane de genul *Badea Cosma, Tovarăşul Vanea* sau *Codrii*. Există, totodată, şi un mare handicap lingvistic. Alte opere, chiar din cele scrise cu sentiment naţional, reflectînd mai veridic realităţile basarabene, sînt marcate de handicapul lingvistic.

E.S.: Dar, din altă perspectivă privind lucrurile, am un gînd care, trebuie să recunosc că mi-a venit aici în Basarabia... toată această literatură este... reprezintă unul din documentele cele mai autentice despre epoca prin care am trecut noi ca oameni, malaxorul prin care am trecut. Şi ea, citită, dă imaginea cea mai reală – chiar şi prin monstruozitatea pe care o conţine – de ceea ce s-a întîmplat cu oamenii în acest spaţiu supus unei presiuni nemaiîntîlnite în istorie. Fiica lui Tudor Vianu, elevă fiind, l-a întrebat odată pe tatăl ei despre o carte: merită citită? este bună? Şi Tudor Vianu i-a răspuns „este bună şi chiar de n-ar fi, citeşte-o, şi dintr-o carte proastă înveţi ceva". Şi raportată la existenţa noastră culturală de pînă acum, cred că toată literatura reprezintă un autentic document, fie unul estetic, fie unul etic, moral al existenţei noastre.

V.M.: Bineînţeles că fiece carte este o mărturie a epocii, şi din fiece carte învăţăm ceva, cel puţin învăţăm cum nu trebuie să scriem. E de fapt un lucru pe care noi, scriitorii tineri din Basarabia, l-am învăţat aici cu prisosinţă, încă de pe băncile şcolii... Operele clasicilor literaturii române nu erau incluse în programa şcolară, excepţie făcînd doar unele opere ale lui Eminescu şi Creangă, şi acestea interpretate proletcultist. Am cunoscut foarte tîrziu opera lui Lucian Blaga, a lui Tudor Arghezi, George Bacovia sau a lui Nichita Stănescu. Deşi, de la sfîrşitul anilor '60, în librării nu se mai vindea nici o carte românească, intelectualii făceau rost de ele fie de la Moscova sau Leningrad, fie de la Novosibirsk, Omsk sau Irkutsk. Cu toate acestea, la noi s-a înregistrat un fenomen cu totul specific: avînd acasă biblioteci de literatură română, citind în limba română, mulţi dintre scriitori şi-au scris totuşi opera într-o limbă română aproximativă. Cauzele acestui fenomen rezidă în lipsa unui mediu lingvistic, în excluderea limbii române din multe sfere ale vieţii şi, bineînţeles, este un rezultat al efortului nu îndeajuns de susţinut al unora dintre intelectuali de a depăşi handicapul lingvistic din Basarabia. În totalitatea ei, literatura şi limba română din Basarabia nu se poate înscrie în contextul lingvistic şi stilistic al literaturii române contemporane – în ceea ce are, bineînţeles, ea mai bun. E o problemă care necesită un studiu amănunţit. Acum, însă, nu este nici timpul şi nu există nici condiţiile necesare pentru o abordare globală a ei. Spiritul rusesc, bun pentru Rusia, e moleşitor pentru noi, mai ales cînd vine înmănuşat în manifestul partidului comunist. El a pătruns în toate sferele vieţii spirituale şi a înălţat pe soclu deşertul asiatic prin care bîntuie doar patimi nomade. Timp de 12 ani, cît am locuit mai aproape de deşertul tătarilor, a trebuit să fac eforturi ca să menţin aprinsă candela limbii române. În cei aproape patru ani, cît am stat, după excluderea mea de la doctorantură, la fosta mănăstire Noul Ierusalim, nu lăsam să treacă nici o zi fără să citesc o carte în limba română. Ruperea de Ţară, exilul, e ca un drum fără capăt, pe care-l parcurgi împreună cu disperarea şi speranţa...

E.S.: Frumos spus, mai ales că speranţa venea din cărţi...

V.M.: În acelaşi timp, dacă vorbim de literatură, e meritul scriitorilor din generaţia anilor '60 de a fi readus limba literară în albia ei firească. Lupta desfăşurată în ultimii ani pentru oficializarea limbii române şi reintroducerea alfabetului latin creează condiţiile necesare lichidării handicapului dublu – cel al conţinutului şi cel al formei. În Ţară, există mai mult un handicap ce ţine de conţinut, şi vorbesc de scriitorii buni

care au fost obligaţi să scrie opere de compromis, în schimb nu a existat acest handicap al stilului care este la noi. Oricum, eu nu pot să citesc marea majoritate a operelor din literatura aşa zisă sovietică, sau cum îi zic eu *savietică saţialistă maldaviniască*, este imposibil să le poţi citi. Poate doar aşa, dintr-o curiozitate şi ca să te distrezi. Nu vorbesc de opere care s-au impus: ale lui Ion Druţă, Vasile Vasilache, Vladimir Beşleagă, Serafim Sakka, în proză sau poezia lui Grigore Vieru, Leonida Lari şi a altor poeţi mai tineri; vorbesc de acea producţie de masă, romane şi cicluri de romane despre care se spunea că au făcut epoci ale revoluţiei proletare în colonia noastră.

E.S.: Revin la istoricul şi politologul Valeriu Matei, adică vreau să vă scot de pe calea literaturii şi să vă readuc la ideea mişcării naţionale şi a statului naţional. Credeţi că este statul naţional forma cea mai sigură şi fermă pentru atingerea societăţii civile de tip european modern? Şi care sînt trăsăturile pe care statul naţional le educă şi le stabilizează la membrii săi pentru a-i face capabili pentru o societate democratică, civilă, general europeană?

V.M.: De fapt nu este o întrebare, sînt mai multe şi vom reveni pe parcurs. Mai întîi, eu aş vorbi numai în calitate de istoric şi poate de om politic şi *nu* de politolog, pentru că acum la noi s-a produs iarăşi o confuzie gravă: adică toţi specialiştii în această bizară simbioză a istoriei fostului partid comunist cu istoria unei ştiinţe despre ceea ce nu există şi nu poate exista: „komunismul", se numesc acum, la noi, politologi. Eu refuz să fiu, în acest caz, politolog. Dar ca istoric, şi poate cu intuiţie de poet, aş spune că, într-adevăr, statul naţional este forma cea mai sigură care poate să faciliteze edificarea unei societăţi civile de tip modern. Şi pe urmă, un alt model, deocamdată omenirea nu a propus, iar ceea ce este acum în Europa ne-a demonstrat că singura formă prin care s-a ajuns la acea societate civilă a fost statul naţional unitar. Şi am mai spus că ţările Europei au ajuns la necesitatea integrării economice, culturale numai în urma evoluţiei acestor popoare în cadrul statelor naţionale. Mai ales pentru noi, cei din teritoriile ocupate şi anexate, cei care au fost rupţi din matca neamului, este singura cale de evoluţie. Fiindcă a trece direct din feudalismul sovietic la societatea civilă, democratică este o naivitate şi ceva demn de tot hazul. Şi mai cred că statul naţional este cel care are capacitatea de a asigura realizarea acelei dimensiuni necesare societăţii civile moderne, şi anume: siguranţa individului ca parte a întregului, a naţiunii.

E.S.: O conştiinţă a identităţii...

V.M.: ...a identităţii care poate fi realizată pentru fiecare individ în parte numai în cadrul statului naţional. Iar românii care au fost rupţi cu forţa din componenţa Ţării tind spre Unire, spre reintegrare, pentru că simt că în această zonă nu se pot realiza, fiecare în parte ca individ şi ca parte componentă a unei entităţi mai mari decît în cadrul statului naţional unitar, în albia firească a neamului şi a culturii lui. De altminteri, cred că acest proces care are loc acum în întreaga Europă de est şi sud-est este reflexul de respingere tocmai a acelui efect nivelator pe care l-au avut imperiile în acest spaţiu şi este o tendinţă firească.

E.S.: De ce federaţiile politice multinaţionale nu mai au şi nu pot să mai aibă şanse şi succes moral în această zonă a imperiilor, în acest moment de desfacere a imperiilor ideologice de tip feudal cu o naţiune dominantă politic? Care sînt cauzele care fac mai puternică mişcarea de refuz a federaţiei şi o întăresc pe aceea de repliere în graniţele statului naţional?

V.M.: Federaţia ca formă politică exclude posibilitatea existenţei în cadrul ei a unor state suverane. Este un nonsens, pentru că federaţia, în forma ei clasică, este un stat unitar. Republica Federală Germană nu este un stat care să cuprindă state suverane, în toate aceste landuri locuind în majoritate germani care s-au asociat ţinînd cont de anumite tradiţii istorice. Sau America. Este un stat multinaţional, dar nu cu existenţa unor naţiuni care să aibă propriul lor teritoriu, care să aibă propria lor tradiţie de statalitate, cuprinzînd în ele părţi ale unor popoare rupte din cadrul firesc al statelor lor naţionale unitare. Federaţia sovietică a fost ceva simulat, acest imperiu a

fost de fapt un stat centralizat cu o naţiune dominantă, cu o ideologie de centralizare draconică. Această formă nu putea să dureze prea mult, pentru că era axată pe distrugerea naţiunilor celorlalte, pe dizolvarea nucleului fiecărei naţiuni existente în acest imperiu cu mască federativă. Atît din punct de vedere moral, cît şi politic, şi chiar economic, această federaţie nu mai poate avea sorţi de izbîndă în viitor...

E.S.: ...oricît se încearcă...

V.M.: S-a încercat trecerea la o confederaţie şi acum se încearcă păstrarea acestui imperiu sub o altă formă, a Comunităţii Statelor Independente, dar care, cred, că...

E.S.: ...eşuează şi ea...

V.M.: Ideea nu şi-a găsit expresia politico-juridică, un document substanţial. Problema este ca această Comunitate a Statelor Independente să nu evolueze iarăşi spre imperiu, spre dictatura unei naţiuni mai mari, spre impunerea anumitor criterii, atît de comportament, cît şi de convieţuire în cadrul ei. Dacă se va insista şi pe mai departe pe unitatea monetară, pe unitatea legislaţiei, a armatei etc., atunci vom avea de-a face cu un alt stat unitar-centralizat, cu o altă faţadă a imperiului. În cazul federaţiilor, eu cred totuşi că această idee nu mai poate fi viabilă acum pentru această zonă a Europei şi cred că istoria şi-a dat verdictul.

E.S.: Voiam să vă întreb, referitor la situaţia din Basarabia, dacă aceste mişcări minoritare care tind să mărunţească noul stat format în cîteva stătuleţe autonome au o justificare, au vreo legitimitate de fond, atunci cînd practic depăşesc drepturile fireşti ale minorităţii şi tind spre stat în stat?

V.M.: Ele au îndreptăţire numai în măsura în care poate fi îndreptăţită revolta colonizatorilor în propriile lor colonii. Stăpînii de ieri, veniţi de aiurea, nu se pot împăca cu gîndul că nu mai pot stăpîni...

E.S.: Au venit cu conştiinţa de stăpîni...

V.M.: Au venit cu conştiinţa de stăpîni şi acum nu se mai simt bine. Smirnov – director de întreprindere, Rîbakov – la fel, Bolşakov – la fel. Să le spunem pe nume: oameni de mafie internaţională, care au dominat tot timpul! Cine sînt toţi aceştia? Actualul primar de la Tiraspol – fost adjunct de prim ministru pe timpul lui Bodiul şi Grosul. Au guvernat, au dominat tot timpul, iar astăzi nu se pot împăca cu noua stare a lucrurilor. Ei nu sînt nici ruşi, nici ucrainieni, nici kirghizi, nici tadjici, nici marţieni, ei sînt pur şi simplu *homo sovieticus*... Pentru ei, căderea regimului comunist, a ideologiei comuniste este o mare dramă...

E.S.: Şi atunci au îmbrăţişat cauza minorităţilor ca să...

V.M.: Cauză nu există, pentru că nu există minoritate propriu-zisă... Este o dramă pentru ei, dar noi nu putem de dragul lor să creăm o nouă Internaţională! Alta este problema găgăuzilor, care au fost rusificaţi cu forţa, şi au început reclamarea unui stat autonom, cu ciudăţenia de a-şi reclama limba rusă drept limbă de stat! Un neam care şi-a pierdut limba...

E.S.: Care vorbeşte limba turcă... şi nu cred că şi-a pierdut-o! Şi pentru că sîntem la această problemă, aş vrea să vă gîndiţi la o nuanţă: credeţi că statul naţional este astăzi creuzetul mişcărilor minoritare? le provoacă? sau mişcările minoritare sînt proprii doar statelor care s-au desprins, mai devreme sau mai tîrziu, din imperii? că sînt un reflex de respingere a unei unităţi nivelatoare, cum a fost în imperiu? Şi mă gîndesc la diferite mişcări, nu numai la Basarabia, adică tot estul şi sud-estul Europei este frămîntat de astfel de probleme.

V.M.: Nu cred că statul naţional este un creuzet al mişcării minoritare, dar că aceste mişcări minoritare sînt doar un rezultat al dominaţiei imperiilor, şi este adevărată partea a doua a întrebării dvs. Mişcările „minoritare" sînt proprii mai ales statelor şi popoarelor care se desprind din imperii. Tendinţa firească a naţiunilor de a deveni naţiuni integre şi libere a trezit totdeauna furiile imperiale care au provocat şi au stimulat mişcările antinaţionale, pe cele minoritare. Adevărul este însă că numai într-un stat naţional unitar, minorităţile naţionale îşi pot realiza propriile aspiraţii la autonomie culturală. Una este mişcarea minorităţilor, a grupurilor etnice de a-şi revendica aceste drepturi în condiţiile în care naţiunea autohtonă, de bază, este constituită într-un stat

naţional, aceasta este o mişcare firească, şi cu totul altceva sînt mişcările separatiste în condiţiile mişcării de eliberare naţională, de reintegrare cu Ţara a unei părţi a naţiunii cum sîntem noi, care este ea însăşi o minoritate naţională lipsită de drepturi ce luptă cu un imperiu...

E.S.: ...în cadrul imperiului...

V.M.: Noi înşine nu dispunem de acele drepturi pe care conlocuitorii de alte naţionalităţi le revendică. Este o problemă foarte complicată, pentru că noi nu sîntem liberi, şi nefiind liberi, nu putem să dăm libertate altora. Altceva este în cadrul unui stat naţional, unde însuşi statul este obligat să respecte drepturile minorităţilor şi este generos şi frumos să le acorde şi să respecte aceste drepturi.

E.S.: Mă gîndeam la această tendinţă de stat în stat, de autonomii statale care se manifestă în tot imperiul şi care marchează şi Basarabia acum.

V.M.: Această mişcare a fost provocată de centrul imperial pentru a ţine în tuşă popoarele ce-şi revendică libertatea. Imperiul a recurs şi la această pîrghie. Care este corelaţia dintre minoritate şi stat? Pentru constituirea unui stat, este nevoie de o bază politico-juridică reală. Sînt necesare anumite condiţii pentru a constitui un stat. Statul nu apare atunci cînd voieşte cineva să-şi realizeze ambiţiile de lider. Este un lucru pe care astăzi ar trebui să-l conştientizăm, cel puţin să ne dăm seama că nu se poate... Spre exemplu, această Transnistrie, care nu are nici o bază politico-juridică şi nici bază etnică şi nici bază teritorială. Toate argumentele inventate de separatişti atîrnă în aer. Nu poate exista un stat fantomă între un stat românesc puternic şi unul ucrainean...

E.S.: Şi dacă totuşi rămîne Republica Moldova stat de sine stătător, „o nouă statalitate" – cuvînt foarte iubit aici la Chişinău în multe cercuri?

V.M.: Ca stat de sine stătător, Republica Moldova poate exista, dar pentru o anumită perioadă, într-o etapă de tranziţie. Este firesc ca în Republica Moldova, unde locuiesc români, care au fost rupţi cu forţa din componenţa statului român unitar, să existe o mişcare pentru reunire, reintegrare. Românii din această zonă nu se pot realiza fiecare în parte ca individ şi ca parte componentă a unei entităţi mai mari, decît în componenţa unui stat unitar, în albia firească a culturii şi a neamului. Cred că acest proces care are loc acum în toată Europa de sud-est, este şi un reflex de respingere a acelui efect nivelatoriu pe care-l au imperiile aici.

E.S.: Am insistat asupra acestor probleme pentru că în cercetările mele am ajuns la o concluzie – de care începusem să mă îndoiesc, dar care pare a se confirma în ultima vreme –, şi anume că orice revoluţie eşuează în trăsăturile propriului ei autor, a poporului care o face, eşuează în trăsăturile vitale ale grupurilor morale care participă la ea sau care o preiau din mers. Venind acum la evoluţiile din ultimii doi ani din România şi în special din Basarabia, cum aţi comenta aceste evoluţii din perspectiva concluziei mele? Ce trăsături şi ale căror grupuri morale se impun în momentul de faţă în mişcarea basarabeană? De ce? E temporar sau e de durată?

V.M.: Multe revoluţii au eşuat într-adevăr în trăsăturile propriului lor autor şi a poporului care a făcut-o, în trăsăturile vitale ale grupurilor morale care participă la ea sau o preiau din mers. Şi dacă e să vorbim despre revoluţia care a fost cel mai mult trîmbiţată şi care a fost luată ca punct de referinţă pentru noua epocă istorică...

E.S.: ...revoluţia mare din octombrie...

V.M.: ... această revoluţie a fost înfăptuită sub auspiciile unei ideologii falimentare ab initio, care, totuşi, a avut o foarte mare vitalitate, tocmai pentru că a ştiut să exploateze anumite slăbiciuni ale fostului imperiu, dar nu pentru a-l distruge ca imperiu, ci pentru a-l menţine, pentru a-l perpetua la o nouă treaptă...

E.S.: Deci a eşuat tot în ideea imperială!

V.M.: Această revoluţie care părea că a pornit împotriva Imperiului Ţarist, împotriva exploatării, împotriva acelei „închisori a popoarelor" cum îi spunea Lenin, a eşuat exact în acelaşi lucru. Imperiul s-a transformat într-o închisoare mult mai feroce, cu efecte dezastruoase pentru toate popoarele din cadrul lui şi pentru

toate naţiunile. S-a realizat o distrugere masivă a suporturilor esenţiale ale naţiunilor din acest imperiu, distrugerea suporturilor morale, pentru că, dacă în Imperiul Ţarist ideologia dominantă mai era corectată de creştinismul ortodox care, între noi fie spus, a facilitat şi el politica de asimilare prin Biserică şi şcoală, aici, acum, ideologia comunistă, neînfrînată de nimic, s-a transformat într-un instrument de spălare masivă a creierelor, adică a fost o operă de distrugere a spiritualităţii, a culturii, tradiţiilor, moralei, de vehiculare a unor idei absurde, de violare a bazei etnosurilor, de distrugere a solidarităţii morale interne. Şi toate acestea pentru a crea o contrafacere, un aşa-zis popor sovietic, de fapt nişte grupuri morale fără apartenenţă la o cultură, grupuri anaţionale, care au perpetuat şi impus noncultura şi pseudovalorile... Vă amintiţi, desigur, de etapa iniţială de distrugere furioasă a tot ce a existat pînă atunci, de negare a mersului firesc al istoriei...

E.S.: Deci revoluţia din octombrie verifică această concluzie. Dar actuala revoluţie?

V.M.: Actuala revoluţie, nu ştiu dacă este cu adevărat o revoluţie, dar, mă rog, este un proces de accelerare a evoluţiei istorice... este de fapt o revenire a popoarelor şi naţiunilor la starea lor firească şi cred că în acest sens, actuala revoluţie are mai multe şanse de a evolua spre constituirea unor state viabile, care, într-un viitor, se vor putea integra la un alt nivel, aşa cum vedem astăzi integrîndu-se Europa occidentală. Această revoluţie poartă în ea trăsăturile morale ale grupurilor care au declanşat-o, a acelei părţi a naţiunii care a fost stindardul autoconservării identităţii umane şi naţionale, dar totodată poartă în sine şi trăsăturile grupurilor morale pe care s-au sprijinit regimurile totalitare.

E.S.: Deci grupurile morale moştenite, care se autoconvertesc?

V.M.: Şi care-şi lasă amprenta. Mai ales în mentalitatea naţiunilor, a popoarelor, le simţim presiunea. Din acest punct de vedere, cred că lichidarea consecinţelor morale ale regimurilor totalitare va fi un proces de durată. Avem nevoie de mulţi ani pentru revenirea la normalitate a oamenilor, pentru asumarea de către oameni a unor deprinderi de convieţuire într-un stat democratic, de drept. De fapt, nici nu prea e clar, în momentul de faţă, încotro vor evolua naţiunile, popoarele...

E.S.: Aici, în Basarabia, revoluţia este continuată de aceleaşi grupuri morale care au început-o? sau au intervenit alte grupuri morale?

V.M.: În Basarabia, revoluţia au început-o intelectualii. Şi a început ca o mişcare de eliberare naţională, de revenire la firesc, de reîntregire cu Ţara, cu neamul, şi a fost purtată de acele pături ale populaţiei româneşti care nu şi-au pierdut conştiinţa naţională, care au gîndit mereu la necesitatea realizării idealurilor naţionale. Nu trebuie uitată cea de-a doua latură a acestei mişcări: problemele sociale, politice, ecologice care au adus şi alte forţe, dar nucleul, nucleul iniţial a rămas.

E.S.: Toate grupurile morale din Basarabia sînt în...

V.M.: Nu, bineînţeles că nu toate grupurile morale au fost prinse, angajate, mai bine zis, în revendicările noastre iniţiale, care au ţinut de limbă, de alfabet, de tricolor...

E.S.: ...şi care au fost împlinite.

V.M.: Au fost împlinite, dar pe parcurs, cînd s-a pus problema împlinirii idealului reîntregirii, unele grupuri s-au separat de noi, tocmai acele grupuri asupra cărora a lucrat cu succes ideologia comunist imperială. Sper că nu pentru multă vreme s-au separat de noi, că vor înţelege ireversibilitatea căii pe care am pornit. Adevărul, oricît de bizar ar fi, este că scindarea a survenit cînd a fost luată în discuţie reforma social-economică. Aici au fost atinse anumite interese, iar păturile legate de sistemul economic şi social al trecutului au reacţionat, au vrut păstrarea vechiului sistem. Apoi a intervenit şi problema naţională, neînţelegerile în ceea ce priveşte soluţia. Aceste pături, care pînă mai ieri luptau pentru păstrarea Moldovei în componenţa imperiului sovietic, s-au reorientat şi s-au transformat în apărători ai independenţei Republicii Moldova, dar independenţă nu faţă de imperiu, ci faţă de România. În felul acesta au înţeles ei declaraţia de independenţă care, în fond, a fost elaborată de

cercurile democratice din Moldova şi proclamată iniţial la cea de-a doua Mare Adunare Naţională din 16 decembrie 1990, Adunare care a fost pregătită şi organizată de Frontul Popular din Moldova. E un lucru care trebuie ştiut că pe parcursul acestor ani, singura organizaţie politică şi care a avut un program politic serios şi care a fost realizat pînă la ora actuală, a fost Frontul Popular din Moldova. Tot Frontul Popular a venit acum şi cu programul imediat următor, firesc, adică acela de reintegrare cu Ţara, de reîntregire a Ţării, de lichidare a efectelor şi consecinţelor pactului Ribbentrop-Molotov pentru România şi poporul român. Munca esenţială va trebui să fie în direcţia înlăturării deformărilor survenite în conştiinţa naţională pe parcursul ultimelor decenii. În acest sens, cred că este foarte important cum vor evolua evenimentele în Ţară, dacă în Ţară se va ameliora situaţia social-economică...

E.S.: Prin „Ţară" numiţi România?

V.M.: Ţară cînd spun, totdeauna am în vedere România. Fireşte, trebuie să existe astăzi o idee care să fie asumată de întreaga societate românească şi în numele acestui ideal va trebui pentru o perioadă să renunţăm la multe ambiţii, la momente subiective ce ne despart.

E.S.: Sînt oameni politici – şi vă număraţi printre cei fermi în această convingere – care consideră posibilă împlinirea ţelurilor mişcării de emancipare numai prin revenirea în graniţele statului român, în reunirea cu ţara. Întrebarea mea este cu două feţe. Prima: care sînt argumentele dvs. în favoarea urgentării acestui act politic? şi care sînt primejdiile care pasc Moldova singură, aflată brusc în graniţa unei alianţe panslave orgolioase şi nervoase, în mijlocul unui imperiu nedezintegrat încă? Care sînt posibilităţile de apărare şi autoapărare ale Basarabiei în cadrul statului român unitar, reintegrat el însuşi spaţiului moral european? Cea de-a doua faţă a întrebării ar fi: să ne gîndim şi la primejdiile impactului reunirii cu ţara asupra populaţiei trecute prin foarte multe schimbări stressante, dramatice, chiar – în ultimele decenii. Credeţi că este realist acum, în actuala conjunctură politică şi actuala mentalitate din ambele societăţi, actul reîntregirii? Nu există prea multă neîncredere în orice şi în tot la oamenii din societăţile noastre acum? şi cîtă putere are românofobia – de care mi s-a vorbit şi chiar dvs. aţi vorbit de ea – educată la basarabeni de către puterea sovietică?

V.M.: Da, e o întrebare ca o frază din Marquez... şi nu înţeleg de ce trebuie explicat faptul că împlinirea ţelurilor acestei mişcări poate fi realizată doar prin reunirea cu Ţara... pentru că acesta este scopul mişcării de integrare cu Ţara din care am fost smulşi! pentru că o mişcare de eliberare naţională – în cazul nostru: *mişcare într-un teritoriu românesc ocupat şi anexat* –, dacă este o mişcare onestă, care gîndeşte la destinul populaţiei din aceste ţinuturi, dar şi la destinul poporului nostru în general, nu poate avea alt ideal. Ar fi absurd să ne gîndim la reintegrarea în Europa fără reunirea cu Ţara. E o poveste frumoasă, dar nici măcar bună de adormit copiii, pentru că neamul românesc s-a integrat în Europa numai şi numai ca un neam firesc întregit, iar epoca de după marea Unire din 1918 este cea mai elocventă în acest sens. Apoi, personal, consider că neamul românesc şi România îşi au încă un frumos destin în viitor. Românii sînt una din cele mai mari naţiuni în această zonă a Europei, România este o ţară şi o lume cu tradiţii antice, medievale şi moderne care a avut de spus şi mai are de spus încă un cuvînt în concertul naţiunilor europene. Naţiunea română este naţiunea din această zonă care nu a dominat politic alte naţiuni şi state, şi, nedominînd politic, a reuşit totuşi să-şi impună anumite valori în cultură şi existenţa politică. Cît priveşte cele două feţe ale perspectivei Unirii şi care sînt argumentele urgentării acestui act, cred că argumentele de ordin politic ni le reliefează însăşi evoluţia evenimentelor din această zonă a lumii. Acest context geopolitic care se realizează în ultimul timp ne aduce suficiente dovezi că din punct de vedere economico-politic, societatea civilă europeană nu trebuie să încurajeze existenţa mai multor formaţiuni statale în cadrul aceleiaşi naţiuni. Este un lucru evident. Apoi, Republica Moldova, în felul în care economia ei a fost concepută în

imperiu, se află în situaţia de a nu avea astăzi un sistem viabil, un sistem economic care să constituie un circuit închis. Acesta este lucru cert. Din punct de vedere economic, nu va putea supravieţui. Cealaltă cale ar fi reorientarea spre fosta economie a imperiului. Bineînţeles, va trebui să avem relaţii fireşti cu această economie, dar nu ne putem integra în ea cu desăvîrşire! A insista pe această reintegrare cu economia imperiului este nerealist şi periculos. Este clar că acest spaţiu nu este spaţiul nostru firesc de evoluţie, de dezvoltare a naţiunii române. Ca stil şi cultură, noi ţinem de Europa şi ţinem de altă tradiţie, chiar dacă ţinem şi de acest orient prin religie, prin ortodoxism. Însă nu poate Republica Moldova singură să se integreze în această mare slavă. Ce facem? reluăm ideea de a face din a cincea parte a teritoriului Moldovei medievale o naţiune şi de a inventa o limbă moldovenească, cum s-a mai încercat? Şi s-a insistat în această aberaţie istorică! Din punct de vedere geografic, este mai convenabil pentru toată lumea ca noi să fim reintegraţi cu Ţara. Avem acelaşi specific al evoluţiei culturii şi economiei. Apoi, atît social, cît şi economic, situaţia în România este mai bună decît în Republica Moldova, dar nici economia românească fără Basarabia nu poate fi integră, totdeauna este cu o piesă lipsă. Cît priveşte economia Basarabiei, repet, nu poate rezista şi nu poate fi viabilă în felul în care a fost concepută în imperiu. Cît priveşte primejdiile care pasc Moldova singură, sînt primejdii multe, de diferite ordine şi ele se fac evidente. Se repetă, am mai spus-o, anul 1918, cu aceleaşi ameninţări, din aceleaşi direcţii, cu aceleaşi pericole... Singura posibilitate de garanţie, de apărare şi autoapărare este reintegrarea cu Ţara, pentru că în momentul în care nu ai o economie, nu ai practic structurile esenţiale ale unui stat...

E.S.: Mă gîndeam şi la alte aspecte, la apărarea fiinţei naţionale, a culturii, a trăsăturilor, caracterului acestui popor... Cincizeci de ani această populaţie a fost în afara graniţelor României şi a trecut printr-un malaxor îngrozitor, care a modificat foarte mult oamenii...

V.M.: Există probleme şi reţin cea de-a doua parte a întrebării dvs. Repet, singura garanţie este anume revenirea în albia culturii naţionale, a felului de-a fi al românilor, pentru că aici au fost impuse – şi sînt cunoscute – încă din sec. al XIX-lea, trăsături ale modului de existenţă rusesc... Şi pentru că vorbim de inconveniente, cred că societatea românească nefiind pe deplin pregătită, de nici o parte, pentru realizarea dezideratului Unirii, va trebui să existe foarte multă înţelegere, foarte multă indulgenţă în felul de a ne trata reciproc... Există şi alte probleme, chiar în mentalitatea românilor din Ţară. Ei nu ne înţeleg problemele pentru că şi acolo Basarabia a fost un subiect tabu, te trezeşti uneori întrebat „da' ce, în Basarabia se vorbeşte româneşte?".

E.S.: ...de aceea încerc să fac această carte...

V.M.: „De unde ştii româneşte?" m-a întrebat cineva. Vedeţi, există această neînţelegere, necunoaştere, nu se ştie nici în Ţară ceea ce s-a întîmplat aici. Aici există mai mult de patru milioane de români, asta nu-i o sută de mii, nu-i o jumătate de milion şi nu puteau, aceste patru milioane de români să dispară chiar atît de repede în această moară imperială, oricît de puternice pietre ar fi avut această moară şi oricît de hrăpăreaţă ar fi fost ea. Românii au rămas, s-au păstrat, au existat. Oricît de interzisă a fost cultura română, oamenii nu şi-au pierdut limba... Dar primejdiile impactului Unirii cu Ţara asupra populaţiei de aici există, pentru că experienţa diabolică la care au fost supuşi românii din teritoriile ocupate a avut efecte dramatice. S-a impus unei părţi de popor să-şi urască numele şi neamul, să-şi urască propria istorie. Nicăieri în altă parte nu a existat tentativa de a crea o limbă artificială, de a edita dicţionare numite „cuvîntelnice". A fost o experienţă unică, unică... Şi s-a reuşit, o parte din populaţie este afectată de acest virus al românofobiei. E ceva monstruos cînd oamenii îşi amintesc că jandarmul român le-a dat o palmă în perioada interbelică şi nu-şi amintesc că aproape un milion de români din aceste teritorii ocupate de sovietici au fost omorîţi, duşi în Siberia, de unde nu au mai revenit, au fost deportaţi, torturaţi...

E.S.: Aceasta este cifra deportărilor?
V.M.: În total, cu cei care au fost omorîţi prin înfometare, cu toţi cei care au fost striviţi de acest regim... Deci e ceva monstruos cînd oamenii au ajuns să considere că o palmă cîntăreşte mai greu decît aceste chinuri ale unui popor...
E.S.: De ce? de ce se consideră aşa? de ce se uită tot ce s-a întîmplat?
V.M.: Nu au uitat toţi, bineînţeles, dar a uitat acea pătură sovietizată, crescută în acest laborator prin spălarea sistematică a creierelor, printr-o propagandă feroce. Este o consecinţă tragică a ocupaţiei, despre care nu s-a prea scris şi vorbit.
E.S.: În acest caz, o unire prea bruscă cu ţara nu va fi stressantă?
V.M.: Va fi stressantă... Unirea trebuie pregătită, însă mă tem că evoluţia evenimentelor ne va impune să realizăm Unirea mai repede decît credem noi chiar. Şi aceste lucruri trebuie lecuite, pentru că în perioada interbelică – aici am să fiu puţin critic –, acest lucru nu a fost totdeauna înţeles şi nu totdeauna au venit aici să lucreze oamenii cu cea mai bună capacitate de înţelegere a problemelor basarabene, a dramei basarabenilor în Imperiul Ţarist. Acum, nici nu e nevoie să fie trimişi oameni aici, sînt destui oameni aici, destule forţe intelectuale care să contribuie la lichidarea urmărilor ocupaţiei. Există destule forţe în societatea românească – mă refer la intelectuali în special –, care înţeleg aceste probleme, dar sînt şi din aceia care nu vor să înţeleagă şi uneori auzi: „A, voi sînteţi aşa, şi aşa, la ce ne trebuiţi..." ş.a.m.d. Sînt lucruri dureroase... *Trebuie* multă înţelegere, trebuie să existe, ca să spun aşa, o mai mare cantitate de dragoste pentru oamenii aceştia care nu sînt de vină, ei sînt jertfele unui regim de ocupaţie feroce pe care nu l-a mai cunoscut nici un popor, nici o populaţie, şi tocmai pentru a înlătura aceste stressuri trebuie cultivată şi în ţară o mai mare atenţie faţă de aceste situaţii... Dacă un basarabean cu dragoste de ţară, de neam este tratat cu ironie, se produc nişte...
E.S.: ...răniri, rănirea unei demnităţi care se retrage şi se refuză...
V.M.: Se retrage şi refularea acestei boli este mult mai periculoasă. Este necesar ca aceste lucruri să fie înţelese în Ţară. Va fi o perioadă grea şi nu ştiu cît de pregătiţi sîntem în acest moment. De aceea trebuie ca în societatea românească, problema aceasta, spusă ca o lozincă în piaţă, să se transforme într-un travaliu permanent de realizare a Unirii. De aceea am şi constituit Consiliul Naţional al Unirii cu o parte din parlamentari şi sîntem pe cale de a elabora un program serios; este nevoie să se realizeze în Ţară un şir de întîlniri cu intelectuali din Basarabia, cu o serie de personalităţi care să explice unui auditoriu larg, prin mass-media, aceste probleme. Oricît de grave şi dure ar fi problemele cu care se confruntă românii în Ţară astăzi, cred că ar trebui să înceapă toţi românii, şi cei din Basarabia şi cei din Ţară, a învăţa alfabetul reîntregirii, pentru că numai aşa vom realiza o Unire trainică, durabilă.
E.S.: Nu vi se pare că societatea românească de dincolo de Prut – şi mă refer mai ales la intelectuali – este puţin prea mult aplecată asupra propriei sale suferinţe din trecut, a rănilor ei, a mîndriilor călcate şi a demnităţii ieşite tîrîş-grăbiş din vechiul regim şi acum, din această cauză, nu mai este suficient de atentă, aşa cum s-ar cuveni să fie, nu numai politic ci, cred, şi afectiv, la societatea basarabeană, la lumea aceasta de aici care este, totuşi, o lume rănită de două ori?
V.M.: Vedeţi, sîntem victimele aceluiaşi sistem socialist... Cunosc fenomenul, deşi niciodată nu am acceptat să vorbesc de el, pentru că mi s-a părut neimportant, dar acum, în această etapă, poate deveni important pentru noi ca popor. Corul lamentărilor m-a uimit şi mă uimeşte. Cred că nu trebuie să punem în faţă rănile proprii, pentru că mi-am dat seama că de aş pune în faţă rănile pe care le-am primit dublu prin această oprimare socială şi naţională, ar deveni totul atît de trist şi ar fi o atît de mare deznădejde, că ar trebui să ne sinucidem şi să nu mai facem nimic. Lamentările n-au nici o justificare, chiar dacă noi sîntem şi o generaţie tragică, dar dacă vom realiza acest deziderat al unităţii naţionale, vom fi şi o gene-

rație măreață, nu pentru a rămîne în istorie, căci nu asta este important, ci pentru a făuri copiilor noștri posibilitatea de a se realiza în spațiul culturii lor naționale, al Țării, pentru ca ei să se simtă liberi și nemarcați de acest handicap de care sîntem marcați noi... Dincolo de Prut, oamenii nu pot înțelege această mare nostalgie, aceată foame a românilor din teritoriile ocupate și anexate imperiului pentru cultura românească, pentru spațiul cultural românesc... Nu mi-au înțeles sentimentul de plenitudine spirituală și psihică de care am fost cuprins cînd am venit prima dată în Țară. Le-am spus atunci, răspunzînd uimirii lor: „Să nu dea Dumnezeu să simțiți vreodată ceea ce simt eu acum, cînd vin în Țară!". Am mers atunci, în 1988, și am văzut toată Țara, de la Sarmisegetuza în munții Trascăului și pînă la mănăstirile din Muntenia... Era poate dorința de răzbunare față de această lipsă de integritate psihică... Eu nu mă simțeam integru psihic, dar după această călătorie m-am întors alt om. M-am întors cu un alt sentiment și am înțeles că noi, românii, nu avem motive de disperare, avem o Țară – nu vreau să fiu declarativ –, avem o Țară, avem un pămînt care emană pentru noi foarte multă energie și foarte multă încredere și nu avem dreptul, astăzi, prin disperarea noastră, să distrugem acest sentiment de încredere în noi înșine. Am convingerea că neamul românesc și cultura română au viitor, iar noi trebuie să devenim, dacă vreți, mortar la temelia acestui viitor, să fim conștienți că noi sîntem numai țărîna în care trebuie să crească grîul de mîine. Dacă nu sîntem conștienți de acest fapt, înseamnă că sîntem mult prea trufași, încît, cum spunea odată Grigore Vieru, am cuteza să ne urcăm lui Dumnezeu în cap, să ne urcăm în capul lui Dumnezeu... Dar să fim conștienți de acest lucru, să fim capabili de jertfă în numele copiilor noștri, chiar dacă istoria nu ne va lua în seamă. Sîntem datori să avem multă încredere în ziua de mîine, toate celelalte nu au nici o importanță, nici chiar moartea.

Chișinău, 9 octombrie și 18 decembrie 1991

ELENA SIUPIUR
cercetător la Institutul de studii sud-est europene, București

CUM SE CIOPÎRȚEȘTE UN ARBORE PENTRU A CREA STATALITĂȚI DE TIP MATRIOȘKA

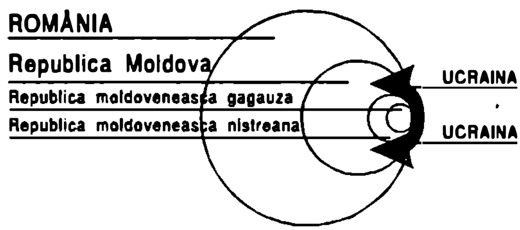
„Basarabia de astăzi – Republica Moldova – este o încercare de răspuns la o întrebare uitată, este încercarea de întrupare a nostalgiei statalității pierdute, încercarea de întrupare a nevoii de a fi popor întreg și nu un sfert de popor pe un sfert de teritoriu, dar Basarabia de astăzi este doar întruparea reală și aberantă a voinței și concepției stalinist-comuniste de statalitate artificial creată."

Atunci cînd scriam romanul *Siberia dus-întors, 73 de ruble,* pierdusem de mult speranța că voi mai revedea Basarabia și aveam - construită în mintea mea de copil, din nostalgiile părinților mei refugiați în Vechiul Regat, și rămasă în mintea mea de matur - o imagine duioasă despre Basarabia. Era ceva ca un pămînt miraculos, un spațiu fermecat, interzis mie, asupra căruia se abătuse o mare nenorocire. Apoi a venit așa-zisa desfacere a imperiului sovietic și am putut să merg în Basarabia. Și am înțeles încet, dar sigur, că una era lumea miraculoasă construită în mintea mea și alta era lumea ieșită din „mintea" imperiului. Din această uimită durere a plecat gîndul de a înțelege. A mai pornit această carte și din vechea, dar tot stupefianta constatare că nici în Vechiul Regat românii nu mai știau aproape nimic depre românii rămași dincolo de Prut, că nu știau nimic despre iadul prin care fusese trecută Basarabia în ultimii 50 de ani, că Basarabia fusese ștearsă cu aplicație, programat amenințător, din memoria societății românești de aici. Iar dincolo, la românii de peste Prut, fusese construită cu stăruință fanatică, cu abjecție, cu furie și ură o „memorie" nouă, o „amintire" mostruoasă despre românii de dincoace de Prut, fusese rasă amintirea reală a statalității românești, a familiei române, și fusese construită imaginea unei lumi românești apocaliptice. A fost, cred, una din acțiunile cele mai imorale ale unui stat imperial din secolul XX, care a ocupat și anexat o bucată din teritoriul unui stat vecin. Și este și mai imorală modalitatea prin care s-a reușit această înlocuire de memorie: prin acte criminale, neaduse, de altminteri, în fața vreunui tribunal ca cel de la Nürnberg. Toți cei care aveau imaginea reală, normală, corectă a României și a statului român în Basarabia, cei care erau memoria vie și conștientă a Basarabiei au fost uciși, trimiși în lagăre, deportați în Siberia, distruși fizic și moral. Celor crescuți și născuți după război dincolo de zidul ridicat pe Prut li s-a întipărit în mintea și sufletul inocente încă, o „memorie" programată nouă, o amintire colectivă nouă, concepută de propaganda stalinistă de la Kremlin și asezonată cu cîteva amintiri sentimental-plîngărețe ale comuniștilor cominterniști incerți din Basarabia și România, dîndu-li-se dimensiuni gigantice, „mărețe", coșmarești, după modelul moscovit. Și s-a reușit un transfer de paternitate a crimei: coșmarului stalinisto-comunist declanșat în Basarabia după 1940 i s-a schimbat în memoria generațiilor noi paternitatea și, astfel, România s-a trezit, peste noapte, „autoarea" unor monstruozități practicate în secolul XX pe propriii săi cetățeni, monstruozități practicate de fapt după ocuparea Basarabiei de Uniunea Soveitică stalinistă. Nu mai vorbesc despre imaginea pe care o au neromânii din Basarabia desre „odioasa Românie regală", „burghezo-moșierească", „fascistă", „ocupantă", „criminală", mai ales acei

neromâni care au poposit după război în Basarabia, venind de la Arhangelsk, Novosibirsk, Tambov, Kazan, Tula, Stalingrad, şi care nu aveau nimic în memoria lor afectivă din amintirea colectivă a acestui spaţiu în care se aşezaseră. Ei au luat de bune toate basmele staliniste cu „cotropitoarea Românie fascistă".

Cred că editori, sociologi şi psihologi români ar trebui să iniţieze republicarea în România a unuia sau a două din manualele de istorie a Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti, capitolele „ocupaţia română" şi „eliberarea de către fraţii sovietici", manuale după care au fost crescute generaţiile de după război în Basarabia, şi să urmărească reacţiile cititorilor de aici la lectură. Ar fi un util exerciţiu de morală şi umilinţă şi un test de suportabilitate la adevărurile celor 50 de ani de comunism sovietic pe pămînturi româneşti. Oricît am povesti noi, tot n-am putea face înţeles *experimentul* acesta care aminteşte de literatura ştiinţifico-fantastică „neagră". În *Omul-amfibie*, scriitorul sovietic Granin realatează că un savant operează un adolescent şi-i grefează bronhii de peşte. Tînărul creat astfel nu mai poate trăi decît în apă şi se sufocă în aer, aer a cărui nostalgie persistă ca o durere. Au fost şi sînt experienţe deformatoare care creează *destine ireversibile* sau încearcă să statueze *ireversibilul Deformării*. Este o dimensiune a gîndirii totalitare şi fanatice greu de înţeles şi şi mai greu de justificat sau obiectat. *Or, în cazul Basarabiei, se încearcă tocmai statuarea ireversibilului Deformării create.*

De aceea, Basarabia de astăzi – Republica Moldova – pare un răspuns bizar la o întrebare uitată, este o încercare de întrupare a nostalgiei statalităţii pierdute, este încercarea întrupării nevoii de a fi popor întreg, cum a fost odată, şi nu un sfert de popor pe un sfert de teritoriu, căruia i-a fost extirpată dimensiunea Ţării. Din păcate, Basarabia de astăzi este doar întruparea voinţei şi concepţiei stalinist-comuniste aberante de stat artificial creat. Iar România, ciopîrţită mai întîi în 1940, se află acum, prin continuarea „construcţiilor staliniste" în spaţiul ei istoric şi statal, într-o bizară şi anormală situaţie de teritoriu format din mai multe „noi statalităţi" create pe tipul cercurilor concentrice sau, mai bine zis, pe tipul păpuşii Matrioşka: o păpuşă minusculă înşurubată în alta mai măricică, aceasta înşurubată în alta mai mare şi acesta în alta şi mai mare... Conform acestei construcţii tip Matrioşka, spaţiul statal românesc arată acum astfel:

Pe lîngă cele patru state a mai fost loc şi pentru două „pătrunderi" ale statului ucrainean în nordul şi sudul Basarabiei, pătrunderi realizate în 1940 de Stalin şi Molotov, nu, nu pentru a îmbogăţi statul ucrainean, ci pentru că Ucraina se învecina cu România şi important era nu cui revine teriroriul, cît ciopîrţirea Basarabiei anexate, importantă era dezmembrarea ei, pentru că nu trebuia să rămînă „un spaţiu românesc întreg" la graniţa statului din care fusese luat. Şi aceste „pătrunderi" au rămas pînă astăzi, semănînd grafic cu o îmbrăţişare frăţească...

Cum a fost posibilă bizara construcţie de mai sus? Prin oficializarea unei anormalităţi. Respectiv, prin oficializarea de astăzi a unui stat – Republica Moldova – artificial creat de Stalin în 1940 din rămăşiţele ciopîrţite ale Basarabiei în care a „implantat" două raioane din stînga Nistrului, s-a declanşat reacţia în lanţ a apariţiei altor aberante „statalităţi" artificiale, ideologice. Şi ele se sufocă una pe alta, aşa cum s-a şi dorit în momentul „conceperii" lor. Primejdiile unor astfel de construcţii anormale, primejdiile statuării Deformării îşi arată deja faţa, care este foarte ameninţătoare pentru întreaga populaţie dintre Prut şi Nistru, indiferent de naţionalitatea sau convingerea sa ideologică.

„Basarabia este un teritoriu românesc ocupat şi anexat de Uniunea Sovietică, ciopîrţit printr-o reîmpărţire administrativ-teritorială internă, sovietică. Cîteva bucăţi au fost date Ucrainei, iar din rămăşiţe şi „cîrpeli" a fost creată prin hotărîrea CC al PC(b) al URSS – I. V. Stalin – o Republică Socialistă Sovietică Moldovenească."

Bizara şi tragica evoluţie a Basarabiei vine, pe de o parte, de la o etichetă aplicată de Stalin unui teritoriu românesc ocupat şi anexat pentru a-l putea îngloba „justificat" în Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice, iar pe de altă parte, de la concepţia sau ideea criminală de distrugere a oricărei trăsături naţionale, a oricărei unităţi naţional-morale în interiorul statelor şi teritoriilor cuprinse în U.R.S.S., prin schimbarea structurii demografice şi demoetnice a acestor teritorii, prin împănarea acestor spaţii naţionale cu mici enclave multietnice. Reţeta stalinistă de dizolvare a caracterului naţional al teritoriilor incluse în U.R.S.S. viza viitorul, deşi premizele au fost realizate rapid, prin mijloace brutale şi criminale. Pe aceste două dimensiuni a evoluat în ultimii 50 de ani viaţa basarabenilor şi pe aceste dimensiuni vom încerca să înţelegem ce s-a întîmplat.

Ceea ce ni s-a părut stupefiant în 1940, ni se pare şi acum, numai că în cei 50 de ani nu am evoluat de la starea de stupefacţie la cea de înţelepciune. Respectiv, evoluţia unei părţi a României, a părţii numite Basarabia, spre o „nouă statalitate" românească numită *stat moldovean, statalitate moldovenească,* inclusiv *naţionalitate moldovenească* nu este deloc nouă, ea s-a născut ca idee în 1940, în mintea lui Stalin, care, după ocuparea şi anexarea teritoriului românesc dintre Prut şi Nistru, căutînd formula juridică justificativă pentru înglobarea unui teritoriu străin, a găsit-o în crearea unui „nou stat", a unei republici după modelul sovietic, mai ales că exista în stînga Nistrului, încă din 1924, o altă creaţie artificială numită Republica Autonomă Socialistă Sovietică Moldovenească, gata să-şi împrumute numele noii republici formate în drepta Nistrului. Astfel, prin decret, la 2 august 1940, este înfiinţat un stat moldovenesc[1]. Odată pusă eticheta de „stat", de „republică", aparenţele erau salvate. Falsitatea întregii construcţii nu mai conta.

În momentul desfacerii imperiului sovietic creat pe concepţia de uniune de republici unionale, prin denunţarea – sub presiunea evoluţiei politice interne şi internaţionale – a acestei forme politico-juridice a imperiului şi renunţarea la ea, trebuia găsită o altă formă de supravieţuire a spaţiului imperial, care să mai creeze şi iluzia dispariţiei lui. Soluţia a fost oferită de Europa, cu un termen drag ei: Comunitatea Europeană. Şi iată că înainte cu cîteva zile de a fi anunţată dispariţia U.R.S.S., este creată *Comunitatea Statelor Independente*, (ca şi cum restul statelor lumii n-ar fi independente, aşa cum pare să ne sugereze forma articulată a cuvîntului), majoritatea teritoriilor care formaseră imperiul de ieri fiind incluse aici. Este, de fapt, prelungirea în prezent şi viitor (dacă va avea viitor!) a vechii reţete staliniste de justificare formal-juridică a spaţiului imperial. Destinată a rămîne în continuare spaţiu imperial, pornind oricum de la refuzul de a mai restitui României teritoriile furate prin pactul Ribbentrop-Molotov – din ghiarele căruia Ţările Baltice au reuşit să se smulgă totuşi –, Basarabia sau ce a mai rămas din ea, este declarată *stat naţional moldovenesc independent* şi readusă sub controlul strîns al centrului, fie prin chingile economice în care fusese „sudată" în cei 50 de ani de economie supercentralizată sovietică, fie prin hăituire căzăcească pe la graniţe, fie prin crearea abruptă – şi punerea în stare de război – a unor noi „statalităţi" în corpul statului moldovenesc, adică acele mici state-pirat autonome, gîndite după vechea şi „sănătoasa" reţetă stalinistă.

Statalitatea moldovenească, prin esenţa ei stalinistă, era legitimă doar în interiorul imperiului, în afara lui ea este lipsită de legitimitate în egală măsură cu celelate două „statalităţi" crescute pe corpul ei. Criza de legitimitate a noilor statalităţi a dus fatal spre căutarea argumentelor care să le justifice. Şi astfel, au

fost „preluate" din mers şi acordate noii statalităţi moldoveneşti, recuceritele de către mişcarea de eliberare naţională basarabeană, mai ales de intelectualii ei, însemne naţionale româneşti şi atribute ale statului român: tricolorul, imnul naţional, limba română, istoria românilor, cultura românească, alfabetul latin, care sînt într-adevăr însemnele, trăsăturile, averea populaţiei din Basarabia, ca parte integrantă a naţiunii române, dar care nu pot servi ca însemne şi atribute unei „statalităţi noi", care se desparte de statalitatea românească, cu un alt nume oficial. Data trecută – adică în 1940 – au trecut în Uniunea Sovietică doar teritorii şi populaţie românească, însemnele şi atributele românismului fiind izgonite peste Prut. Acum însă, *se trece cu totul,* cu toate însemnele şi atributele naţiunii române! Şi tot „jucîndu-ne" de-a statalităţile, am reuşit să introducem în *Comunitatea Statelor Independente* – fostă U.R.S.S. –, tricolorul, imnul naţional român, limba română, istoria şi cultura românească şi toate acestea cu o viteză atît de ameţitoare încît nu prea mai ştim clar unde ne aflăm. În care *Comunitate?* Participarea Basarabiei, în noua sa postură de stat independent, membru al C.S.I., la continuarea şi permanentizarea jafului teritorial şi politic asupra României, început în 1940, aş spune că este bizară, dacă nu ar fi tragică. Să fii obligat ca român, ca spaţiu românesc, să joci un astfel de rol, este într-adevăr tragic. Să declari independenţa unui teritoriu ca fiind românesc, doar pentru a-l întoarce peste cîteva zile, cu alt nume şi statut, tot acolo, tot la centrul faţă de care şi-a declarat independenţa, este mai mult decît bizar, este o dimensiune morală pe care îi este greu raţiunii să o urmărească. Culmea tragediei este că R.S.S. Moldovenească nu avea altă ieşire – dacă judecăm după comportamentul diplomatic internaţional –, nu a avut altă alegere, a fost împinsă să continue drumul ce i-a fost impus în 1940. Apelul ei, apelul aproape oficial, şi disperat, pe care l-a făcut Republica Moldova la 28 iunie 1991, la Conferinţa internaţională *Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui asupra Basarabiei* nu a fost luat în consideraţie, în esenţa lui, de NIMENI! Reintegrarea cu România, ceea ce ar fi fost urmarea sa firească, dacă se lua în consideraţie declaraţia Conferinţei: „Pactul Ribbentrop-Molotov este declarat nul şi neavenit", nu însemna intrarea Basarabiei în spaţiul de influenţă al unui stat străin, cum se întîmplă prin intrarea sa în C.S.I., şi sub control străin, ci ar fi însemnat revenirea la statutul său de popor întreg, la statutul său de popor român.

De la începuturile desfacerii imperiului sovietic din forma sa comunistă şi în perioada de trecere a sa spre alte forme, politica Republicii Moldova poartă în ea eforturi de un tragism eroic, cutremurător, pentru că este o politică de încercare de supravieţuire fizică şi naţional-morală a unei populaţii majoritar româneşti, dar, ironie a soartei: supravieţuire prin supravieţuirea unei creaţii staliniste! O încercare de salvare printr-o aberantă sinucidere politică. Ideea iniţială a fost, cred, că istoria poate fi repetată – vezi 27 martie 1918: declararea independenţei guberniei Basarabia şi pasul următor, reîntregirea sa cu ţara! Şi, mergînd, încurajată şi de conducerea centrală sovietică, pe drumul declarării independenţei şi nu pe acela al denunţării pactului Ribbentrop-Molotov – denunţat, de altminteri, ca nul şi neavenit, de toate părţile implicate, inclusiv de U.R.S.S. şi de Rusia – şi pe drumul reîntregirii cu ţara, Moldova s-a trezit prizoniera propriei sale independenţe şi statalităţi, în mijlocul C.S.I., care pare a păstra graniţele şi funcţiile fostului imeperiu – oricum, comunitatea principalelor instituţii de comandă şi dirijare aşa o recomandă a fi, orice nume i s-ar da. Politica actuală a Republicii Moldova a fost de supravieţuire, dar prin formula cea mai periculoasă pentru acest teritoriu: acceptarea pentru acest teritoriu românesc a soluţiei staliniste de justificare a prezenţei sale în imperiu. Această politică de supravieţuire, de salvare, prin evoluţia inversă a intenţiilor, a devenit una de statuare a unei stări false create încă în 1940. Este o politică de supravieţuire, nu una de evoluţie, şi ca orice politică de supravieţuire este una de stagnare şi chiar involuţie, atît în plan economic, cît şi, mai ales, social... Dintr-o mişcare progresistă de eliberare naţională,

mişcarea basarabeană tinde să devină din nou autodefensivă atît spre exterior, cît şi spre interior – atacurile la integritatea sa statală prin statele autonome separatiste îi macină deja energiile în gol –, iar autodefensiva n-a facilitat niciodată evoluţia, ci stagnarea. Ideea independenţei naţionale a eşuat sau este pe cale să eşueze într-o nouă dependenţă naţională, cel puţin pentru o perioadă de timp. Oricum, această politică nu mai face decît deservicii cauzei naţionale, pentru că efortul tragic de supravieţuire a căpătat în final formele sperate de lumea creată la şcoala stalinistă şi a împlinit scopurile fixate de Stalin în 1940. Iar intenţiile de a subordona armatele sovietice de ocupaţie Ministerului Apărării Republicii Moldova poate foarte simplu – şi fatal – deveni statuarea permanentizării acestei armate aici. Oricum, îi oferă justificarea necesară[2].

Astfel că Basarabia este în continuare un teritoriu românesc ocupat şi anexat de Uniunea Sovietică, ciopîrţit printr-o reîmpărţire teritorial-administrativă în 1940 – cîteva bucăţi date Ucrainei şi din rămăşiţe creată peste noapte o Republică Sovietică Socialistă Moldovevenească –, iar acum, în 1992, numindu-se numai Republica Moldova este din nou ciopîrţită prin implantarea în spaţiul ei a alte două „state noi": Republica moldovenească nistreană şi Republica moldovenească găgăuză.

„Perfidia dependenţei statal-juridice diferite a judeţelor Basarabiei, dependenţă începută în 1940 şi perfectată în 1990 prin adăugarea a două noi state autonome în interiorul Basarabiei, a creat în zonă una din cele mai incredibile situaţii, al cărei ridicol politic este depăşit doar de lipsa de ruşine a acestor acte politice şi mai ales de tragismul situaţiei populaţiei de aici: români, ruşi, bulgari, găgăuzi, ucraineni, evrei, care nu mai ştiu ai cui cetăţeni sînt şi în ce stat trăiesc sau vor trăi în viitor."

Anomaliile create prin reorganizările teritoriului Basarabiei au fost însoţite în concepţia stalinistă de anomalii produse în statutul populaţiei ocupate şi anexate, conform tezei de distrugere a oricărei unităţi naţional-morale şi solidarităţi social-umane, prin schimbarea structurii demografice, demoetnice şi demosociale a acestui spaţiu, schimbare petrecută ca un proces de *pedepsire*, de *punificare* şi de *terorizare* a populaţiei din Basarabia preluată în 1940 de la statul român. Prin pactul Ribbentrop-Molotov[3], la 28 iunie 1940, Uniunea Sovietică, după un ultimatum, ocupă în trei zile Basarabia şi o anexează în întregime, odată cu Bucovina şi Ţinutul Herţa[4]. Pasul următor este, începînd cu iulie 1940, „croirea" teritoriului ocupat şi împărţirea sa, Ucrainei fiindu-i date cîteva judeţe din sud şi din nord, plus Bucovina, iar din restul, la mijloc, este întemeiată, la 2 august 1940, R.S.S. Moldovenească. Cearta pentru împărţirea teritoriului durează între iulie 1940 şi 10 mai 1941 şi este o ameţitoare mutare a judeţelor, localităţilor, satelor, orăşelelor, dintr-un stat în altul, ca pe o tablă de şah[5]: azi în Ucraina, mîine în Moldova, poimîine iar în Ucraina etc. Această a doua ciopîrţire a teritoriului atacă numai teritoriile dintre Prut şi Nistru, împărţite practic în trei: judeţele Cetatea Albă, Ismail şi jumătate din Cahul din sudul Basarabiei trec la Ucraina; la mijloc, cinci judeţe: Tighina, Chişinău, Bălţi, Soroca, Orhei fac R.S.S. Moldovenască; a treia parte, în nord, judeţul Hotin şi Bucovina trec la Ucraina.

După împărţire, începe acţiunea de lungă durată a golirii Basarabiei, inclusiv a judeţelor intrate în Ucraina, de populaţia locală, aceea care avea cetăţenie română, care era cetăţeană a Regatului Român: români, ruşi, bulgari, găgăuzi, germani, evrei şi totodată popularea sa cu alogeni, în special slavi. Acţiunea are două nivele: depopularea de localnicii majoritar români şi depopularea de anumite pături sociale, categorii politice: populaţia mai bogată, intelectualii, clerul, funcţionarii politico-administrativi. Popularea se face cu alogeni de convingere comunistă, prosovietică. Cum

această acţiune are dimensiuni uriaşeşti, inumane şi a fost foarte complexă, vom reaminti doar liniile ei principale. Acţiunea propriu-zisă începe încă din 26 iunie, ziua Ultimatumului sovietic, prin refugierea, în trei zile, a unei părţi a populaţiei din Basarabia şi Bucovina, peste Prut, în Vechiul Regat, în România. Fug români, ruşi, bulgari, găgăuzi, ucraineni. Acţiunea „refugiu" se încheie prin împuşcarea, la graniţa nou stabilită, de către armata sovietică, care ocupase de acum Basarabia, a celor care nu reuşiseră încă să treacă graniţa. De la 1 iulie, acţiunea trece în mîinile armatei de ocupaţie şi mai ales a NKVD-ului care le însoţea. Se organizează acţiuni uriaşe de deportare a populaţiei din Basarabia – în lagărele din Siberia a bărbaţilor, în taigale şi stepele Asiei a familiilor lor: femei, copii, adolescenţi, bătrîni. Acţiunea de deportare este însoţită şi de executarea pe loc, prin împuşcare, a o serie de intelectuali, personalităţi politice, preoţi, învăţători, funcţionari, studenţi, elevi. Tot în 1940, mai începe încă o acţiune, monstruoasă ca dimensiuni, care priveşte numai populaţia germană din Basarabia şi Bucovina. Respectiv, prin înţelegerea dintre Hitler şi Stalin, populaţia germană din zonă este evacuată spre Germania. Conform datelor publicate de istoricul german de origină română, Luminiţa Fassel[6], în toamna anului 1940 existau în Basarabia 135 de localităţi cu populaţie germană şi 93422 de locuitori germani, care au fost evacuaţi „de bună voie". În locul lor , prin Hot. no. 2199-938 din 31 octombrie 1940, semnată de Stalin şi Molotov[7], „pentru folosirea bunurilor lăsate de populaţia germană evacuată" sînt imediat strămutate din Ucraina de Vest şi Est, din regiunile Lvov şi Volîn, 16917 gospodării ucrainene în regiunile Akkerman şi Cernăuţi.

Etapa a doua a schimbării chipului şi structurii demografice şi sociale a Basarabiei a fost organizată între 1946-1953 prin cîteva valuri de deportări de o lipsă de omenie rară şi prin *provocarea* unui val de foamete, care nu are egal decît pe aceea organizată înainte de război în Ucraina, în 1933. Acţiunea, în proporţii diminuate, a continuat şi după 1953, prin acţiuni ceva mai blînde: repartizarea celor cu studii superioare şi profesionale la locuri de muncă în U.R.S.S. şi a celor din U.R.S.S. în R.S.S Moldovenească, trimiterea tinerilor basarabeni să-şi facă armata în alte părţi şi aducerea unor ostaşi de alte origini în Basarabia, permanentizarea corpului ofiţeresc de origină rusă (rusofonă) în Basarabia. Partidul comunist al U.R.S.S. a avut şi el o masivă mişcare de cadre spre Basarabia, administraţia la fel. Aceste forţe etnice şi sociale noi, cumulate acum pe teritoriul Basarbiei, care, de cel puţin 200 de ani, devenise deja un teritoriu multietnic, prin aşezarea, începînd din 1812, în sudul Basarabiei, a populaţiei bulgare şi găgăuze emigrate din Imperiul Otoman spre România, au contribuit la deteriorarea echilibrului moral-naţional şi la deteriorarea relaţiilor interetnice. Alături de celălalt proces, de golire a Basarabiei de populaţia localnică, acest fenomen a contribuit la deteriorarea *memoriei colective istorice asupra acestui spaţiu,* iar cu ajutorul propagandei comunist-sovietice, la crearea iluziei că aici ar fi vorba de un spaţiu al nimănui, oricum nu de un spaţiu al majorităţii româneşti, căci memoria românească a acestui spaţiu fusese ştearsă. Iar majoritatea românească, tratată deja, prin politica imperială, ca o minoritate în cadrul imperiului, începe să capete mentalitate de minoritate în propria sa ţară, sub impactul actelor teroriste de pedepsire pentru „vina" de a fi fost o majoritate românească localnică. Forţele alogene cumulate pe teritoriul Basarabiei, educate în spirit sovietic, au devenit forţe posibile de manevrat într-un moment critic. Şi acel moment critic a apărut atunci cînd a devenit clar că imperiul se va desface. Teritoriile anexate cu ani în urmă trebuiau menţinute în spaţiul fost imperial. Şi concepţia stalinistă a redevenit viabilă. În momentul desfacerii imperiului sovietic, pe corpul şi teritoriul Basarabiei – a cărei jumătate, numită acum Republica Moldova, îşi cerea cu tărie independenţa şi desprinderea de imperiu – au apărut peste noapte două noi statalităţi autonome, Republica moldovenească nistreană şi Republica moldovenească găgăuză, cu limba de stat rusă, ambele cu orientare prosovietică, prorusă, pro-ex-imperiu!

Două harpoane perfecte pentru a menţine strîns Republica Moldova la malul la care fusese trasă cu 50 de ani în urmă. Alături de instituţiile imperiale, care mai există încă în unele forme ale lor - armata de ocupaţie, în primul rînd -, cele două „noi state" formate pe teritoriul statului moldovean reprezintă nu numai o frînă permanentă pentru evoluţia firească a Basarabiei, ci şi o permanentă ameninţare cu război civil - cum se şi vede -, în cazul în care Republica Moldova ar acţiona mai hotărît în direcţia obţinerii independenţei sale sau ar deveni ceea ce este: parte integrantă a poporului român. Cu aceste două noi republici, teritoriul românesc, şi în special cel al Basarabiei, este pentru a treia oară ciopîrţit în ultimii cincizeci de ani. Şi scopul în care au fost create brusc aceste „republici" este neîndoielnic. Şi cîteva aspecte vin să ne dovedească rolul lor diversionist. Cum am mai spus, Basarabia este de vreo două sute de ani un spaţiu cu multe colectivităţi etnice aşezate aici, fie prin emigrarea din Imperiul Otoman, cum este cazul găgăuzilor şi bulgarilor, fie prin circulaţie între vecini, în cazul ucrainenilor şi ruşilor[8]. Aceste minorităţi trăiesc fie dispersate printre „moldoveni", fie în comunităţi mai compacte. Relaţia între aceste minorităţi şi majoritate a fost întotdeauna echilibrată, armonioasă în cea mai mare parte, niciodată marcată de extremisme de comportament, de nici o parte. În ultimii 50 de ani, în care Basarabia a devenit o republică unională „moldovenească", aceste minorităţi au existat în continuare în acest spaţiu, numărul rusofonilor crescînd simţitor, ei suportînd împreună cu moldovenii binefacerile şi coşmarurile regimului totalitar comunist. Dar nici o minoritate nu a manifestat nici cea mai mică intenţie de a se autonomiza într-o republică sau regiune separată! Deci nici vorbă de republică nistreană rusofonă, nici vorbă de republică găgăuză! Ele au apărut brusc în momentul desfacerii imperiului sovietic exact pe teritoriul care nu aparţinea de drept nici unui stat din imperiul sovietic, ci aparţinea unui stat de drept din afara imperiului - statul român!

La fel de interesant este că deşi în Basarabia de sud, Bugeagul, aflat aum în Ucraina, se află o populaţie găgăuză la fel de numeroasă ca cea din Republica Moldova, tot ţinutul Bolgradului şi Ismailului pînă la Dunăre avînd localităţi cu populaţie găgăuză şi mixtă, găgăuză şi bulgară, această populaţie găgăuză din judeţele intrate în Ucraina nu manifestă nici cea mai mică dorinţă de a se constitui într-o republică autonomă sau de a face o singură republică găgăuză cu cei din Moldova. Fapt aparent neînsemnat, dar foarte semnificativ în conjunctura politică a pericolului desprinderii Basarabiei de imperiu. „Bombele" autonomiilor aşa-zise etnice sînt destinate numai acelor teritorii - româneşti în cazul de faţă -, care ar manifesta dorinţa ieşirii din sfera imperială. Cele două republici au fost formate (şi am convingerea că nu din voinţa populaţiei din ele), ca două harpoane sovietofile, imperialofile, care să ţină bine ancorată Basarabia la ţărmul imperial. Şi dacă ne amintim că în 1940 alte două harpoane au fost bine înfipte în trupul Basarabiei -sudul şi nordul ei, împreună cu Bucovina -, trebuie să recunoaştem că la halul acesta de ciopîrţire a unui teritoriu al său şi a populaţiei sale între patru state: Republica Moldova, Republica moldovenească nistreană şi Republica găgăuză, îi este foarte greu României sau măcar Basarabiei să-şi mai strîngă la un loc ţăndările risipite în imperiu.

Concepţia stalinistă a fost de o perfidie perfectă. Perfidia dependenţei sau subordonării statal-juridice diferite a judeţelor Basarabiei, subordonare începută şi concepută în 1940 şi perfectată acum prin formarea celor două noi statalităţi în interiorul Basarabiei, a creat în zonă una din cele mai incredibile situaţii, al cărei ridicol politic este depăşit doar de lipsa de ruşine a acestor acte politice şi mai ales de tragismul situaţiei populaţiei de aici - români, ruşi, bulgari, găgăuzi, ucraineni, evrei -, care nu mai ştiu ai cui cetăţeni sînt şi în ce stat trăiesc sau vor trăi în viitor. „Bombele" autonomiilor au reuşit să creeze o stare de incertitudine şi alarmă în rîndul acestei populaţii; aceste ultime rezervaţii, fortăreţe ale păturii comuniste imperiale - pentru că asta sînt şi nu autonomii etnicominoritare - contribuie simţitor la crearea unei situaţii dramatice în Basa-

rabia, care se află, din nou, crucificată între normalitatea sa naţională spre care pornise şi anormalitatea colonială spre care este împinsă prin metode la fel de imorale ca în 1940.

„... denunţarea – făcută de toate părţile implicate – a pactului Ribbentrop-Molotov ca „nul şi neavenit“ readuce Basarabia şi România în anul 1939...“

Poporul român nu a avut şi nu are vocaţia gigantescului, a urieşescului. Or, după 1940, s-a prăvălit asupra Basarabiei o istorie gigantescă, urieşească în toate actele şi acţiunile ei, o istorie a fatalismului gigantic croit pe dimensiunile altui spirit, altei moralităţi, altei lumi. Popoarele europene nu au acestă vocaţie a gigantismului inutil şi l-au sancţionat de cîte ori i-au surprins semnele în Europa. Basarabia, spaţiu moral european, a fost absorbită în 1940 în zona acestui gigantism absurd, iar oamenii ei au devenit eroi ai unor trăiri de apocalips. Toate dimensiunile existenţei au fost dilatate pînă la insuportabilitate; toate procesele, fenomenele, acţiunile istorice, politice, sociale s-au petrecut grandios, în ritm de marş, începînd cu acţiunea de ocupaţie a Basarabiei, cu largi desfăşurări de forţe militare asupra unei populaţii părăsite de armata sa, începînd cu imediata deportate, de dimensiuni apocaliptice şi făcută la căderea nopţii, a unei populaţii nedezmeticite încă, cu execuţii grandioase, de înfricoşare a întregi categorii sociale şi morale (şefi de familii, preoţi, învăţători, profesori, elevi, studenţi, jurişti, avocaţi), cu prăvălirea brutală şi abruptă a unui sistem juridic gigantic de pedepsire şi culpabilizare a unei întregi lumi, cod juridic comunist care nu avea nici o legătură cu dimensiunile morale ale lumii asupra căreia se prăvălea, cu gigantismul presiunii morale de culpabilizare a unui întreg popor şi a fiecărui individ în parte, prin gigantismul presiunii morale asupra acestui popor de a participa la denunţarea „lumii vechi“ şi construirea pe cadavrele părinţilor a „lumii noi“, prin gigantesca acţiune de îndosariere a întregii suflări omeneşti şi prin puterea terorizantă, uriaşă, a „dosarului“ asupra dreptului la existenţă a fiinţei umane, prin acţiunea gigantică de colectivizare, de transformare în colhoz gigantic a familiei, prin amploarea cosmică a aneantizării moralei creştine în care crescuse această lume de 2000 de ani, prin amploarea gigantică a schimbării de azi pe mîine a limbii materne şi de stat şi a „originilor etnice“ ale lumii de aici şi a gîndirii ei. Această istorie urieşească, aceste milioane de „paturi ale lui Procust“ au mutat, atît fizic, cît şi moral, sfîrşitul biblic al lumii din anul Lui în anii de mijloc ai veacului XX basarabean.

Imaginea reală a lumii basarabene din 1992 trebuie cunoscută şi citită pe filele acestei istorii strivitoare şi pe sufletele oamenilor trecuţi prin fălcile ei, pentru că această lume basarabeană a fost aruncată cu 50 de ani în urmă, de pactul Ribbentrop-Molotov, într-o existenţă a cărei anormalitate nu poate fi încă înregistrată de simţurile normale şi de raţionalismul european. Şi nimeni nu vrea să accepte că denunţarea, făcută de toate părţile implicate, pactului Robbentrop-Molotov[9] ca *nul şi neavenit*, readuce – statal şi juridic – România şi Basarabia în anul 1939, inclusiv acea graniţă a României care a făcut obiectul acestui pact şi a convenţiilor internaţionale ulterioare, inspirate din el[10], că prin denunţarea lui, „noua“ graniţă a României, stabilită prin acest pact, dispare ca obiect sau subiect juridic şi din tratatul de pace de la Paris din 1947 – ulterioară hotărîre care prelua hotărîrea pactului germano-sovietic[11] – şi ca atare nu mai poate constitui obiect al normelor Convenţiei de la Helsinki. Neluarea în seamă, în continuare, a acestui adevăr este egală cu condamnarea Basarabiei la o perpetuă anormalitate, la perpetuul statut de „pradă de război“, statut cu care şi-a început de altminteri, în 1812, destinul tragic de „supusă“ a unei comunităţi imperiale ruseşti.

1 martie 1992, Bucureşti

SVETLANA GUZ, SILVIA CEAPĂ, VITALIE VASILACHI, ANATOL PĂDUREŢ (studenţi la istorie)

1. Svetlana se referă la vîrsta de 16 ani, cînd era elevă în clasa a X-a!
2. În noaptea de 11 spre 12 decembrie au fost omorîţi în urma atacului unor bande înarmate din Transnistria patru ostaşi din jandarmeria Moldovei.
3. Anatol Pădureţ, care a avut oră de curs, a venit mai tîrziu la discuţia noastră.

MIHAI CIMPOI

1. La 1774, Imperiul Habsburgic înglobează în graniţele sale o parte din nordul Principatului Moldovei, parte cunoscută de atunci sub numele de Bukovina
2. Refugiaţii basarabeni în „Vechiul Regat" au fost persecutaţi şi vînaţi de regimul de ocupaţie sovietic; cei prinşi au fost duşi în lagăre în Siberia; regimul comunist ulterior din România i-a tratat pe basarabeni cu permanentă suspiciune.
3. Cei care au învăţat în şcoli româneşti pînă la 1940.

ANATOL PETRENCU

1. Informaţiile date de istoricul român Ion Nistor în *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991, p.197 şi 203 (ed. I Cernăuţi, 1922) sînt uşor diferite: „la vremea anexării ei la Rusia, numărul populaţiunii atingea de abia cifra de 300000 suflete /.../ prin catagrafia de la 1817 în Basarabia s-au putut constata 92946 de gospodării care dau aproximativ cifra de 482630 suflete. Vedem deci că numărul populaţiunii spori deodată cu restabilirea păcii şi liniştii în ţară.", dar apropiate de cele ale lui Zelenciuk.
2. *Pervaia vseobşceaia perepis naseleniia Rossiiskoi Imperii*, 1897, 87 de volume, publicate între 1898 şi 1905. (Vezi tabelul statistic privind populaţia Basarabiei în *Anexe*.)
3. Prin Convenţia de la Paris (după războiul Crimeii) trei judeţe din sudul Basarabiei au fost restituite României. De aceea nu sînt prinse în aceste statistici.
4. Privilegii asemănătoare primeşte populaţia suddunăreană emigrată şi în Ţara Românească – aşezată în principal de-a lungul Dunării (Vezi şi C.N.Velichi, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare* Bucarest, Edition de l'Academie Roumaine, 1970)
5. La recensămîntul din 1895 din Rusia Imperială, numărul bulgarilor în Basarabia a fost de 103.225. (Vezi şi tabelul statistic din *Anexe*)
6. Vezi „Patrimoniu", nr.3, 1991, p.15-16.
7. Populaţia germană din sudul Basarabiei (ca şi cea din Bucovina), prin înţelegerea dintre Hitler şi Stalin, a fost retrasă spre Germania în toamna anului 1940; cei care n-au fost primiţi în Germania au fost deportaţi în Siberia, începînd cu 1941.
8. Vezi şi tabelul statistic din *Anexe*.

NICOLAE DABIJA

1. Nicolae Dabija, *Moldova de peste Nistru – vechi pămînt strămoşesc*, Chişinău, Ed.Hyperion, 1990.
2. În 1812, în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, Basarabia este pentru prima dată ruptă din Principatul Moldovei şi anexată Imperiului Rus.

ÎNALT PREA SFINŢITUL VLADIMIR

1. *Convorbiri cu Mihai I, Regele românilor, realizate de Mihai Ciobanu*, Editura Humanitas, Bucureşti 1991, p.208.

ELENA SIUPIUR

1. *Legea URSS cu privire la formarea RSSMoldoveneşti*, publicată în *Pac l Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui pentru Basarabia. Culegere de documente de Ion işcanu, Vitalie Văratec şi Valeriu Matei*, Chişinău, Universitas, 1991, Document nr.28, p.93.
2. Între timp, armatele cu pricina şi-au reconfirmat identitatea şi apartenenţa, au refuzat onoarea de a depune jurămîntul în limba moldovenească şi au răspuns în limba proprie unei armate de ocupaţie: şi-au desfăşurat prompt tancuri, tunuri şi blindate pe malul Nistrului – orgolios aviz amatorilor de a-şi subordona armate străine pe care le-au crezut obiecte abandonate de imperiu!
3. Vezi textul *Protocolului adiţional secret* din 23 august 1939, semnat de Ribbentrop şi Molotov, în *Anexe*.
4. Pentru consecinţele politice, teritoriale, sociale şi umane ale Pactului Ribbentrop-Molotov pentru Basarabia a se vedea rapoartele prezentate la Conferinţa internaţională de la Chişinău din 26-28 iunie 1991 din care amintim: Ion Mircea Snegur, *Cuvînt de deschidere*; Alexandru Moşanu, *Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui pentru Basarabia*; Dennis Deletant, *Pactul Ribbentrop-Molotov – cîteva consideraţii asupra implicaţiilor lui în problema drepturilor omului*; Kurt Treptov, *Pac l Hitler-Stalin în viziunea istoriografiei americane*; Vitalie Văratec, *Dezmembrarea teritorială a Basarabiei în 1940*; Ştefan Gorda, *Consecinţe etnice şi sociale ale ocupaţiei sovietice în Basarabia* şi altele.
5. Vezi *Pac l Ribbentrop-Molotov*..., op.cit. p.82-112, Documentele nr.24-39, datate între iulie 1940 şi 10 mai 1941.
6. L.Fassel, *O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia*, în „Patrimoniu" nr.3, 1991, p.15-26.
7. Vezi textul *Hotărîrii*... luat din *Pactul Ribbentrop-Molotov*..., op. cit., documentul nr.37.
8. Vezi tabelul statistic din *Anexe*.
9. Vezi textul *Protocol adiţional secret*... ; la fel textul *Comunicare telefonică*..., în *Anexe*.
10. Vezi *Ultimatumul sovietic din 25 iunie 1940*; *Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940* din *Pactul Ribbentrop-Molotov*..., op.cit.
11. Partea I, articolul I al *Trata lui de Pace între România şi puterile aliate şi asociate*, semnat la Paris la 10 februarie 1947, care sună astfel: „Frontierele României indicate în harta anexată Tratatului de faţă (Anexa 1) vor fi cele care erau în fiinţă la *1 ianuarie 1941* /.../ Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu *Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940*..." (s.n.), adică a fost reconfirmată graniţa obţinută prin ocupaţia sovietică din 1940 în baza pactului Ribbentrop-Molotov.

STRUCTURA ETNICĂ A JUDEŢELOR BASARABIEI DIN 1895

Populaţie în procente pe judeţe	HOTIN	BĂLŢI	SOROCA	ORHEI	CHIŞINĂU	BENDER (Tighina)	AKKERMAN (Cetatea Albă)	ISMAIL
ROMÂNI	80%	87%	82%	65%	80%	60%	40%	34%
RUSINI (ruşi, ucraineni)	16,5%	8%	3%	15%	10%	22%	35%	23,5%
DIVERSE	3,5%	5%	15%	20%	10%	18%	25%	42,5%

Procentele pe întreaga Basarabie, raportate la mia de locuitori sînt: români–664‰; ruşi, ucraineni–177‰; evrei–86‰; bulgari–52‰; germani–26‰; ţigani–10‰; armeni, greci, polonezi–5‰.
Tabelul a fsot întocmit după harta şi datele publicate de Zamfir Arbore în monografia *Basarabia în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1897. Zamfir Arbore a folosit recensămîntul populaţiei realizat de Imperiul Rus la 1893–1895.

DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA BASARABIEI
luate din volumul *Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele lui pentru Basarabia*, Chişinău 1991, pg.6, 16, 105-106.

Documentul nr.2
PROTOCOLUL ADIŢIONAL SECRET

Cu ocazia semnării Tratatului de neagresiune dintre Reichul german şi Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, plenipotenţiarii semnatari din partea celor două părţi au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidenţiale problema delimitării sferelor lor respective de interes în Europa Răsăriteană. Aceste convorbiri au dus la următorul rezultat:

1. În cazul unei transformări teritoriale şi politice a teritoriilor aparţinînd Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera nordică a Lituaniei va reprezenta frontiera sferelor de interes atît ale Germaniei, cît şi ale URSS.

În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei faţă de teritoriul Vilno este recunoscut de ambele părţi.

2. În cazul unei transformări teritoriale şi politice aparţinînd statului polonez, sferele de interes, atît ale Germaniei, cît şi ale URSS, vor fi delimitate aproximativ de linia rîurilor Narew, Vistula şi San.

Problema dacă în interesele ambelor părţi ar fi de dorit menţinerea unui stat polonez independent şi a modului în care vor fi trasate frontierele acestui stat poate fi soluţionată definitiv numai în cursul evenimentelor politice ulterioare.

În orice caz, ambele guverne vor rezolva această problemă pe calea unor înţelegeri prieteneşti.

3. În privinţa Europei Sud-Estice, partea sovietică subliniază interesul pe care îl manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul dezinteres politic faţă de aceste teritorii.

4. Acest protocol va fi considerat de ambele părţi ca strict secret.

23 august 1939

Pentru guvernul Germaniei
I.RIBBENTROP

Reprezentantul plenipotenţiar al guvernului URSS
V.MOLOTOV

Documentul nr.12
RIBBENTROP CĂTRE CONSILIERUL SCHMIDT
Comunicare telefonică

27 iunie 1940, ora 10.30
Din trenul special al Ministrului Imperial de externe
Secret!

Instrucţiunea următoare trebuie să fie transmisă imediat prin telefon la București trimisului Fabricius: «Dumneavoastră vi se ordonă să-l vizitaţi imediat pe Ministrul Afacerilor Externe (I.Gigurtu – nota alcătuitorului) şi să-i comunicaţi următoarele:

Guvernul sovietic ne-a informat despre faptul că cere de la guvernul român transmiterea către URSS a Basarabiei şi a părţii de nord a Bucovinei. Pentru a evita războiul dintre România şi Uniunea Sovietică noi nu putem decît să sfătuim guvernul român să cedeze cerinţelor guvernului sovietic.

Vă rugăm să telegrafiaţi despre rezultatele întrevederii.»

Sfîrşitul instrucţiunilor pentru Bucureşti.

Ribbentrop

Documentul nr.37
EXTRAS DIN HOTĂRÎREA NR.2199-938 A CONSILIULUI COMISARILOR POPORULUI DIN URSS ŞI A CC AL PC(b) DIN UNIUNEA SOVIETICĂ «CU PRIVIRE LA FOLOSIREA TERENURILOR ŞI A BUNURILOR LĂSATE DE POPULAŢIA GERMANĂ EVACUATĂ DIN REGIUNILE AKKERMAN ŞI CERNĂUŢI ALE RSS UCRAINENE»

Moscova, 31 octombrie 1940

Consiliul Comisarilor Poporului şi CC al PC (b) din Uniunea Sovietică hotărăsc:

1. Terenurile rămase după evacuarea populaţiei germane vor fi repartizate:

a) pentru împroprietărirea gospodăriilor ţărăneşti fără pămînt şi a celor cu puţin pămînt – regiunii Akkerman 94.096 ha şi regiunii Cernăuţi 6.845 ha;
b) pentru strămutarea persoanelor din regiunile Lvov şi Volîn – 18.500 ha;
c) pentru strămutarea colhoznicilor din regiunile de Est ale RSS Ucrainene – 54.000 ha;
d) pentru organizarea de SMT-uri – 640 ha;
e) pentru organizarea a 10 sovhozuri – 52.629 ha;
f) pentru repartizarea de terenuri cu destinaţie specială – 20.000
g) pentru organizarea unor gospodării auxiliare didactice şi pentru alte necesităţi – 5.810 ha;

2. Se aprobă planul de strămutare în scopuri agricole în regiunea Akkerman în număr de 9.700 gospodării, inclusiv din regiunile de Est, 6.000 de gospodării ale colhoznicilor şi din regiunile de Vest ale RSS Ucrainene a 3.700 gospodării ţărăneşti, precum şi planul interregional de strămutare în număr de 5.000 gospodării şi pentru regiunea Cernăuţi un număr de 217 gospodării.

Direcţia pentru strămutări de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului din URSS să efectueze strămutarea a 6.000 de gospodării colhoznice din regiunile de Est ale RSS Ucrainene în regiunea Akkerman în trimestrul al patrulea al anului 1940, asigurînd strămutarea în luna noiembrie a anului 1940 a cel puţin 2.500 de gospodării. Strămutarea celorlalte gospodării să fie încheiată în cursul lunii ianuarie 1941.

3. Pe lîngă comitetele executive ale Sovietelor de deputaţi regionale Akkerman şi Cernăuţi să fie organizate secţii pentru strămutări avînd în ştate un total de 20 de unităţi şi mijloacele necesare pentru întreţinerea aparatului.

4. Direcţiei pentru strămutări de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului i se permite să cheltuiască pentru selectarea şi strămutarea a 6.000 de gospodării în regiunea Akkerman suma de 3.600 ruble pe seama bugetului de mijloace alocate pentru acţiuni de strămutare în anul 1940, pentru celelalte gospodării suma de 42.500 de ruble.

. . . .

6. Colhoznicilor şi gospodăriilor ţărăneşti ce se strămută din regiunile de Est şi de Vest ale RSS Ucrainene în regiunea Akkerman li se acordă următoarele înlesniri:

1. Deplasarea gratuită, transportarea vitelor şi a bunurilor în greutate de pînă la 2 tone la fiecare familie, asistenţă medicală în timpul aflării în drum;
2. Tuturor celor care se strămută li se permite să-şi predea cerealele şi furajele la centrele de colectare a cerealelor şi să primească aceeaşi cantitate de cereale şi furaje după sosire la prezentarea chitanţei;
3. Comisariatului Popular pentru economie i se permite să acorde persoanelor strămutate un împrumut de pînă la 3 centnere de cereale pentru fiecare familie cu stingerea datoriei în decurs de 2 ani;
4. Banca Agricolă să acorde fiecărei familii un credit în sumă de 300 de ruble cu termenul de stingere de 3 ani.

Preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului — **Secretarul CC al PCUS**

MOLOTOV — **STALIN**

IMPRIMAT
LA
TIPOGRAFIA
EDITURII ANIMA

IUNIE 1992

30

ISBN 973-9053-08-4
168 lei